

mgr inż Aneta Kozłowska

Poradnik

dla Rolników Przyjaznych Przyrodzie

1. Dopłaty bezpośrednie 2007 - zmiany

W Polsce **system płatności obszarowych** składa się z:

- jednolitej płatności obszarowej (JPO)
- uzupełniających krajowych płatności obszarowych (UPO).

System jednolitej płatności obszarowej (JPO) polega na podzieleniu podstawowej rocznej koperty finansowej przez kwalifikującą się do płatności referencyjną powierzchnię gruntów wykorzystywanych rolniczo. Wynik uzyskany z podzielenia wypłaca się jako stawkę podstawową, przypadającą na każdy hektar powierzchni wnioskowanych do płatności w danym roku.

Uzupełniające krajowe płatności bezpośrednie (UPO) to część środków finansowanych z II filaru Wspólnej Polityki Rolnej, która zostanie wykorzystana do uzupełnienia płatności bezpośrednich. Płatności uzupełniające przyznawane są w formie płatności do powierzchni roślin uprawnych. Wykaz roślin uprawnych, dla których rolnik może ubiegać się o płatności bezpośrednie określany jest co roku przez Radę Ministrów w drodze rozporządzenia.

Zarówno jednolita płatność obszarowa, jak i płatności uzupełniające przysługują do gruntów rolnych, utrzymywanych w **dobrej kulturze rolnej (zgodnie z normami)**.

Taki system dopłat bezpośrednich, w którym wysokość unijnych dotacji uzależniona jest od wielkości gospodarstwa i produkcji, miał być systemem przejściowym. Komisja Europejska, w ramach reformy Wspólnej Polityki Rolnej, planowała najpóźniej do 2009 r. wprowadzić system jednolitej płatności (SPS), niezależny od produkcji. W Polsce system ten miał obowiązywać już od 1 stycznia 2007 r.

Jednakże w ostateczności Komisja Europejska podjęła decyzję o pozostawieniu obecnego systemu dopłat w Polsce do 2013 r. Jest to jak najbardziej korzystne, ponieważ zmiana sposobu przyznawania płatności pociągnęłaby ogromne koszty, a przy tym spowodowałaby duże zamieszanie i problemy przy ubieganiu się o dopłaty.

Natomiast na razie nie wiadomo, jak będzie wyglądała sytuacja z powiązaniem dopłat ze spełnieniem unijnych wymogów cross compliance (zasada wzajemnej zgodności). Prawdopodobnie zasada cross compliance może nas obowiązywać od 2009 r., jednakże w chwili obecnej żadna wiążąca decyzja nie zapadła.

Zasada cross compliance to rozszerzenie zasad Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej, która ma się przyczynić do ochrony środowiska, poprawy bezpieczeństwa i jakości żywności, zdrowotności zwierząt i roślin oraz dobrostanu zwierząt. W przypadku nieprzebrzegania tych wymagań, płatności bezpośrednie będą redukowane, proporcjonalnie do powodowanych zagrożeń.

Zmiany w stosunku do lat poprzednich

W 2007 r. producent rolny na **jednym formularzu** będzie mógł ubiegać się o przyznanie:

1. płatności do gruntów rolnych, w ramach których wyróżnia się:
 - a) jednolitą płatność obszarową,
 - b) płatności uzupełniające do powierzchni:
 - grupy upraw podstawowych,
 - roślin przeznaczonych na paszę, uprawianych na trwałych użytkach zielonych (tzw. płatności zwierzęce),
 - uprawy chmielu;
 - c) płatności do roślin energetycznych,
2. płatności cukrowej,
3. pomocy finansowej z tytułu wspierania gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach niekorzystnych warunkach gospodarowania.

Zmianie także ulega definicja działki rolnej. Za działkę rolną uważa się zwarty obszar gruntu, na którym jeden rolnik prowadzi jedną **grupę upraw** (a nie jeden gatunek roślin, jak do tej pory) o powierzchni co najmniej 0,1 ha.

Grupy upraw przedstawiają się następująco:

JPO rośliny, do których przysługuje tylko jednolita płatność obszarowa:

- plantacje owoców, w tym sady, plantacje wieloletnie (porzeczki, agrest, aronia, borówka, jagoda kamczacka, maliny, winnice itp.),
- plantacje wieloletnie,
- truskawki,

- warzywa, w tym groch cukrowy lub łuskowy oraz pomidory nie objęte systemem pomocy finansowej z tytułu dostarczania pomidorów do przetwórstwa,
- ogródki przydomowe,
- szkółki drzew i krzewów,
- ziemniaki,
- buraki cukrowe,
- szklarnie,
- tunele foliowe,
- rośliny ozdobne,
- zioła,
- ugór,
- rośliny oleiste: gorczyca, mak, rzodkiew oleista, lnianka, katran, dynia oleista,
- tytoń,
- facelia,
- łubiny gorzkie (odmiany łubinu białego i wąskolistnego),
- trawy na gruntach ornych,
- trwałe łąki i pastwiska, jeżeli rolnik **nie był posiadaczem** co najmniej 1 kozy, owcy lub bydła w okresie referencyjnym, tj. od dnia 1 kwietnia 2005 r. do 31 marca 2006 r.,
- wierzba przeznaczona do wyplatania.

UPO rośliny, do których przysługuje jednolita płatność obszarowa oraz płatności uzupełniające do grupy upraw podstawowych:

- zboża, w tym kukurydza,
- mieszanki zbóż, roślin oleistych, roślin wysokobiałkowych, strączkowych, motylkowatych drobnonasiennych,
- rośliny oleiste rzepak, rzepik, słonecznik, soja, len oleisty,
- rośliny wysokobiałkowe bób, bobik, łubin słodki, groch siewny,
- rośliny strączkowe wyka siewna, soczewica jadalna, ciecierzycza pospolita,
- rośliny strączkowe pastewne,
- orzechy włoskie i leszczyna,
- rośliny motylkowe drobnonasienne,
- rośliny okopowe pastewne, z wyłączeniem ziemniaków pastewnych,
- rośliny przeznaczone na materiał siewny elitarny i kwalifikowany (zboża, oleiste, włókniste, trawy, motylkowe), czyli rośliny spełniające wymagania określone w ustawie z dnia 26 czerwca 2003 r. o nasiennictwie.

PZ rośliny, do których przysługuje jednolita płatność obszarowa oraz płatności uzupełniające do roślin przeznaczonych na paszę, uprawianych na trwałych użytkach zielonych (łąki i pastwiska) płatności zwierzęce:

- trwałe użytki zielone, przy czym płatność zwierzęca przysługuje tylko w przypadku, gdy rolnik był posiadaczem co najmniej 1 kozy, owcy lub bydła w okresie referencyjnym, tj. od dnia 1 kwietnia 2005 r. do 31 marca 2006 r.

RE rośliny energetyczne, do których przysługuje płatność do upraw roślin energetycznych, uprawiane na gruntach rolnych, które nie kwalifikują się do jednolitej płatności obszarowej:

- jednoroczne i wieloletnie rośliny energetyczne,
- zagajniki drzew leśnych o krótkim okresie rotacji (np. wierzba, topola, robinia akacja).

RE JPO rośliny, do których przysługuje jednolita płatność obszarowa oraz płatność do upraw roślin energetycznych:

- buraki cukrowe, o ile produkt pośredni jest wykorzystywany do wytworzenia produktów energetycznych i każdy współprodukt lub produkt uboczny zawierający cukier jest wykorzystywany zgodnie z rozporządzeniem Rady (WE) nr 318/2006,
- rośliny wieloletnie, w tym krzewy (np. róża bezkolcowa, ślazier pensylwański, miskant olbrzymi, topinambur,

rdest sachaliński, mozga trzciniowata),

- zagajniki drzew leśnych o krótkim okresie rotacji: np.: wierzba energetyczna, topola, robinia akacja,

RE UPO, rośliny, do których przysługuje jednolita płatność obszarowa, płatność do grupy upraw podstawowych oraz płatność do roślin energetycznych:

- jednoroczne rośliny: np.: rzepak, rzepik, żyto, kukurydza, len włóknisty, konopie włókniste,
- soja, pod warunkiem, że każdy produkt pośredni, oprócz mączki sojowej i śruty sojowej, będzie wykorzystywany do wytworzenia produktów energetycznych.

RE CH chmiel, do którego przysługuje jednolita płatność obszarowa oraz płatność do upraw roślin energetycznych, po warunkiem, że chmiel zostanie wykorzystany do celów energetycznych.

RE L len włóknisty, do którego przysługuje jednolita płatność obszarowa, płatności uzupełniające do grupy upraw podstawowych oraz płatność do roślin energetycznych, pod warunkiem, że len zostanie wykorzystany na cele energetyczne.

RE K konopie włókniste, do których przysługuje jednolita płatność obszarowa, płatności uzupełniające do grupy upraw podstawowych oraz płatność do roślin energetycznych, pod warunkiem, że konopie zostaną wykorzystane na cele energetyczne.

CH chmiel, do którego przysługuje jednolita płatność obszarowa i płatności uzupełniające do uprawy chmielu,

L len, do którego przysługuje jednolita płatność obszarowa i płatności uzupełniające do grupy upraw podstawowych,

K konopie włókniste, do których przysługuje jednolita płatność obszarowa i płatności uzupełniające do grupy upraw podstawowych,

P pomidory do przetwórstwa (objęte pomocą finansową z tytułu pomidorów do przetwórstwa), do których przysługuje jednolita płatność obszarowa.

Płatność do upraw roślin energetycznych przyznawana jest do roślin przeznaczonych do przetwarzania na cele energetyczne. Płatność taka przysługuje do powierzchni, na której prowadzona jest uprawa roślin energetycznych, jeżeli ilości tych roślin dostarczonych do zatwierdzonej pierwszej jednostki przetwórczej lub zatwierdzonego podmiotu skupującego na podstawie umowy, odpowiadają co najmniej plonowi reprezentatywnemu, lub rolnikowi, który wykorzystuje lub przetwarza rośliny energetyczne na cele energetyczne w gospodarstwie, w ilości odpowiadającej co najmniej plonowi reprezentatywnemu.

Produkt energetyczny to: biopaliwo, czyli bioetanol, biodiesel, biogaz, biometanol, buiometyloeter, bio-ETBE (eter etylowo-butyłowy), bio-MTBE (eter metylowo-t-butyłowy), biopaliwa syntetyczne, biowodór, czysty olej roślinny oraz energia elektryczna i termalna wytwarzana z biomasy.

W przypadku realizacji **programu rolnośrodowiskowego** na tych samych działkach, do których rolnik ubiega się o jednolitą płatność obszarową, płatności uzupełniające lub płatności do roślin energetycznych, obok nazwy grupy upraw, wpisuje oznaczenie **RS oraz nazwę rośliny uprawnej**.

Przykłady:

1. Rolnik realizuje program rolnośrodowiskowy i ubiega się o jednolitą płatność obszarową na trwałych użytkach zielonych, ale nie posiada zwierząt we wniosku wpisuje oznaczenie **JPO RS łąka trwała**.
2. Rolnik realizuje program rolnośrodowiskowy i ubiega się o jednolitą płatność obszarową na trwałych użytkach zielonych i posiada zwierzęta we wniosku wpisuje oznaczenie **PZ RS łąka trwała**.
3. Rolnik realizuje program rolnośrodowiskowy i ubiega się o jednolitą płatność obszarową oraz płatności uzupełniające do uprawy rzepaku we wniosku wpisuje oznaczenia **UPO RS rzepak**.
4. Rolnik realizuje program rolnośrodowiskowy i ubiega się o jednolitą płatność obszarową do uprawy gorczycy we wniosku wpisuje oznaczenie **JPO RS gorczyca**.

W związku ze zmianą definicji działki rolnej, również na mapie (załączniku graficznym) będą stosowane inne oznaczenia. Do tej pory każda działka, na której była uprawiana inna roślina, uznawana była za osobną działkę rolną. Obecnie działki rolne będzie można łączyć, o ile będą ze sobą sąsiadowały i znajdują się na nich te same, ww. grupy upraw.

Przykład: na działce ewidencyjnej 23 rolnik ma łąkę trwałą, a na działce sąsiedniej 4/2, przylegającej do działki 23

pastwisko trwałe. Do tej pory oznaczał to jako dwie odrębne działki rolne A i B, natomiast teraz, posiadając zwierzęta, będzie mógł połączyć działkę A i B w jedną, z oznaczeniem na mapie "grupa upraw PZ A" (płatności zwierzęce na działce A). W dalszej części gospodarstwa, na działce 23 uprawiał pszenicę i żyto, a na działce 4/2 kukurydzę i truskawki. Do tej pory każdy gatunek rośliny wyznaczał nową działkę rolną, obecnie działki z pszenicą, żytem i kukurydzą będzie można połączyć w jedną działkę rolną z oznaczeniem na mapie "grupa upraw UPO B" (grupa roślin, do których przysługuje zarówno jednolita płatność jak i płatności uzupełniające na działce B), ponieważ zboża i kukurydza znajdują się w jednej grupie upraw. Natomiast truskawki będą stanowiły odrębną działkę z oznaczeniem „grupa upraw JPO C” (grupa roślin, do których przysługuje tylko jednolita płatność na działce C).

Kolejną zmianą w 2007 r. będzie deklaracja nie tylko działek rolnych uprawnionych do płatności, ale także powierzchni nie zgłoszonych do żadnych programów pomocowych oraz powierzchni gruntów rolnych zalesionych zgodnie z planem zalesienia w ramach działania objętego Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich, które nie zostały jeszcze przekwalifikowane na grunty leśne.

Od 2007 r. **nie wpisujemy** także informacji o nieaktualnym rodzaju użytków (NRU), ponieważ weryfikacja działek będzie przeprowadzana w oparciu o posiadane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa ortofotomapy, System Informacji Geograficznej (GIS) oraz dane pochodzące z ewidencji gruntów i budynków.

Dobra kultura rolna

Warunkiem uzyskania płatności jest utrzymywanie gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska.

Minimalne wymogi utrzymywania **gruntów ornych** w dobrej kulturze rolnej to:

- uprawa roślin lub ugorowanie, przy czym uznanie gruntu za ugorowany ma miejsce tylko wtedy, gdy grunt ten podlegał jakimkolwiek zabiegom uprawowym, zapobiegającym występowaniu i rozprzestrzenianiu się chwastów lub koszeniu w terminie do 31 lipca. Grunt rolny nie może być ugorowany dłużej niż 5 lat;
- na gruntach ornych położonych na stokach o nachyleniu pomiędzy 6 a 12°, które są wykorzystywane pod uprawę roślin, należy utrzymywać okrywą roślinną lub ściółkowanie w międzyrzędziach albo uprawa powinna być prowadzona z zachowaniem poprzeczno-stokowego sposobu uprawy roli,
- na gruntach położonych o nachyleniu powyżej 12° - zakazuje się wykorzystywania ich pod uprawę roślin wymagających utrzymywania redlin wzdłuż stoku oraz utrzymywania jako ugór czarny.

Minimalne wymogi utrzymywania **trwałych użytków zielonych** w dobrej kulturze rolnej to:

- w przypadku łąk - koszenie i usunięcie ściętej biomasy co najmniej raz w roku, w terminie do 31 lipca, przy czym termin ten nie dotyczy łąk, na których realizowany jest program rolnośrodowiskowy oraz zadeklarowanych do płatności Natura 2000 (obowiązujące w nowym Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013);
- w przypadku pastwisk wypasanie zwierząt w okresie wegetacyjnym lub koszenie i usunięcie ściętej biomasy co najmniej raz w roku, w terminie do 31 lipca, przy czym termin ten nie dotyczy pastwisk, na których realizowany jest program rolnośrodowiskowy oraz zadeklarowanych do płatności Natura 2000 (obowiązujące w nowym Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013);
- zakaz wypalania łąk, pastwisk oraz ściernisk.

Minimalne wymagania dotyczące utrzymywania **plantacji zagajników drzew leśnych wykorzystywanych na cele energetyczne** w dobrej kulturze rolnej:

Plantacje zagajników drzew leśnych o krótkim okresie rotacji, wykorzystywanych na cele energetyczne, uznawane są za utrzymywane zgodnie z normami, o ile:

- są utrzymywane w stanie niezachwaszczonym,
 - ich zbiór następuje maksymalnie w cyklu czteroletnim,
 - są położone w odległości 1,5 m od granicy sąsiedniej działki gruntu, na której została założona taka plantacja lub użytkowanej jako grunt leśny lub są położone w odległości 3 m od granicy działki użytkowanej jako grunt rolny;
- Powierzchnię wyznaczoną przez granicę sąsiedniej działki gruntu oraz granicę plantacji zagajników drzew leśnych o krótkiej rotacji wykorzystywanych na cele energetyczne, które są położone 1,5 od granicy sąsiedniej działki gruntu, na której została założona taka plantacja lub użytkowanej jako grunt leśny albo 3 m od granicy sąsiedniej działki gruntu wykorzystywanej jako grunt rolny wlicza się do powierzchni działki rolnej i uznaje za utrzymwaną zgodnie z normami.

Minimalne wymagania dotyczące **wszystkich** gruntów rolnych:

- w okresie wysycenia wodą profili glebowego nie należy wykonywać żadnych zabiegów uprawowych lub wykonywać je sprzętem na tyle lekkim, aby nie pozostawiał wyraźnych śladów zniszczeń górnej warstwy użytków rolnych;
- grunty rolne, na których prowadzona jest produkcja bądź są ugorowane, mogą być porośnięte drzewami i krzewami, o ile nie wpływają na prowadzoną na tych gruntach produkcję, a ich liczba nie przekracza 50 sztuk na hektar, za wyjątkiem gruntów, na których prowadzone są plantacje wierzby przeznaczonej na wyplatanie.

2. ZWYKŁA DOBRA PRAKTYKA ROLNICZA

Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza jest elementem Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich i obowiązuje rolników korzystających z dwóch działań:

- działanie 3 - wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania,
- działanie 4 - wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt.

Pojęcie Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej (ZDPR) zostało wprowadzone do ustawodawstwa Unii Europejskiej na etapie reformowania Wspólnej Polityki Rolnej.

ZDPR jest zgodna z postanowieniami przyjętymi na Szczycie Ziemi w 1992 r. w Rio de Janeiro, które zakładają, że zagospodarowanie obszarów wiejskich i zarządzanie tą przestrzenią musi być podporządkowane zasadom zrównoważonego rozwoju. Przestrzeganie ZDPR to także realizacja jednego z najważniejszych zapisów Konstytucji Rzeczypospolitej w zakresie ochrony przyrody, który w art. 86 mówi: „każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”.

Dlatego też wszyscy rolnicy, nie tylko ci obowiązani realizacją działania 3 i 4 Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, powinni uwzględnić ZDPR w swoich gospodarstwach.

Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza to zbiór zasad, do których należą:

1. Odpowiednie stosowanie i przechowywanie nawozów.
2. Racjonalne stosowanie ścieków w obrębie gospodarstwa rolnego.
3. Racjonalne stosowanie osadów ściekowych w obrębie gospodarstwa rolnego.
4. Zasady stosowania środków ochrony roślin.
5. Odpowiednie gospodarowanie na użytkach zielonych.
6. Utrzymanie czystości i porządku w obrębie gospodarstwa.
7. Ochronę siedlisk przyrodniczych i występujących na nich gatunków roślin i zwierząt.
8. Ochronę gleb.
9. Ochronę zasobów wodnych.

W podrozdziałach opisano prawidłowy sposób postępowania odnośnie każdej z zasad Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej, zakres kontroli, instytucje kontrolujące oraz odpowiedzialność karną, jaką można ponieść w przypadku nie spełniania wymogów. Ponadto podano zasady, o których należy pamiętać w przypadku ubiegania się o dopłaty z tytułu ONW oraz płatności rolnośrodowiskowych działań, dla których zakres ZDPR jest obowiązkowy.

2.1 Odpowiednie stosowanie i przechowywanie nawozów w gospodarstwie.

Nawozy wg ustawy o nawozach i nawożeniu dzielimy na:

- nawozy mineralne - nawozy nieorganiczne produkowane w drodze przemian chemicznych lub przerobu surowców mineralnych, w tym wapno nawozowe, także zawierające magnez;
- nawozy naturalne:
- obornik, gnojówkę i gnojowicę,
- odchody zwierząt gospodarskich w rozumieniu przepisów o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich, z wyjątkiem odchodów pszczoł i zwierząt futerkowych, bez dodatków innych substancji,
- guano - przeznaczone do rolniczego wykorzystania;
- nawozy organiczne - nawozy wyprodukowane z substancji organicznej lub z mieszanin substancji organicznych, w tym komposty, także wyprodukowane przy udziale dżdżownic;
- nawozy organiczno-mineralne - mieszaniny nawozów mineralnych i organicznych.

Wszystkie nawozy są źródłem cennych składników pokarmowych i materii organicznej, jednakże zawarte w nich związki azotu i fosforu mogą przedostawać się do gleb i wód, pogarszając ich jakość i zmieniając siedlisko życia organizmów

wodnych. Stąd tak ważne jest odpowiednie przechowywanie i stosowanie nawozów na gruntach rolnych. Ponadto w przypadku nawozów mineralnych, zgodnie z obowiązującą Ustawą o nawozach i nawożeniu, w Polsce można stosować wyłącznie nawozy dopuszczone do obrotu, które są wymienione w załączniku do tej ustawy.

Nawozy mineralne - stosowanie:

- nawozy mineralne stałe można stosować tylko przy użyciu rozsiewaczy i siewników nawozowych, przy czym w bezpośrednim sąsiedztwie zbiorników i cieków wodnych oraz stref ochronnych źródeł i ujęć wody można je stosować tylko ręcznie;
- nawozy mineralne płynne należy stosować przy użyciu specjalnych rozlewaczy lub opryskiwaczy wyposażonych w belki polowe z końcówkami lub węzami rozlewowymi;
- nawozy mineralne azotowe stosuje się w terminach bezpośrednio poprzedzających największe zapotrzebowanie roślin na składniki pokarmowe; dawki takich nawozów powinny być podzielone na kilka części, z których większą część używa się pogłównie - w okresie wegetacji roślin;
- dawki nawozów azotowych powinny odpowiadać potrzebom nawozowym roślin, zgodnie z zasadami doradztwa nawozowego.

Nawozy mineralne przechowywanie:

- nawozy mineralne należy przechowywać w opakowaniach oryginalnych, w zamkniętych pomieszczeniach lub przynajmniej pod zadaszeniem; dopuszcza się składowanie nawozów mineralnych w pryzmach (zwłaszcza tych dostarczanych luzem), ale tylko pod warunkiem, iż przechowywane są na nieprzepuszczalnym podłożu i przykryte materiałem wodoszczelnym; pryzmy nie mogą być zakładane na spadkach terenu ani w strefach wrażliwych, czy pośredniej ochrony wód;
- zakazane jest składowanie w pryzmach saletry amonowej i nawozów zawierających azotan amonowy w ilości odpowiadającej zawartości azotu całkowitego powyżej 28%.

Nawozy naturalne - stosowanie

- nawozy naturalne powinny być stosowane pod rośliny o długim okresie wegetacji, ponieważ w ich przypadku wykorzystanie składników pokarmowych (zwłaszcza azotu) jest najlepsze;
- dawki nawozów naturalnych należy ustalić według zawartości w nich tzw. azotu działającego, który wykazuje takie samo działanie jak azot w nawozach mineralnych;

Wzór na obliczenie nawozu działającego:

$$\text{Azot działający} = \text{azot całkowity} \times \text{równoważnik azotowy}$$

Rodzaj nawozu	Równoważnik azotowy w zależności od terminu stosowania nawozu	
	jesienny	wiosenny
obornik	0,3	0,3
gnojowica	0,5	0,6
gnojówka	0,5	0,8

- roczna dawka nawozu naturalnego nie może przekraczać 170 kg czystego azotu na 1 ha użytków rolnych. Oznacza to, iż zalecana obsada zwierząt nie powinna przekraczać więcej niż 2 duże jednostki przeliczeniowe (DJP) na 1 ha użytków rolnych. Przy takiej obsadzie produkcja nawozu naturalnego wynosi ok. 40 ton obornika i ok. 45 m³ gnojowicy, co odpowiada 170 kg azotu całkowitego na 1 ha.

W przypadku przekroczenia dawki azotu powyżej 170 kg należy zmniejszyć obsadę zwierząt lub przekazać nadmiar nawozu innym producentom rolnym.

IŁOŚĆ NAWOZÓW NATURALNYCH I ZAWARTOŚĆ W NICH N, P, K OD 1 SZTUKI ZWIERZĘCIA ZAŁĄCZNIK I

- nawozy naturalne i organiczne w postaci stałej i płynnej można stosować w okresie od 1 marca do 30 listopada;
- gnojowicę i gnojówkę powinno się stosować na nieobsianą glebę, najlepiej wiosną. Dopuszcza się stosowanie pogłównie na rośliny, z wyjątkiem roślin przeznaczonych do bezpośredniego spożycia przez ludzi oraz na krótko przed ich skarmianiem przez zwierzęta;

- w przypadku stosowania obornika, optymalnym terminem jest wczesna wiosna. Można go także stosować jesienią, pod warunkiem jednak, iż od razu po wywiezieniu na pole zostanie przyorany. W okresie letnim i wczesnojesiennym powinno się unikać wywożenia obornika, ponieważ w okresie tym możliwe są straty azotu w formie gazowej (amoniak) jak i w formie przesiąków do wód gruntowych (azotany);
- stosowanie nawozów naturalnych i organicznych w postaci stałej pogłównie dopuszczalne jest na użytkach zielonych i wieloletnich uprawach polowych;
- nawozy naturalne i organiczne muszą być przykryte lub wymieszane z glebą za pomocą odpowiednich narzędzi uprawowych najpóźniej następnego dnia po ich wywiezieniu na pole;
- gnojowicę i gnojówkę powinno się wprowadzać bezpośrednio do gleby za pomocą węży rozlewowych połączonych z zębami kultywatora, natomiast na użytkach zielonych i trwałych uprawach polowych można stosować płytki rozbryzgowy. Przy stosowaniu pogłównym używa się węży rozlewowych;
- nawozy naturalne nie mogą być stosowane w odległości mniejszej niż 20 m od stref ochronnych źródeł i ujęć wody, brzegów zbiorników wodnych i cieków, kąpielisk na wodach powierzchniowych oraz obszarów morskiego pasa nadbrzeżnego. Natomiast nawozy naturalne w postaci płynnej mogą być stosowane tylko wtedy, gdy poziom wód podziemnych jest poniżej 1,2 m.

Nawozy naturalne przechowywanie

- obornik powinien być gromadzony, fermentowany i przechowywany w pomieszczeniach inwentarskich lub na nieprzepuszczalnych płytach obornikowych (gnojowych) ze ścianami bocznymi, posiadającymi instalację odprowadzającą wyciek do szczelnych zbiorników;
- nawozy naturalne płynne (gnojówka i gnojowica) muszą być przechowywane wyłącznie w szczelnych zbiornikach;
- pojemność płyty obornikowej oraz zbiorników na nawozy płynne powinna zapewniać możliwość przechowywania tych nawozów przez okres co najmniej 4 miesięcy.

Płyta obornikowa zasady budowania i usytuowania

Przy budowie płyty gnojowej należy kierować się następującymi zasadami:

- odległość:
 - od studni 15 m,
 - od granicy działki 4 m,
 - od otworów okiennych i drzwiowych pomieszczeń przeznaczonych na pobyt stały ludzi na sąsiedniej działce 30 m,
 - od budynku przetwórstwa rolno spożywczego i magazynów środków spożywczych 50 m,
 - od budynków magazynowych pasz i ziarna 10 m,
 - od silosów na zboże i pasze 5 m,
 - od silosów na kiszonki 10 m;
- b) dojazd do płyty obornikowej powinien mieć co najmniej 3 m szerokości;
- c) technologia wykonania -1% spadek w kierunku wylotu studzienki oraz obrzeża w formie ścianek bocznych co zapobiega wyciekaniu wód gnojowych do gruntu;
- d) szerokość płyty jest dowolna, jednakże 6 lub 9 m ułatwia dostęp i usuwanie obornika za pomocą ładowacza czołowego lub ładowarki chwytakowej;
- e) zaleca się wykonanie nad płytą zadaszenia, które w razie konieczności łatwo zdemontować. Zadaszenie takie pozwala w znacznym stopniu zmniejszyć ilość wód gnojowych, szczególnie w okresie jesienno-zimowym.

Powierzchnia płyty gnojowej na 1 sztukę dużej dla 4 miesięcznego okresu składowania

Gatunek zwierząt	Powierzchnia płyty obornikowej
bydło i trzoda	2,5 m ²
konie	2,5 m ²
drób	1,1 m ²

Pojemnik na płynne nawozy naturalne (gnojówka, gnojowica) zasady budowania i usytuowania:

- a. odległość:
- od studni 15 m,
 - od granicy działki, drogi lub ciągu pieszego 4 m,
 - od otworów okiennych i drzwiowych pomieszczeń przeznaczonych na pobyt stały ludzi na sąsiedniej działce 15 m,
 - od budynku przetwórstwa rolno - spożywczego i magazynów środków spożywczych 15 m,
 - od silosów na zboże i pasze 5 m,
 - od silosów na kisonki 5 m;
- b. usytuowanie zbiorniki na płynne odchody zwierzęce dzielimy, ze względu na ich usytuowania na:
- podziemne, które dają możliwość zastosowania grawitacyjnego spływu gnojowicy i w zasadzie nie zajmują powierzchni użytkowej gospodarstwa,
 - naziemne, których zaletą jest dość duża swoboda przy wyborze lokalizacji oraz możliwość ich przemieszczania i rozbudowywania, natomiast wadą konieczność stosowania zbiorników przejściowych i urządzeń do przepompowywania,
 - częściowo zagłębione rozwiązanie pośrednie między podziemnymi a naziemnymi;
- c. technologia wykonania- zbiorniki na gnojówkę i gnojowicę muszą być szczelne, zaopatrzone w osadzone w pokrywach przewody wentylacyjne, których wylot powinien być wyprowadzony na wysokość ok. 50 cm nad poziom terenu w przypadku zbiorników podziemnych, natomiast przy zbiornikach naziemnych oraz częściowo zagłębionych wylot przewodu wentylacyjnego musi znajdować się nad górną płaszczyzną pokrywy; wytrzymałość ponieważ pokrywy i pozostałe elementy konstrukcyjne zbiorników na płynne nawozy naturalne muszą przenosić obciążenie od środków transportu (pojemniki podziemne) lub składowanych materiałów (pojemniki naziemne), należy pamiętać o użyciu odpowiedniego materiału do ich budowy. Ze względu na materiał budowlany, pojemniki na gnojówkę i gnojowicę dzielimy na:
- betonowe monolityczne,
 - żelbetonowe monolityczne,
 - żelbetonowe prefabrykowane,
 - stalowe (tylko jako zbiorniki naziemne, gdzie dno zbiornika stanowi betonowa płyta, na której ustawia się stalowy płaszcz),
 - z tworzyw sztucznych

Pojemność zbiorników na płynne nawozy naturalne dla 1 sztuki dużej dla 4 miesięcznego okresu przechowywania

Gatunek zwierząt	Powierzchnia zbiornika na gnojówkę/gnojowicę	
	system ściółkowy	system bezściółkowy
bydło i trzoda	2 m ³	7 m ³
konie	1 m ³	7 m ³
drób	0,2 m ³	7 m ³

WSPÓŁCZYNNIKI PRZELICZENIOWE SZTUK ZWIERZĄT GOSPODARSKICH NA DUŻE JEDNOSTKI PRZELICZENIOWE - ZAŁĄCZNIK II

Posiadanie odpowiednich urządzeń do składowania nawozów naturalnych będzie obowiązywało producentów rolnych od dnia 25 października 2008 r. Obecnie jeszcze dopuszcza się przechowywanie obornika na dotychczasowych zasadach, to znaczy w przyzmach polowych, jednakże należy jak najbardziej ograniczyć wymywanie związków azotu do gleby i wód. W tym celu powinno się składować wilgotny obornik na małej, nieprzepuszczalnej powierzchni, w odpowiednio ukształtowanej przyźnie i w odległości co najmniej 20 m od strefy ochronnej wód.

Kiedy nie można stosować nawozów:

- na glebach zalanych wodą, przykrytych śniegiem lub zamarzniętych,
- nawozów naturalnych w postaci płynnej i mineralnych azotowych na glebach bez okrywy roślinnej, położonych na stokach o nachyleniu większym niż 10%,
- nawozów naturalnych w postaci płynnej pogłównie na rośliny przeznaczone do bezpośredniego spożycia przez ludzi;
- przy realizacji przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt, w przypadku pakietów: utrzymanie łąk ekstensywnych (P01) - wariant półnaturalne łąki jednokośne - wykaszanie ręczne (P01a01) i półnaturalne łąki - jednokośne wykaszanie mechaniczne (P01a02), utrzymanie pastwisk ekstensywnych (P02) - wariant pastwiska na murawach ciepłolubnych (P02a), ochrona gleb i wód (K01) - każdy z 3 wariantów dopuszcza stosowanie obornika, ale tylko w uzasadnionych przypadkach; tworzenie stref buforowych (K02).

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- dawka nawozu naturalnego nie przekracza dopuszczalnego poziomu 170 kg azotu na 1 ha użytków rolnych;
- posiadamy dokument potwierdzający sposób zagospodarowania nawozów naturalnych, jeżeli w gospodarstwie występuje nadwyżka w stosunku do potrzeb (np. umowa z sąsiadem);
- stosujemy nawozy mineralne dopuszczone do obrotu oraz przestrzegamy wymogów dotyczących przechowywania tych nawozów;
- przestrzegamy zasad związanych ze stosowaniem nawozów mineralnych i naturalnych.

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- Inspekcja Ochrony Środowiska;
- Główny Inspektor Jakości Artykułów Rolno-Spożywczych.

Odpowiedzialność karna: kara grzywny.

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenie.

Budowa urządzeń do składowania nawozów naturalnych - zgodnie z prawem

Według ustawy Prawo budowlane, przed przystąpieniem do budowy płyty obornikowej lub zbiornika na płynne nawozy naturalne (gnojówka, gnojowica) o powierzchni nie przekraczającej 25 m³ fakt budowy należy zgłosić do gminy lub starostwa powiatowego. Zgłoszenie powinno zawierać:

- dokument stwierdzający prawo do dysponowania nieruchomością na cele budowlane,
- rodzaj, zakres oraz sposób i termin wykonania robót,
- pozwolenie wymagane odrębnymi przepisami.

Rozpoczęcie budowy może nastąpić po uzyskaniu zgody lub w terminie 30 dni od daty zgłoszenia, o ile organ wydający zgodę nie wniesie sprzeciwu.

W przypadku budowy zbiornika **przekraczającego powierzchnię 25 m³** składamy wniosek o ustalenie warunków zabudowy i zagospodarowania terenu do właściwego organu samorządowego.

Wniosek powinien zawierać:

- mapkę terenu oraz wykaz właścicieli działek sąsiednich (imię, nazwisko i aktualny adres właściciela);
- sposób i funkcję zagospodarowania terenu wraz z charakterystyką zabudowy;
- określenie zapotrzebowania na wodę, energię i inne potrzeby w zakresie infrastruktury technicznej;
- parametry techniczne inwestycji oraz dane o wpływie inwestycji na środowisko (obowiązek wykonania oceny oddziaływania na środowisko ma miejsce w przypadku, gdy chów lub hodowla zwierząt przekracza 210 DJP przeliczniki DJP Załącznik II);

Po uzyskaniu decyzji o warunkach zabudowy należy:

- uzyskać wykonany przez geodetę podkład sytuacyjno-wysokościowy do celów projektowych w skali 1:500;
- zlecić osobie uprawnionej wykonanie planu zagospodarowania działki oraz projektu budowlanego planowanej inwestycji;
- uzgodnić plan zagospodarowania działki w jednostkach, które zostały wyszczególnione w decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

Po spełnieniu wszystkich wyżej wymienionych formalności, składamy wniosek do starostwa powiatowego lub gminy o wydanie decyzji o pozwoleniu na budowę, do którego dołączamy:

- ważną decyzję o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu;
- 2 lub 3 egzemplarze uzgodnionego planu zagospodarowania i projektu budowlanego planowanego obiektu;
- wykaz właścicieli gruntów sąsiadujących z działką, na której planujemy inwestycję oraz ich aktualne dane adresowe;
- kserokopię uprawnień projektanta planu zagospodarowania i autora projektu budowlanego;
- dokument stwierdzający prawo do gruntu akt notarialny lub wypis z księgi wieczystej.

Po uzyskaniu decyzji o pozwoleniu na budowę i jej uprawomocnieniu, co najmniej na 7 dni przed rozpoczęciem budowy zgłaszamy ten fakt (wraz z podaniem terminu rozpoczęcia) w urzędzie gminy, potwierdzamy aktualność oświadczenia kierownika budowy lub inspektora nadzoru i możemy przystąpić do prac budowlanych.

Rolnik, który otrzymuje płatności z tytułu ONW oraz przedsięwzięć rolnośrodowiskowych zobowiązany jest przez 5 lat od ostatniej płatności przechowywać dowody zakupu nawozów.

Podstawa prawna

- Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o nawozach i nawożeniu

2.2 Racjonalne wykorzystanie ścieków w obrębie gospodarstwa rolnego

Ścieki w rolnictwie mogą być wykorzystywane jako źródło składników nawozowych. Można nimi nawozić i nawadniać zarówno grunty orne, trwałe użytki zielone jak i stawy wykorzystywane do chowu ryb.

Ścieki możemy podzielić na takie, które powstają w obrębie gospodarstwa (są to wody zużyte na cele bytowe i gospodarcze, np. mycie zwierząt, urządzeń udojowych, higienizację pomieszczeń, a także wody opadowe lub roztopowe z powierzchni zanieczyszczonych) oraz ścieki dostarczane przez jednostki zewnętrzne, (ścieki odprowadzane z terenów przemysłowych, handlowych oraz ścieki komunalne, będące ściekami bytowymi lub mieszaniną ścieków bytowych z komunalnymi lub roztopowymi).

Jako nawóz można stosować ścieki bytowe, komunalne i przemysłowe, jednakże ich wykorzystanie wiąże się z przestrzeganiem szeregu wymogów, ponieważ ścieki zawierają nie tylko wartościowe składniki mineralne, ale także podwyższoną zawartość metali ciężkich oraz przetrwalnikowych form organizmów chorobotwórczych, które mogą stanowić zagrożenie dla środowiska oraz zdrowia ludzi i zwierząt.

Rolnicze wykorzystanie ścieków jest ściśle regulowane odpowiednim rozporządzeniem Ministra Środowiska, a jednostka oferująca ścieki z przeznaczeniem na nawóz musi posiadać pozwolenie wodnoprawne oraz wykonać analizy gleb, na których mają zostać zastosowane dane ścieki.

Ścieki przeznaczone do rolniczego wykorzystania muszą zostać poddane wstępnemu oczyszczeniu, spełniać normy sanitarne i wykazywać dopuszczalną zawartość metali ciężkich, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska. Odpowiedzialność za spełnienie tych wymogów ponosi jednostka oferująca ścieki z przeznaczeniem na nawóz.

Każdy rolnik, planujący wykorzystanie ścieków w swoim gospodarstwie musi upewnić się, czy dana jednostka zbywająca ścieki ma odpowiednie dokumenty (pozwolenie wodnoprawne, analizę składu chemicznego ścieków i gleby).

Przed zastosowaniem ścieków w gospodarstwie należy przygotować plan nawozowy, uwzględniający ilość składników odżywczych zawartych w dawkach ścieków przeznaczonych do wykorzystania w rolnictwie, oraz wykonać analizę gleby, w której, oprócz analizy zasobności magnezu, fosforu i potasu oraz kwasowości, zostanie także zbadana zawartość metali ciężkich.

Po takiej analizie, wykonanej przez jednostkę oferującą ścieki, należy ustalić dawki ścieków, potrzeby pokarmowe roślin, dawki składników mineralnych wprowadzonych w nawozach naturalnych do gleby oraz zasobność gleby.

Ścieków nie można stosować gdy:

- grunt jest zamrznięty do głębokości 30 cm lub przykryty śniegiem, z wyjątkiem dna stawów;
- na gruntach wykorzystywanych do uprawy roślin przeznaczonych do spożycia w stanie surowym;
- na gruntach, w których zwierciadło wód podziemnych znajduje się płycej niż 1,5 m od powierzchni ziemi lub od dna rowu odprowadzającego ścieki;
- na obszarach, na których spadek terenu wynosi więcej niż 10% w przypadku gruntów ornych i 20% w przypadku łąk, pastwisk i plantacji drzew leśnych;
- przy realizacji przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt, w przypadku pakietów: rolnictwo ekologiczne (S02), utrzymanie łąk ekstensywnych (P01), utrzymanie pastwisk ekstensywnych (P02), ochrona gleb i wód (K01), tworzenie stref buforowych (K02).

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- posiadamy kopię pozwolenia wodnoprawnego;
- posiadamy plan nawożenia, uwzględniający ścieki przeznaczone do rolniczego wykorzystania;
- stosujemy ścieki na gruntach dozwolonych.

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- Inspekcja Ochrony Środowiska;
- Inspekcja Sanitarna.

Odpowiedzialność karna: kara grzywny

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenie

Rolnik, który otrzymuje płatności z tytułu ONW oraz przedsięwzięć rolnośrodowiskowych zobowiązany jest przez 5 lat od ostatniej płatności przechowywać plan nawożenia oraz kopię pozwolenia wodnoprawnego

Podstawa prawna

- Ustawa Prawo Wodne z dnia 18 lipca 2001 r.;
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 8 lipca 2004 r. w sprawie warunków, jakie należy spełnić przy wprowadzaniu ścieków do wód lub do ziemi oraz w sprawie substancji szczególnie szkodliwych dla środowiska wodnego

2.3 Racjonalne wykorzystanie osadów ściekowych w obrębie gospodarstwa rolnego

Komunalne osady ściekowe powstają w komorach fermentacyjnych oraz w innych instalacjach służących do oczyszczania ścieków komunalnych.

W rolnictwie mogą mieć zastosowanie do nawożenia wszystkich upraw, za wyjątkiem łąk i pastwisk oraz roślin warzywnych i jagodowych przeznaczonych do bezpośredniego spożycia.

Podobnie jak w przypadku ścieków, do rolniczego wykorzystania nadają się tylko takie komunalne osady ściekowe, w których zawartość metali ciężkich oraz bakterii z rodzaju *Salmonella* nie przekracza norm sanitarnych, ustalonych w rozporządzeniu Ministra Środowiska, a odczyn gleby, na której mają być zastosowane, nie przekracza pH 5,6.

Ponieważ w osadach ściekowych mogą występować zanieczyszczenia, ich wykorzystanie musi się odbywać pod pełną kontrolą, a przed zastosowaniem należy ustalić wielkość dawki w zależności od jakości osadu, rodzaju i zasobności gleby oraz zapotrzebowanie roślin na składniki pokarmowe.

Obowiązkiem rolnika jest więc posiadanie planu nawozowego, sporządzonego na podstawie wcześniej wykonanej analizy gleby.

Osadów ściekowych nie można stosować:

- na terenie parków narodowych i rezerwatów przyrody;
- w pasie gruntu o szerokości 50 m bezpośrednio przylegających do brzegów jezior i cieków;
- na terenach zalewowych, czasowo podtopionych i bagiennych;
- na terenach czasowo zamrzniętych i pokrytych śniegiem;
- na gruntach o dużej przepuszczalności, stanowiących w szczególności piaski luźne i słabogliniaste oraz piaski gliniaste lekkie;
- na gruntach rolnych o spadku przekraczającym 10 %;
- na terenach położonych w odległości mniejszej niż 100 m od ujęć wody, domów mieszkalnych lub zakładów produkcji żywności;
- na gruntach, na których rosną rośliny jagodowe i warzywa w ciągu 18 miesięcy poprzedzających zbiory i w czasie zbiorów;
- na gruntach wykorzystywanych jako łąki i pastwiska;
- na gruntach wykorzystywanych do upraw pod osłonami;
- przy realizacji przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt.

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- posiadamy wyniki analizy gleb na zawartość metali ciężkich i fosforu, wykonane w okresie bezpośrednio poprzedzającym zastosowanie osadów ściekowych,
- posiadamy wyniki analizy osadów ściekowych,
- posiadamy planu nawożenia oraz przestrzegamy dawek osadów zgodnie z tym planem,
- stosujemy osady ściekowe na gruntach dozwolonych.

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- Inspekcja Ochrony Środowiska.

Odpowiedzialność karna: kara aresztu lub grzywny.

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenie.

Rolnik, który otrzymuje płatności z tytułu ONW zobowiązany jest przez 5 lat od ostatniej płatności przechowywać plan nawożenia i kopie pozwolenia wodnoprawnego

Podstawa prawna

- Ustawa o osadach z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 1 sierpnia 2002 r. w sprawie komunalnych osadów ściekowych.

2.4 Zasady stosowanie środków ochrony roślin

Środki ochrony roślin to substancje chemiczne, zwane inaczej pestycydami, które służą do ochrony roślin przed zagrożeniem biologicznym. Pestycydy dzielimy na:

- zoocydy środki zwalczania szkodników zwierzęcych, wśród których wyróżnia się:
 - insektycydy zwalczające owady,
 - rodentocydy zwalczające gryzonie,
 - moluskocydy zwalczające mięczaki,
 - nematocydy zwalczające nicienie,
 - larwicydy zwalczające larwy,
 - aficydy zwalczające mszyce,
 - owicydy zwalczające jaja owadów i roztoczy
- fungicydy środki do zwalczania grzybów,
- herbicydy środki chwastobójcze,
- reterdenty środki regulujące wzrost (stymulujące lub hamujące procesy życiowe):
 - defolianty środki odlistniające rośliny,
 - desykanty środki do wysuszania roślin,
 - defloranty środki do usuwania nadmiaru kwiatów;
- akarycydy środki zwalczające roztocza;
- algicydy środki zwalczające glony;
- bakteriocydy środki do zwalczania bakterii;
- atraktanty środki zwabiające;
- repelenty środki odstrasżające.

Należy pamiętać, że środki ochrony roślin są substancjami chemicznymi, które należy przechowywać w odpowiednich pomieszczeniach. Pomieszczenia takie powinny być oznakowane i niedostępne dla osób niepowołanych oraz dobrze wentylowane. Temperatura w pomieszczeniach do przechowywania pestycydów nie powinna spadać poniżej 0° C, a jeżeli w budynku znajdują się okna, to należy wyposażyć je w szyby ograniczające oddziaływanie promieni słonecznych. Ponadto zabrania się przechowywania w tym samym magazynie środków ochrony roślin oraz pasz i żywności.

Środki ochrony roślin w przypadku nieprawidłowego przechowywania lub użycia mogą stanowić poważne zagrożenie dla środowiska. Dlatego też zastosowanie pestycydów powinno mieć miejsce tylko w przypadku, gdy zarówno metody biologiczne jak i agrotechniczne nie przynoszą spodziewanych efektów.

Bezpieczną metodą walki ze szkodnikami jest tzw. integrowana ochrona roślin, polegająca na łączeniu różnych metod biologicznych, chemicznych i agrotechnicznych, które utrzymują populację agrofagów poniżej progu szkodliwości z mniejszym zastosowaniem chemii. Pierwszą czynnością, jaką powinno się wykonać przed użyciem środków chemicznych jest rozpoznanie agrofaga (chwasty, choroby, szkodniki), którego występowanie chcemy ograniczyć oraz przekonać się, że nasilenie jego wstępowania przekracza próg szkodliwości. Należy pamiętać, że rolnik może stosować tylko takie środki ochronny roślin oraz materiał siewny zawierający te środki, które są dopuszczone do obrotu i stosowania przepisami o ochronie roślin oraz rolnictwie ekologicznym.

Informacje na ten temat powinny znajdować się na opakowaniu, ponadto wykaz środków ochrony roślin dopuszczanych do obrotu zamieszczany jest co roku w Monitorze Polskim.

Używając środków ochrony roślin musimy mieć świadomość, iż stanowią one potencjalne zagrożenie zarówno dla ludzi i zwierząt, jak i całego środowiska. Dlatego też konieczne jest dokładne zapoznanie się ze sposobem postępowania, tzn. powinniśmy znać prawidłowy sposób przechowywania, przemieszczania, mieszania ich oraz sporządzania określonego stężenia roztworów. Musimy także umieć przygotować opryskiwacz do właściwego i bezpiecznego wykonania zabiegu.

Stosowanie:

- przed użyciem jakiegokolwiek pestycydu należy dokładnie zapoznać się z etykietą, stanowiącą instrukcję stosowania. Etykieta zawiera wszystkie niezbędne informacje, dotyczące bezpiecznego stosowania chemicznego środka ochrony roślin; nigdy nie powinniśmy używać środka, który nie zawiera oryginalnej etykiety;
- ponieważ wody powierzchniowe są narażone na pośrednie i bezpośrednie zanieczyszczenie chemicznymi środkami,

- należy pamiętać, iż podstawową zasadą podczas przeprowadzania oprysków w pobliżu cieków wodnych jest przejeżdżanie opryskiwaczem w kierunku przeciwnym do kierunku płynącej wody, gdyż zmniejsza to ryzyka zanieczyszczenia wody;
- sprzęt używany do stosowania środków ochrony roślin (opryskiwacz) powinien być sprawny technicznie (atestowany), spełniać wszelkie warunki bezpiecznego wykonania zabiegu (powinien być zaopatrzony w rozpylacze zapobiegające znoszeniu), a osoby wykonujące prace muszą mieć aktualne zaświadczenie o przeszkoleniu w zakresie stosowania pestycydów;
 - jedynie opryskiwacze ręczne nie wymagają atestacji;
 - przy rozcieńczaniu środków ochrony roślin powinniśmy się kierować zasadą, iż nie należy stosować mniejszej ilości wody niż wskazuje na to instrukcja, ponieważ powoduje to zmniejszenie wielkości kropeł, a tym samym większe prawdopodobieństwo znoszenia cieczy opryskowej;
 - zaleca się stosowanie najmniejszych z podanych dawek;
 - środki ochrony roślin należy stosować tylko i wyłącznie na roślinę uprawną i na powierzchnię, która rzeczywiście tego wymaga;
 - aby ograniczyć znoszenia cieczy opryskowej, przed planowanym zabiegiem powinniśmy zapoznać się z prognozą pogody, a w szczególności z siłą i kierunkiem wiatru (który nie powinien przekraczać 3 m/s), ustawić belkę opryskiwacza na odpowiedniej wysokości, utrzymywać szybkość przejazdu opryskiwacza oraz ciśnienie, które zapewni dawkę i objętość przewidzianą dla zastosowanego preparatu;
 - chemiczne środki ochrony roślin można stosować sprzętem naziemnym, na polach oddalonych co najmniej 5 m od dróg publicznych i co najmniej 20 m od zabudowań, ogrodów działkowych, pasiek, plantacji roślin zielarskich, rezerwatów przyrody i parków narodowych, linii brzegowej wód powierzchniowych oraz od granic strefy ochronnej ujęć wody pitnej;
 - w odległości mniejszej niż 20 m od wyżej wymienionych obiektów zabrania się zakładania upraw, które wymagają intensywnego stosowania środków ochrony roślin;
 - po zakończeniu oprysku opryskiwacz należy umyć, a wodę pochodzącą z opłukiwania wylać na pole, na którym był stosowany dany preparat;
 - absolutnie niedopuszczalne jest wylewanie wody po opłukaniu opryskiwacza do cieków wodnych;
 - rolnicy stosujący środki ochrony roślin muszą zachować okresy karencji i prewencji.

Zakaz stosowania chemicznych środków ochrony roślin dotyczy rolników realizujących przedsięwzięcia rolnośrodowiskowe w przypadku pakietów: rolnictwo ekologiczne (S02); utrzymanie łąk ekstensywnych (P01) - przy czym przy wariacie półnaturalne łąki dwukośne (P01b) dopuszcza się selektywne niszczenie chwastów za pomocą mazaczy herbicydowych; utrzymanie pastwisk ekstensywnych (P02) tu także dopuszcza się w uzasadnionych przypadkach stosowanie mazaczy herbicydowych; ochrona gleb i wód (K01) - wariant wsiewki poplonowe; tworzenie stref buforowych (K02).

Obowiązki rolnika stosującego środki ochrony roślin

Rolnik stosujący środki ochrony roślin zobowiązany jest do prowadzenia ewidencji zabiegów wykonywanych przy ich użyciu. Rejestr taki powinien zawierać:

- **nazwę rośliny, produktu roślinnego lub przedmiotu;**
- **powierzchnię uprawy roślin;**
- **powierzchnie, na których są wykonywane zabiegi ochrony roślin oraz terminy ich wykonania;**
- **nazwy stosowanych środków ochrony roślin i ich dawki;**
- **przyczyny zastosowania danego środka ochrony roślin.**

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- stosujemy środki ochrony roślin sprawdzenie na podstawie rachunków za zakup;
- występuje zgodność sposobu i terminu stosowania środków ochrony roślin zgodnie z etykietą sprawdzenie na podstawie ewidencji zabiegów wykonywanej przez rolnika;
- przestrzegamy okresów prewencji;
- przestrzegamy zakazu zakładania upraw wymagających intensywnego stosowania środków ochrony roślin w odległości mniejszej niż 20 m zabudowań, ogrodów działkowych, pasiek, plantacji roślin zielarskich, rezerwatów przyrody i parków narodowych, linii brzegowej wód powierzchniowych oraz od granic strefy ochronnej ujęć wody pitnej;
- posiadamy zaświadczenia o przeszkoleniu oraz aktualnego atestu dla opryskiwaczy ciągnikowych.

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa.

Odpowiedzialność karna: kara aresztu lub grzywny.

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania o wykroczenie.

Rolnik, który otrzymuje płatności z tytułu ONW oraz przedsięwzięć rolnośrodowiskowych zobowiązany jest przez 5 lat od ostatniej płatności przechowywać:

- **dowody zakupu środków ochrony roślin;**
- **atest dla opryskiwacza ciągnikowego w przypadku jego posiadania;**
- **dokumenty potwierdzające ukończenie szkolenia w zakresie stosowania środków ochrony roślin w produkcji roślinnej;**
- **dokument potwierdzający prowadzenie ewidencji zabiegów wykonywanych przy użyciu środków ochrony roślin.**

Podstawa prawna

- Ustawa o ochronie roślin z dnia 18 grudnia 2003 r.

2.5 Odpowiednie gospodarowanie na użytkach zielonych

Użytki zielone, a więc łąki i pastwiska (zarówno trwałe jak i przemienne), obok dużego znaczenia gospodarczego (stanowią podstawowe źródło wysokowartościowych pasz w formie zielonek trawiastych pastwiskowych, sianokiszzonek i siana), odgrywają także bardzo ważną funkcję w ochronie przyrody. Dzięki całorocznemu zadarnieniu chronią glebę przed erozją wodną i powietrzną, wychwytyją i neutralizują zanieczyszczenia rolnicze i przemysłowe, stanowią rezerwar wody dla okolicznych pól uprawnych, a także są miejscem występowania wielu różnych gatunków roślin i zwierząt. Odpowiednie użytkowanie ekosystemów łąkowych przyczynia się więc zarówno do korzyści ekonomicznych, jak i do wzrostu różnorodności biologicznej.

Elementy racjonalnego gospodarowania na użytkach zielonych:

- absolutny zakaz wypalania roślinności na łąkach, pastwiskach, nieużytkach, na obrzeżach rowów, pasach przydrożnych i szlakach kolejowych oraz w strefie oczek wodnych i trzcinowisk. Zakaz ten dotyczy także ściernisk oraz słomy po zbiorze zbóż.
- Niestety wypalanie roślinności nadal często traktowane jest jako zabieg rolniczy, oczyszczający użytki zielone i przygotowujący teren do uprawy. Takie podejście stanowi poważny problem. Podczas pożaru ginie mnóstwo zwierząt, zniszczeniu ulegają ich mikrosiedliska, ale także część materii organicznej, która jest niezbędna dla utrzymania żyzności gleby. W wyniku spalania spowolniony zostaje również proces tworzenia próchnicy, związki azotu ulegają redukcji i wyparowaniu, a związki potasu i fosforu pozostają w popiele. W popiele pozostaje także część soli mineralnych, które mogą być roznoszone przez wiatr, a podczas opadów są spłukiwane do rzek i zbiorników wodnych;
- utrzymywanie odpowiedniego uwilgotnienia gleb, co zapobiega mineralizacji substancji organicznej, zwiększa plon suchej masy i siana oraz ogranicza przesiąk i odpływ składników mineralnych do wód gruntowych i powierzchniowych; rolnicy będący użytkownikami zmeliorowanych użytków zielonych mają obowiązek konserwacji i pielęgnacji sieci rowów, a w przypadku gdy konserwacja i eksploatacja urządzeń melioracyjnych, jak również odwadnianie i nawadnianie obiektów jest wykonywane przez spółkę wodną wykonywania świadczeń na rzecz tej spółki w formie robocizny lub składek pieniężnych.
- zapobieganie nadmiernemu zanieczyszczeniu związkami azotu i trwałemu uszkodzeniu darni. W tym przypadku największe zagrożenie dla użytków zielonych stanowi nadmierna obsada zwierząt, która może spowodować trwałe uszkodzenie darni oraz zanieczyszczenie terenu punktowo pozostawionymi odchodami. Szczególnie narażone są na to pastwiska na siedliskach o podłożu torfowym. Dlatego też koszenie łąk i wypas powinny się odbywać przy takiej wilgotności gleby, która nie spowoduje pozostawiania śladów przez koła ciągników oraz racice zwierząt, a tym samym nie przyczyni się do uszkodzeń runi łąkowej i nie zmieni w sposób niekorzystny stosunków powietrzno-wodnych; w tym wypadku bezpiecznym terminem na rozpoczęcie wypasu jest okres dwóch tygodni po ustąpieniu zalewów.
- przestrzeganie zasad prawidłowego wypasu zwierząt -nie powinno się wypasać zwierząt w drugiej połowie października, kiedy to maleje zapotrzebowanie roślin na składniki mineralne, które uwalniane są z odchodów zwierzęcych i łatwo wymywane do wód podziemnych - nie należy wypasać zwierząt na terenach źródłiskowych i w bezpośrednim sąsiedztwie wód powierzchniowych

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- przestrzegamy zakazu wypalania roślinności;
- zapobiegamy nadmiernemu zanieczyszczeniu związkami azotu oraz przestrzeganiu prawidłowej obsady zwierząt

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- Inspekcja Ochrony Środowiska;
- Starosta.

Odpowiedzialność karna: kara aresztu lub grzywny.

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenie.

Podstawa prawna

- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
- Ustawa Prawo Wodne z dnia 18 lipca 2001 r.

2.6 Utrzymanie czystości i porządku w obrębie gospodarstwa

Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza to nie tylko wymogi dotyczące produkcji, ale także odpowiednie utrzymanie samego siedliska. Należy pamiętać, iż nasze siedlisko stanowi pewien element krajobrazu, a więc zarówno lokalizacja, wygląd budynków i ich bezpośredniego otoczenia wpływa na całokształt gospodarstwa.

Elementy zadbanego gospodarstwa:

- utrzymywanie czystości i porządku w obrębie całego gospodarstwa dotyczy to zarówno siedliska, gdzie powinien panować ład, jak i użytkowanych gruntów. Niedopuszczalne jest, aby odpady produkowane w gospodarstwie były wywożone i składowane na polach lub, co gorsza, w okolicznych lasach, zadrzewieniach i zakrzaczeniach śródpolnych oraz w oczkach wodnych, co niestety bardzo często ma miejsce. Jeżeli na terenie gospodarstwa znajdują się jakiegokolwiek śmieci, należy je zebrać i usunąć;
- w gospodarstwie powinny się znajdować pojemniki na odpady komunalne oraz bezodpływowy zbiornik na ścieki bytowe (szambo) lub przydomowa oczyszczalnia ścieków (o ile nie ma w miejscowości kanalizacji zbiorczej). Wszystkie urządzenia i zbiorniki należy utrzymywać w dobrym stanie technicznym. Odbiór odpadów komunalnych oraz ścieków bytowych powinien być zapewniony przez jednostkę posiadającą zezwolenie na wykonywanie takich usług.
- usytuowanie budowli i budynków oraz urządzeń zagrody powinno być zgodne z decyzją o warunkach zabudowy i zagospodarowania przestrzennego, a także z programem sanitacji wsi, który powinien być opracowany przez każdą gminę w zakresie polityki ekologicznej;
- budynki gospodarskie muszą być podporządkowane wymaganiom ochrony środowiska, zdrowia i bezpieczeństwa ludzi i zwierząt, powinny być użytkowane zgodnie z ich przeznaczeniem i posiadać urządzenia chroniące przed zanieczyszczeniami wody, gleby i powietrza oraz przeciwpożarowe;
- przy urządzaniu siedliska należy wziąć pod uwagę wydzielenie części gospodarczej od mieszkalnej. W części gospodarczej podwórza mogą znajdować się wybiegi dla zwierząt, utwardzony plac pod maszyny i narzędzia oraz odrębne pojemniki na odpady organiczne i nieorganiczne;
- przy braku wodociągu należy pamiętać, iż studnia powinna być usytuowana w miejscu, w którym nie dojdzie do zanieczyszczenia wody substancjami pochodzącymi z własnego gospodarstwa.

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- na terenie gospodarstwa panuje ład i porządek;
- czy gospodarstwo jest wyposażone w pojemniki do składowania odpadów.

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- Gmina.

Odpowiedzialność karna: kara grzywny

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenie.

Podstawa prawna

- Ustawa o utrzymaniu czystości i porządku w gminach z dnia 13 września 1996 r.

2.7 Ochrona siedlisk przyrodniczych i występujących na nich gatunków roślin i zwierząt

Niemal każde gospodarstwo posiada swoje walory przyrodnicze są to nie tylko cenne gatunki roślin i zwierząt, ale także siedliska niezwykle ważne dla odpowiedniego poziomu bioróżnorodności. Do takich siedlisk zaliczamy naturalne zbiorniki wodne śródpolne i śródleśne oczka, kępy i aleje drzew i krzewów, obszary podmokłe i bagienne, torfowiska, wydmy, miedze, trwałe zadarnienia wzdłuż cieków wodnych, żywopłoty, skarpy, starorzecza i wszelkie tego typu zbiorowiska. Ochrona tych siedlisk to przede wszystkim utrzymanie w stanie niepogorszonym, ale także ich racjonalne użytkowanie, które zapewni optymalną liczebność gatunków roślin i zwierząt.

Zachowanie walorów przyrodniczych jest szczególnie ważne na obszarach chronionych, takich jak parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody czy obszary Natura 2000.

Dla obszarów prawnie chronionych opracowywane są plany ochrony, w których znajdują się zapisy na temat ewentualnych ograniczeń w produkcji rolnej. **Przestrzeganie zaleceń i nakazów wynikających z planów ochrony jest obowiązkowe, dlatego też rolnik, posiadający gospodarstwo na obszarze chronionym, powinien zwrócić się do urzędu gminy po informacje na temat odpowiedniego gospodarowania.**

Jeżeli jednak rolnik nie posiada gospodarstwa na obszarze chronionym, nie znaczy to, iż jest zwolniony z dbałości o walory przyrodnicze. Każdy z nas powinien doceniać różnorodność siedlisk i gatunków i użytkować grunty tak, aby przede wszystkim nie szkodzić.

Ponadto, przy realizacji programu rolnośrodowiskowego w przypadku pakietu rolnictwo zrównoważone (S01) i rolnictwo ekologiczne (S02), producent rolny jest zobowiązany do zachowania już istniejących ostoj przyrody, przez które należy rozumieć wszelkiego rodzaju obszary, wyłączone z produkcji rolnej.

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- producent rolny przestrzega sposobu gospodarowania zgodnie z zapisami planu ochrony dla danego obszaru chronionego;
- rolnik zachował ostoje przyrody w przypadku realizacji programu rolnośrodowiskowego z pakietem rolnictwo zrównoważone S01 i rolnictwo ekologiczne S02.

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (tylko w przypadku realizacji programu rolnośrodowiskowego z pakietem rolnictwo zrównoważone - S01 i rolnictwo ekologiczne - S02);
- Służby ochrony przyrody (Park Narodowy, Park Krajobrazowy, obszar Natura 2000);
- Starosta.

Odpowiedzialność karna: kara aresztu lub grzywny

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenie.

Podstawa prawna

- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.

2.8 Ochrona gleb

Każdy rolnik powinien w taki sposób użytkować gleby, aby zapobiegać ich degradacji, spowodowanej procesami chemicznymi, biologicznymi i fizycznymi, a w szczególności przeciwdziałać erozji wodnej i wietrznej, która prowadzi do zmniejszenia żyzności gleby.

Erozja jest zjawiskiem naturalnym, polegającym na mechanicznym niszczeniu wierzchniej, jak również głębszych warstw ziemi i spowodowanym różnymi czynnikami zewnętrznymi.

Erozja to także przemieszczanie cząsteczek glebowych i składników mineralnych zawartych w glebie do wód powierzchniowych, co z kolei przyczynia się do zagrożenia jakości tych wód. Szczególne zagrożenie dla wód stanowią czynniki biogenne, do których należą azot i fosfor. Erozję dzielimy na wodną i wietrzną.

Stopień zagrożenia gleb erozją wodną zależy od kilku czynników:

- intensywności opadów;
- rodzaju utworów glebowych;
- rzeźby terenu;
- rodzaju okrywy roślinnej;
- sposobu uprawiania gleby.

Najbardziej podatne na erozję wodną są gleby pyłowe, szczególnie lessy, natomiast najbardziej odporne - gliny ciężkie, łą i gleby szkieletowe.

Zagrożenie gleb przez erozję wietrzną zależy od ukształtowania powierzchni gleby, jej uwilgotnienia, rodzaju utworu glebowego, kierunku i szybkości wiatru oraz od obecności i rodzaju okrywy roślinnej. Najbardziej narażone na erozję wietrzną są gleby pyłowe i piaskowe.

Sposoby przeciwdziałania erozji wodnej:

- grunty na stokach o nachyleniu powyżej 20% (12§) powinny być na stałe zadarnione lub zalesione;
- na gruntach o nachyleniu 10-20% (6-12 §) gospodarka rolna może być prowadzona, ale tylko przy stosowaniu odpowiednich zabiegów przeciwoerozyjnych;
- grunty położone na stokach o nachyleniu poniżej 10% (do 6§), zwłaszcza na długich skłonach, pomimo iż są mniej narażone na erozję wodną, to jednak powinny być uprawiane w specjalny sposób;
- drogi, którymi spływa woda opadowa powinny być zadarnione, a trawa koszona przynajmniej 2 razy w sezonie wegetacyjnym;
- stosowanie płodozmianów przeciwoerozyjnych, w skład których powinny wchodzić rośliny motylkowe ich mieszanki z trawami oraz rośliny ozime, tworzące tzw. zielone pola. Na zielone pola najlepiej sprawdzają się rzepak, żyto i pszenżyto, które tworzą zwartą okrywę już w okresie jesiennym;
- po wcześnie zebranych przedplonie powinno się zaplanować uprawę poplonów ścierniskowych lub ozimych, które będą osłaniały glebę; dobrze jest zostawić je na okres zimy w postaci mulczu;
- w przypadku, gdy grunt orny pozostaje na okres jesienno-zimowy niczym nie obsiany, należałoby przykryć go wszelkimi dostępnymi w gospodarstwie materiałami - słomą, łętami, liśćmi, które pełnią rolę mulczu, ochronią glebę przed niszczeniem przez deszcz, zatrzymają śnieg oraz ograniczą zmywy wiosenne gleby;
- na gruntach ornych położonych na stokach, zabiegi uprawowe należy wykonywać w kierunku poprzecznym do nachylenia;
- uprawiając glebę położoną na stokach, dobrze jest zastąpić uprawę pługiem na uprawę bezorkową. Stosuje się wówczas kultywator z szerokimi łapami (tzw. gruber), a do uprawy przedsięwzięj - bierne zestawy uprawowe, które składają się z brony lub kultywatora i wału strunowego lub pierścieniowego;
- uprawiając gleby silnie narażone na erozję powinno się także zastosować dodatkowy zabieg, jakim jest głęboszowanie. Głęboszowanie polega na dokonywaniu głębokich nacięć w glebie i spulchnianiu podglebia, co zwiększa pojemność wodną gleby i ułatwia wsiąkanie wody do jej głębszych warstw. Zabieg głęboszowania wykonuje się specjalnym narzędziem - głęboszem, który wymaga dużej siły uciążu i niestety jest dość kosztowny, ale raz wykonany wystarcza na okres 3-4 lat.

Sposoby przeciwdziałania erozji wietrznej:

- utrzymywanie już istniejących lub zakładanie zadrzewień i zakrzaceń śródpolnych i ich pielęgnacja;

- stale utrzymywanie gleby pod okrywą roślinną (zielone pola);
- stosowanie mulczu do ochrony gleb przeznaczonych pod rośliny późno wysiewane lub sadzone;
- w przypadku występowania w gospodarstwie wydm, należy je zalesić lub zakrzaczyć, co pozwoli na zapobieżenie powiększania się ich obszaru;
- na obszarach, gdzie erozja wietrzna stanowi duże zagrożenie, należałoby stosować uprawę bezorkową, a w gospodarstwach, w których wyposażenie techniczne na to pozwala, zastosować siewy bezpośrednie. Powinno się natomiast unikać stosowania narzędzi aktywnych, takich jak glebogryzarka.

Stosunki powietrzno-glebowe na gruntach ornych

na stosunki powietrzno-wodne gruntów ornych wpływa skład granulometryczny oraz struktura, która zależy przede wszystkim od naturalnych właściwości oraz sposobu użytkowania przez rolnika.

czynniki wpływające na dobrą strukturę gleby, zależne od sposobu uprawy:

- właściwy dobór i kolejność roślin w zmianowaniu;
- zabiegi uprawowe wykonane w sposób zapewniający dobre spulchnienie roli i wyrównanie jej powierzchni;
- utrzymywanie właściwego odczynu gleby i zawartych w niej substancji organicznych;
- zapewnienie sprawnego działania systemu melioracyjnego, odwadniającego i nawadniającego glebę.

Stosunki powietrzno-glebowe na użytkach zielonych

Odpowiednie stosunki powietrzno-glebowe na użytkach zielonych są szczególnie ważne, ponieważ od nich zależy rozwój pożądanych gatunków roślinności łąkowej.

Największy wpływ na regulację tych stosunków ma właściwy system melioracji wodnych oraz dbałość o jego właściwe funkcjonowanie.

Ochrona gleb to także zakaz wypalania miedz, ściernisk oraz słomy

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- urządzenia przeciwoerozyjne i szczegółowe rowy melioracyjne utrzymywane są w odpowiednim stanie;
- przestrzegany jest zakaz wypalania miedz, ściernisk i słomy;
- sposób użytkowania gruntów położonych na stokach o nachyleniu powyżej 20%.

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- Starosta.

Odpowiedzialność karna: kara aresztu lub grzywny.

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenie.

Podstawa prawna

- Ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych z dnia 3 lutego 1995 r.;
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.

2.9 Ochrona zasobów wodnych

Woda jest elementem niezbędnym w każdej dziedzinie życia. Szczególnie ważna jest w gospodarstwach rolnych, gdzie służy zarówno ludziom jak i zwierzętom. Dlatego dbałość o jej czystość, zapobieganie zanieczyszczeniom, oraz oszczędność w używaniu, jest bardzo istotna.

Nieprzestrzeganie odpowiednich zasad ochrony wód może skutkować wieloma poważnymi konsekwencjami - od pogorszenia jakości wody pitnej i nadmiernego rozwoju planktonu w wodach powierzchniowych, po skażenie, zagrożenie dla życia biologicznego wód oraz wyłączenia ich z rekreacji, a nawet trudności z przesyłem.

Stąd, w przypadku zanieczyszczania wód w gospodarstwie, należy dążyć do jak najszybszego ich usunięcia.

Zasady ochrony zasobów wodnych:

- posiadanie odpowiedniego (nieprzepuszczalnego) zbiornika na ścieki bytowe (szambo) lub korzystanie z przydomowej oczyszczalni ścieków, o ile gospodarstwo nie jest przyłączone do zewnętrznej sieci kanalizacyjnej;
- odpowiednie przechowywanie i stosowanie nawozów oraz środków ochrony roślin;
- odpowiednie przechowywanie pasz soczystych (kiszzonek);
- mycie maszyn i sprzętu rolniczego w sposób zapobiegający przenikaniu szkodliwych substancji do wód gruntowych.

Zakres kontroli

Osoby uprawnione do kontroli naszego gospodarstwa sprawdzą czy:

- w gospodarstwie znajdują się szczelne urządzenia do gromadzenia ścieków bytowych/przydomowa oczyszczalnia ścieków/system kanalizacji zbiorczej;
- ścieki nie są odprowadzane do wód gruntowych, rowów melioracyjnych lub bezpośrednio do gleby.

Organ kontrolujący:

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
- Inspekcja Ochrony Środowiska.

Odpowiedzialność karna: kara grzywny

Orzekanie w tych sprawach następuje na zasadach i w trybie określonym w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenie

Podstawa prawna

- Ustawa Prawo Wodne z dnia 18 lipca 2001 r.

2. OBSZARY O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH GOSPODAROWANIA ONW

Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) jest jednym z działań Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Pomoc finansowa w postaci dopłat wyrównawczych, ma na celu zapewnienie ciągłości rolniczego użytkowania ziemi, a tym samym utrzymanie żywotności obszarów wiejskich, zachowanie walorów krajobrazowych, promocję rolnictwa przyjaznego dla środowiska oraz zapobieganie wyludnieniu.

Obszary ONW to tereny, na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na warunki naturalne, ale także występuje tu możliwość nadmiernego wyludnienia.

Zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) 1257/1999 obszary ONW zostały podzielone na 3 grupy.

1. strefy nizinne;
2. strefy górskie;
3. obszary ze specyficznymi utrudnieniami.

Podział na strefy odbył się na podstawie cech charakterystycznych.

Dla stref nizinnych są to:

- obecność terenów o małej produktywności, trudnych w uprawie i z ograniczonym potencjałem produkcyjnym, który nie może być zwiększony, (chyba, że poniesione zostaną bardzo wysokie nakłady) oraz które są odpowiednie przede wszystkim dla ekstensywnej hodowli zwierząt;
- produkcja, wynikająca z niskiej produktywności środowiska naturalnego jest znacznie niższa od przeciętnej w odniesieniu do głównych składników ekonomicznych działalności rolniczej;
- niska lub zmniejszająca się populacja zależna jest od działalności rolniczej, a przyspieszenie wyludnienia zagroziłoby stabilności tego terenu i ciągłości zaludnienia.

Strefy nizinne podzielone są na strefę nizinną I i strefę nizinną II

Do wyznaczenia stref górskich:

- średnia powierzchnia gospodarstw rolnych wynosi poniżej 7,5 ha;
- gleby są narażone na występowanie erozji wodnej;
- udział gospodarstw rolnych, które zaprzestały produkcji rolnej, wynosi powyżej 25% wszystkich gospodarstw rolnych;

- udział trwałych użytków zielonych wynosi powyżej 40% w strukturze wszystkich użytków rolnych.

Obszary ze specyficznymi utrudnieniami to obszary, na których działalność rolnicza powinna być kontynuowana w celu poprawy stanu środowiska, utrzymania walorów krajobrazu i zachowania potencjału turystycznego tych obszarów.

Na podstawie wyżej wymienionych cech charakterystycznych wybrano wskaźniki, które posłużyły do mierzalnego i obiektywnego wyznaczenia stref ONW w Polsce.

Dla stref nizinnych jest to Wskaźnik Waloryzacji Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej (WWRPP), dla górskich położenie nad poziomem morza co najmniej 50% użytków rolnych w gminie położonych jest powyżej

500 m n.p.m. Strefy ze specyficznymi utrudnieniami to przede wszystkim gminy podgórskie, które charakteryzują się niską średnią wielkością gospodarstwa, dużą ilością działek rolnych przypadających na jedno gospodarstwo, małą szerokością pól, pofałdowaniem terenu oraz dużym udziałem użytków zielonych i dużym udziałem ludności związanej z rolnictwem.

Porównanie warunków gospodarowania dla różnych stref ONW i gospodarstwa spoza ONW

Wskaźniki	ONW nizinne I	ONW nizinne II	ONW górskie	ONW ze spec. utr.	obszary spoza ONW
WWRPP	42,7	56,4	48,6	59,9	75,7
Wskaźnik trwałych użytków zielonych w %	60,3	40,9	29,4	21,4	12,9
Odsetek gruntów odłogowanych w %	50	39,9	26,1	15,5	7
Zagęszczenie ludności w osobach/km²	63,7	96,6	40,6	34,9	247,5
Produktywność w PLN/ha	607	848	1409	1850	2319
Spadek produktywności w % średniej krajowej	74	63	39	19	+1
Powierzchnia użytków rolnych w tys. ha	191,6	790,4	8066,4	8066,4	7851

Źródło: Przewodnik Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich, Warszawa 2005

Dla każdej ze stref przysługuje inna stawka płatności, wyliczona na podstawie rzeczywistych różnic w osiąganych dochodach z produkcji rolniczej na obszarach ONW i obszarach referencyjnych (obszary referencyjne to takie, które znajdują się poza strefami ONW).

– strefa nizinna I 179 zł/ha;

– strefa nizinna II 264 zł/ha;

– strefa górskie 320 zł/ha

– strefa ze specyficznymi utrudnieniami 264 zł/ha.

Ponadto w przypadku płatności ONW obowiązują zmniejszenia, które wyglądają następująco:

– 100% płatności do powierzchni 50 ha;

– 50% płatności do powierzchni 50,01 100 ha;

– 25% płatności do powierzchni 100,01 300 ha.

Po przekroczeniu powierzchni 300 ha płatność już nie przysługuje.

Przykład

Posiadając gospodarstwo o powierzchni 175 ha w strefie nizinnej I do pierwszych 50 ha dostaniemy 179 zł, do następnych 50 50%, czyli 89,5 zł natomiast do pozostałych 75 ha tylko 44,75 zł co razem wyniesie 8950 zł + 4475 zł + 3356,25 = 16 781,25 zł

W przypadku posiadania gospodarstwa w różnych strefach ONW obowiązuje zasada, iż najpierw naliczana jest płatność dla stawki najwyższej.

Przykład

Gospodarstwo ma powierzchnię 115 ha, z czego 25 ha znajduje się w strefie nizinnej I (179 zł/ha); 50 ha w strefie ze

specyficznymi utrudnieniami (264 zł/ha), a 40 ha w strefie górskiej (320 zł/ha).

Naliczanie płatności będzie wyglądało następująco: 100% stawki - 40 ha x 320 zł + 10 ha x 264 zł; 50 % stawki 40 ha (pozostałe z 50 w strefie ze specyficznymi utrudnieniami) x 132 zł; 10 ha (część ze strefy nizinnej I) x 89,5 zł; 15 ha (pozostałe z 25 ha w strefie nizinnej I) x 44,75 zł

Producent rolny, ubiegając się o płatność ONW, zobowiązany jest do

- przestrzegania zasad Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej (pkt. 2 broszury);
- prowadzenia działalności rolniczej na powierzchni zgłaszanej do płatności przez okres co najmniej 5 lat;
- zachowania powierzchni trwałych użytków zielonych (łąki, pastwiska);
- przechowywania przez 5 lat:
 - dowodów zakupu nawozów i środków ochrony roślin,
 - plan nawożenia i kopię pozwolenia wodnoprawnego w przypadku stosowania ścieków lub osadów ściekowych,
 - w przypadku posiadania opryskiwacza ciągnikowego atest,
 - dokumenty potwierdzające ukończenie szkolenia w zakresie stosowania środków ochrony roślin w produkcji roślinnej i prowadzenia ewidencji zabiegów wykonywanych przy użyciu tych środków.

WYKAZ GMIN ORAZ OBRĘBÓW EWIDENCYJNYCH ZALICZONYCH DO STREF ONW

W WOJEWÓDZTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM - ZAŁĄCZNIK III

Przekazanie gospodarstwa lub zaniechanie działalności rolniczej

Ponieważ pomoc finansowa na wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania jest zobowiązaniem 5 letnim, przy zaniechaniu prowadzenia działalności przed upływem 5 lat, obowiązują następujące zasady:

- w przypadku przekazania części gospodarstwa na rzecz innego rolnika, płatność nie będzie podlegała zwrotowi, o ile przejmujący podejmie zobowiązanie kontynuowania działalności rolniczej na przekazanych mu działkach. Fakt zmiany należy zgłosić w Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w ciągu 14 dni od momentu przekazania, na formularzu udostępnionym przez Agencję (termin 14 dni od momentu przekazania gospodarstwa obowiązuje od dnia 4 maja 2006 r.);
- w przypadku zaniechania działalności rolniczej z powodu zerwania umowy dzierżawy nie wynikającej z winy rolnika, zostanie to potraktowane przez Agencję jako siła wyższa i nie będzie konieczności zwrotu płatności;
- w przypadku zaniechania działalności rolniczej i nie podjęcia zobowiązań przez innego użytkownika, zwrotowi będą podlegać płatności przyznane do działek, na których zaniechano działalności rolniczej.

Sankcje wynikające z kontroli

Jeżeli w wyniku kontroli administracyjnej lub kontroli na miejscu zostaną wykazane rozbieżności pomiędzy powierzchnią zadeklarowaną a stwierdzoną podczas kontroli, producent rolny poniesie następujące sankcje:

- powierzchnia zadeklarowana jest większa od stwierdzonej **o mniej niż 3%** - płatność naliczana do powierzchni stwierdzonej, bez dodatkowych sankcji,

Przykład: powierzchnia zgłoszona wynosi 10 ha, a stwierdzona podczas kontroli 9,80 ha (błąd 2%), płatność przysługuje do powierzchni 9,80 ha;

- powierzchnia zadeklarowana jest większa od stwierdzonej **w przedziale 3-20%** - płatność nalicza się, odejmując od powierzchni stwierdzonej dwukrotną różnicę,

Przykład: powierzchnia zadeklarowana wynosi 10 ha, a stwierdzona na miejscu 9,0 ha (błąd 10%), płatność zostanie naliczona do powierzchni 7,0 ha (9,0 ha minus dwukrotna różnica);

- powierzchnia zadeklarowana jest większa od stwierdzonej o więcej niż 20% - płatność nie przysługuje.

Sankcje wynikające z nieprzestrzegania wymogów Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej

Jeżeli w wyniku pierwszej kontroli na miejscu zostanie stwierdzone jakiekolwiek uchybienie, zostaje ono odnotowane w protokole z kontroli, rolnik zostaje pouczone o konsekwencjach dalszego nieprzestrzegania zasad, jednakże nie ponosi żadnych sankcji finansowych.

W przypadku stwierdzenia uchybień podczas drugiej kontroli:

- płatność zostaje wstrzymana, jeżeli uchybienie jest takie samo, jak podczas pierwszej kontroli;
- płatność ulega zmniejszeniu o 7% za dany rok, jeżeli dotyczy to innych uchybień niż stwierdzonych podczas pierwszej kontroli

Podstawa prawna

- Rozporządzenie Rady Ministrów z 14 kwietnia 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania objętej planem rozwoju obszarów wiejskich z późn. zm.

4. PROGRAM ROLNOŚRODOWISKOWY NA LATA 2007-2013

Polska, jako członek Unii Europejskiej od 1 maja 2004 r. korzysta z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. Jednym z nich jest Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich dokument przedstawiający cele, priorytety oraz zasady wspierania działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Pierwszy taki dokument został przygotowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi i zatwierdzony przez Komisję Europejską na lata 2004-2006.

Obecnie, w związku z zakończeniem pierwszego okresu programowania, została przygotowana propozycja kolejnego Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Nowa polityka Rozwoju Obszarów Wiejskich wyznacza 3 główne cele, którym odpowiadają osie priorytetowe, obejmujące odpowiednie instrumenty. Są to:

- oś priorytetowa 1 - gospodarcza - wsparcie konkurencyjności sektora rolnego i leśnego;
- oś priorytetowa 2 - środowiskowa - zrównoważone gospodarowanie zasobami gruntów rolnych i leśnych;
- oś priorytetowa 3 - społeczna - dywersyfikacja ekonomiczna obszarów wiejskich i podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich;
- oś Leader

Każdej osi priorytetowej przyporządkowane są poszczególne działania, a jedynym działaniem, które obowiązkowo należy wdrażać we wszystkich krajach Unii Europejskiej, jest wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt.

Głównym celem tego działania jest poprawa środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich, a w szczególności:

- utrzymanie w odpowiednim, nie pogorszonej stanie cennych siedlisk użytkowanych rolniczo lub przywrócenie ich walorów;
- promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania;
- odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód;
- kształtowanie struktury krajobrazu;
- ochrona lokalnych odmian roślin oraz lokalnych ras zwierząt gospodarskich.

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich opracowało także projekt nowego programu rolnośrodowiskowego, który został przesłany do Brukseli w celu zatwierdzenia go przez Komisję Europejską.

Projekt programu rolnośrodowiskowego na lata 2007 - 2013 obejmuje 8 pakietów.

Pakiet 1 - rolnictwo zrównoważone

Pakiet 2 - rolnictwo ekologiczne

Pakiet 3 - ekstensywne trwałe użytki zielone

Pakiet 4 - ochrona cennych siedlisk przyrodniczych

- Pakiet 5 - zachowanie lokalnych odmian roślin uprawnych
- Pakiet 6 - ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich
- Pakiet 7 - ochrona gleb i wód
- Pakiet 8 - strefy buforowe

2.4 Trwałe użytki zielone bez certyfikatu zgodności	330 zł/ha
2.5 Uprawy warzywnicze z certyfikatem zgodności	1300 zł/ha
2.6 Uprawy warzywnicze bez certyfikatu zgodności	1540 zł/ha
2.7 Uprawy roślin zielarskich z certyfikatem zgodności	720 zł/ha
2.8 Uprawy roślin zielarskich bez certyfikatu zgodności	800 zł/ha
2.9 Uprawy sadownicze określone w rozporządzeniu ministra rolnictwa z certyfikatem zgodności	1540 zł/ha
2.10 Uprawy sadownicze określone w rozporządzeniu ministra rolnictwa bez certyfikatu zgodności	1800 zł/ha
2.11 Uprawy sadownicze z certyfikatem zgodności	650 zł/ha
2.12 Uprawy sadownicze bez certyfikatu zgodności	800 zł/ha

Kto może uczestniczyć w programie rolnośrodowiskowym

Beneficjentem tego działania może być zarówno osoba fizyczna, osoba prawna jak i jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, pod warunkiem posiadania numeru ewidencyjnego gospodarstwa, nadanego przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Ponadto producent rolny musi:

- być posiadaczem samoistnym lub zależnym (własność, dzierżawa, użyczenie lub każda inna forma posiadania) co najmniej 1 ha użytków rolnych;
- opracować przy pomocy doradcy rolnośrodowiskowego plan działalności rolnośrodowiskowej i realizować go przez 5 lat;
- przestrzegać minimalnych, niepłatnych wymagań, które są obowiązkowe dla tego działania;
- przestrzegać wymagań wynikających z realizacji poszczególnych wariantów;
- prowadzić rejestr działalności rolnośrodowiskowej.

W celu przystąpienia do realizacji programu rolnośrodowiskowego należy złożyć w Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wniosek wraz z odpowiednimi załącznikami.

Termin składania wniosków oraz rodzaj załączników zostanie określony w rozporządzeniu.

W następnych latach beneficjent składa wnioski kontynuacyjne, w celu otrzymania kolejnych płatności.

Wybór wniosków oraz przyznawanie pierwszej płatności odbywa się według kolejności ich składania

Wszystkie pakiety programu rolnośrodowiskowego będą mogły być realizowane na terenie całego kraju, w dowolnej ilości, przy czym w jednym gospodarstwie nie będzie można łączyć:

- pakietu rolnictwo zrównoważone z pakietem rolnictwo ekologiczne;
- pakietu rolnictwo ekologiczne z pakietem ochrona gleb i wód;
- pakietu ekstensywne trwałe użytki zielone z pakietem ochrona cennych siedlisk przyrodniczych.

Pozostałe pakiety mogą być łączone.

Należy jednak pamiętać, że powierzchnia użytków rolnych zgłoszonych do programu może ulec zmianie **tylko i wyłącznie na określonych zasadach** (wymienionych w rozporządzeniu), a każda taka zmiana musi znaleźć odzwierciedlenie w planie działalności rolnośrodowiskowej.

Natomiast zwiększanie liczby pakietów możliwe będzie tylko do drugiego roku realizacji, czyli w momencie składania drugiego wniosku o płatność.

Zestawienie pakietów z podziałem na warianty oraz stawki płatności

1. Rolnictwo zrównoważone

1.1 Zrównoważony system gospodarowania 450 zł/ha

2. Rolnictwo ekologiczne

2.1 Uprawy rolnicze z certyfikatem zgodności 750 zł/ha

2.2 Uprawy rolnicze bez certyfikatu zgodności 800 zł/ha

2.3 Trwałe użytki zielone z certyfikatem zgodności 260 zł/ha

3. Ekstensywne trwałe użytki zielone

3.1 Ekstensywna gospodarka na łąkach i pastwiskach 500 zł/ha

3.2 Ochrona siedlisk lęgowych ptaków 1600 zł/ha

4. Ochrona cennych siedlisk przyrodniczych

4.1 Mechowiska 1450 zł/ha

4.2 Szuwały wielkoturzycowe 1450 zł/ha

4.3 Łąki trzęślicowe i selernicowe 1450 zł/ha

4.4 Murawy ciepłolubne 1450 zł/ha

4.5 Pónaturalne łąki wilgotne 1450 zł/ha

4.6 Pónaturalne łąki siedlisk świeżych 1450 zł/ha

4.7 Bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe 1450 zł/ha

4.8 Słonorośla 1450 zł/ha

4.9 Użytki przyrodnicze 580 zł/ha

5. Zachowanie lokalnych odmian roślin uprawnych

5.1 Produkcja towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych 570 zł/ha

5.2 Produkcja nasienna lokalnych odmian roślin uprawnych 800 zł/ha

5.3 Produkcja nasienna na zlecenie banku genów starych roślin uprawnych 4500 zł/ha

5.4 Sady tradycyjne 2100 zł/s

6. Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich

6.1 Zachowanie lokalnych ras bydła 1150 zł/szt.

6.2 Zachowanie lokalnych ras koni 1500 zł/szt.

6.3 Zachowanie lokalnych ras owiec 330 zł/szt.

6.4 Zachowanie lokalnych ras świń 570 zł/szt.

7. Ochrona gleb i wód

7.1 Wsiewki poplonowe 340 zł/ha

7.2 Międzyplon ozimy 360 zł/ha

7.3 Międzyplon ścierniskowy 380 zł/ha

8. Strefy buforowe

8.1 Utrzymanie 2-metrowych stref buforowych 0,45 zł/mb

8.2 Utrzymanie 5-metrowych stref buforowych 1,10 zł/mb

8.3 Utrzymanie 2-metrowych miedz śródpolnych 0,40 zł/mb

8.4 Utrzymanie 5-metrowych miedz śródpolnych 1,00 zł/mb

Opis pakietów i wariantów wraz z wymogami

Pakiet 1 Rolnictwo zrównoważone

Wariant 1.1 Zrównoważony system gospodarowania 450 zł/ha

Celem tego pakietu i wariantu jest zachęcanie do zrównoważonego sposobu gospodarowania, który polega na racjonalnym wykorzystywaniu zasobów przyrody i ograniczeniu negatywnego wpływu rolnictwa na środowisko. Konieczność zastosowania prawidłowego następstwa i doboru roślin (płodozmian) pozwala na ograniczenie rozwoju agrofagów, redukcję zachwaszczenia oraz zmniejszenie strat azotu.

Nakazy i zakazy

- realizacja wariantu w całym gospodarstwie,
- opracowanie i przestrzeganie prawidłowego doboru i następstwa roślin w płodozmianie. W zmianowaniu obowiązują minimum 3 grupy roślin zboża, motylkowe, okopowe, oleiste (przemysłowe), trawy na gruntach ornych, a także ich mieszanki z motylkowymi oraz pozostałe rośliny,
- przygotowanie planu nawozowego w oparciu o bilans azotu oraz aktualną chemiczną analizę gleby, z określeniem zawartości P, K, Mg oraz potrzeb wapnowania,
- zakaz stosowania osadów ściekowych,
- maksymalna dawka azotu, pochodzącego z nawozów naturalnych, kompostów i nawozów mineralnych nie może przekraczać 150 kg N/ha na gruntach ornych i 120 kg N/ha na trwałych użytkach zielonych,
- obsada zwierząt nie powinna przekraczać 2 DJP na hektar użytków rolnych,
- zachowanie na terenie całego gospodarstwa istniejących trwałych użytków zielonych.

W przypadku tego pakietu i wariantu wysokość płatności uzależniona jest od wielkości gospodarstwa, czyli obowiązuje tzw. degresywność:

do 100 ha	100% płatności
100,01 ha - 200 ha	50% płatności
powyżej 200,01 ha	10% płatności

Pakiet 2 Rolnictwo ekologiczne

Wariant 2.1 Uprawy rolnicze z certyfikatem zgodności	750 zł/ha
Wariant 2.2 Uprawy rolnicze bez certyfikatu zgodności	800 zł/ha
Wariant 2.3 Trwałe użytki zielone z certyfikatem zgodności	260 zł/ha
Wariant 2.4 Trwałe użytki zielone bez certyfikatu zgodności	330 zł/ha
Wariant 2.5 Uprawy warzywnicze z certyfikatem zgodności	1300 zł/ha
Wariant 2.6 Uprawy warzywnicze bez certyfikatu zgodności	1540 zł/ha
Wariant 2.7 Uprawy zielarskie z certyfikatem zgodności	720 zł/ha
Wariant 2.8 Uprawy zielarskie bez certyfikatu zgodności	800 zł/ha
Wariant 2.9 Uprawy sadownicze i jagodowe z listy roślin określonych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z certyfikatem zgodności	1540 zł/ha
Wariant 2.10 Uprawy sadownicze i jagodowe z listy roślin określonych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi bez certyfikatu zgodności	1800 zł/ha
Wariant 2.11 Uprawy sadownicze i jagodowe nie wymienione w rozporządzeniu z certyfikatem zgodności	650 zł/ha
Wariant 2.12 Uprawy sadownicze i jagodowe niewymienione w rozporządzeniu bez certyfikatu zgodności	800 zł/ha

Rolnictwo ekologiczne to system gospodarowania, który zakłada zrównoważenie produkcji roślinnej ze zwierzęcą, przy zastosowaniu środków naturalnych. Podstawowe cele rolnictwa ekologicznego to:

- zachowanie wysokiego poziomu próchnicy, która warunkuje żyzność gleby,
- utrzymanie równowagi biologicznej w środowisku produkcji rolniczej,
- dążenie do zamknięcia obiegu materii w gospodarstwie poprzez zrównoważenie produkcji roślinnej ze zwierzęcą.

Zasady rolnictwa ekologicznego reguluje Rozporządzenie 2092/91 w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych oraz ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o rolnictwie ekologicznym.

Aby uzyskać status gospodarstwa ekologicznego, należy zgłosić się do jednej z 7 jednostek certyfikujących oraz do Wojewódzkiego Inspektora Jakości Artykułów Rolno Spożywczych.

Każde gospodarstwo, przed otrzymaniem certyfikatu przechodzi przez tzw. okres przestawiania, trwający średnio 2 lata i wtedy realizowany jest wariant **bez certyfikatu zgodności**. Po okresie przestawiania, gdy gospodarstwo spełnia

wszystkie wymogi, otrzymuje certyfikat zgodności.

Rolnik przystępując do tego pakietu (z każdym wariantem) co roku musi się poddać kontroli. Ponieważ kontrole są płatne (kwoty ustalane przez jednostki certyfikujące i uzależnione od powierzchni gospodarstwa), rolnik w ramach tego pakietu otrzymuje płatność zwiększoną o poniesione koszty kontroli, tzw. koszty transakcyjne.

Maksymalne kwoty kosztów transakcyjnych w zależności od wielkości gospodarstwa.

Powierzchnia gospodarstwa	Kwota kosztów transakcyjnych w zł na gospodarstwo
do 5 ha	600
5,01 ha - 10 ha	750
10,01 ha - 20 ha	800
20,01 ha - 50 ha	900
50,01 ha - 100 ha	1000
powyżej 100 ha	1100

Nakazy i zakazy (dla wszystkich wariantów jednakowe):

- prowadzenie produkcji rolnej zgodnie z regułami określonymi w ustawie o rolnictwie ekologicznym i Rozporządzeniach Rady (WE) Nr 2092/92 i 1804/99,
- zachowanie na terenie gospodarstwa powierzchni trwałych użytków zielonych.

Podobnie jak w przypadku pakietu rolnictwo zrównoważone, tu także obowiązuje degresywność:

do 100 ha	100% płatności
100,01 ha do 200 ha	50% płatności
powyżej 200,01 ha	10% płatności

Pakiet 3 Ekstensywne trwałe użytki zielone

Celem tego pakietu jest przede wszystkim zachowanie lub podniesienie walorów przyrodniczych trwałych użytków zielonych.

Obecnie występowanie ekosystemów łąkowych uzależnione jest w dużej mierze od rolniczej działalności człowieka koszenie i wypas to przede wszystkim powstrzymanie naturalnego, ale z punktu widzenia rolnika, mało przydatnego procesu sukcesji. Dzięki koszeniu i usunięciu ściętej biomasy, czy to w postaci zielonki czy siana oraz dzięki prowadzeniu wypasu, powstrzymujemy rozwój drzew, krzewów oraz innych, niepożądanych roślin.

Innego rodzaju zagrożeniem dla trwałych użytków zielonych jest intensyfikacja rolnictwa zbyt częste koszenie, dosiewanie nasion traw, duże dawki nawozów czy nadmierny wypas, prowadzą do zubożenia tych ekosystemów, a tym samym wycofania się z nich wielu cennych gatunków roślin i zwierząt.

Dlatego też głównym założeniem tego pakietu jest ograniczenie nawożenia, ilości pokosów i intensywności wypasu.

Wariant 3.1 Ekstensywna gospodarka na łąkach i pastwiskach 500 zł/ha

Wariant ten polega na ekstensywnej gospodarce kośnej, pastwiskowej lub kośno-pastwiskowej. W związku z tym użytki zielone można będzie kosić, wypasać lub użytkować naprzemiennie. Ważne jest także to, iż w ciągu 5 lat realizacji programu, będzie można zmieniać sposób użytkowania.

Nakazy i zakazy:

- pierwszy pokos nie wcześniej niż 1 czerwca,
- nie później niż 2 tygodnie po skoszeniu obowiązkowe usunięcie siana lub złożenie go w stogi,
- przy użytkowaniu kośnym, jak i kośno-pastwiskowym, wykonanie pokosu najpóźniej do 30 września,
- nie więcej niż dwa pokosy w sezonie,
- koszenie na wysokości 5 - 15 cm,
- koszenie od środka łąki do zewnątrz;
- obowiązkowe pozostawienie 5-10% powierzchni działki nieskoszonej, przy czym każdego roku powinien być to inny fragment,
- przy użytkowaniu pastwiskowym wykaszenie niedojadów, nie wcześniej niż w sierpniu lub wrześniu,
- w przypadku użytkowania pastwiskowego maksymalna obsada nie więcej niż 1 DJP/ha,
- w przypadku użytkowania kośno-pastwiskowego maksymalna obsada nie więcej niż 0,3 DJP/ha,
- w przypadku użytkowania tylko pastwiskowego obowiązuje obsada minimalna na poziomie 0,5 DJP/ha, a

- maksymalna 1 DJP/ha,
- maksymalne obciążenie pastwiska 10 DJP/ha,
- przy użytkowaniu pastwiskowym wypas można rozpocząć nie wcześniej niż 1 maja, a zakończyć nie później niż 15 października na terenach poniżej 300 m n.p.m., natomiast na pastwiskach górskich, powyżej 300 m n.p.m. sezon pastwiskowy może trwać od 15 maja do 1 października,
- całoroczny wypas może dotyczyć tylko koni huculskich oraz polskich,
- na terenach zalewowych wypas można rozpocząć dopiero co najmniej 2 tygodnie po ustąpieniu wód,
- zakaz stosowania środków ochrony roślin, z wyjątkiem selektywnego i miejscowego niszczenia wyjątkowo uciążliwych chwastów z zastosowaniem odpowiedniego sprzętu, jakim są np. mazacze herbicydowe, po uzgodnieniu z doradcą rolnośrodowiskowym,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych,
- wapnowanie i ograniczone nawożenie azotem (maks. do 60 kg/ha/rok) jest dopuszczalne, jednakże z wyłączeniem obszarów nawożonych przez namuły rzeczne,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, (za wyjątkiem urządzeń mających na celu podwyższenie poziomu wód) i rozbudowy systemów melioracyjnych już istniejących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz przeorywania użytków zielonych, wałowania, stosowania jakichkolwiek podsiewów,
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września

Podobnie jak w przypadku pakietu 1 i pakietu 2, tu także obowiązuje degresywność, czyli zmniejszenie płatności po przekroczeniu pewnej powierzchni, objętej wariantem ekstensywna gospodarka na łąkach i pastwiskach. Niestety jednak, w tym przypadku degresywność wygląda trochę inaczej, niż w poprzednich pakietach:

do 10 ha 100% płatności
 10,01 50 ha 75% płatności
 50,01 ha 100 ha 50% płatności
 powyżej 100 ha 10% płatności

Wariant 3.2 Ochrona siedlisk lęgowych ptaków

1600 zł/ha

Ten wariant jest nastawiony przede wszystkim na ochronę ptaków i ich siedlisk i może być stosowany na gruntach użytkowanych jako łąki lub jako pastwiska.

Ptaki związane z krajobrazem rolniczym są narażone na wiele niekorzystnych zjawisk:

- intensywne nawożenie mineralne powoduje nadmierne zagęszczenie runi, która staje się niedostępna dla ptaków;
- wprowadzanie monokultur gatunkowych, tworzących najczęściej wielkopowierzchniowe uprawy, jest atrakcyjne, ale dla bardzo wąskiej grupy ptaków, a więc tym samym zmniejsza się ich różnorodność;
- melioracje odwadniające - nadmiernie osuszone łąki i pastwiska przyczyniają się znacznego zubożenia awifauny;
- stosowanie środków ochrony roślin, które zabijają ptaki, obniżają ich rozrodczość, ale także redukuje ilość pokarmu;
- wzrost mechanizacji - chodź jest to rzecz normalna, niestety powoduje bardzo duże straty zarówno w lęgach, jak i przyczynia się do śmierci ptaków dorosłych;
- nadmierna obsada pastwisk - podobnie jak mechanizacja, niszczy ptasie lęgi.

To tylko niektóre z przyczyn powodujących spadek różnorodności gatunkowej ptaków krajobrazu rolniczego. Dlatego realizacja wariantu **ochrona siedlisk lęgowych ptaków** powinna przyczynić się co najmniej do zatrzymania tego niepożądanego zjawiska, a w sprzyjających warunkach nawet do wzrostu populacji przynajmniej niektórych gatunków.

Wariant będzie dotyczył gatunków ptaków wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej oraz innych cennych, rzadkich lub zmniejszających liczebność.

Warunkiem przystąpienia do tego wariantu będzie rozpoznanie obszaru i sporządzenie przez eksperta dokumentacji ornitologicznej. Koszty sporządzenia dokumentacji (tzw. koszty transakcyjne) będą zwracane rolnikowi jednorazowo, wraz z pierwszą płatnością rolnośrodowiskową.

Ich wysokość natomiast będzie uzależniona od wielkości siedliska.

Powierzchnia siedliska i wysokość kosztów transakcyjnych:

Powierzchnia siedliska	Kwota transakcyjna
do 1 ha	500 zł
1,01 5 ha	1000 zł
5,01 ha 20 ha	2000 zł
20,01 ha 50 ha	3000 zł
powyżej 50 ha	4000 zł

Nakazy i zakazy:

- pierwszy pokos nie wcześniej niż 15 sierpnia,
- nie później niż 2 tygodnie po skoszeniu obowiązkowe usunięcie siana lub złożenie w go stogi,
- przy użytkowaniu kośnym jak i kośno-pastwiskowym wykonanie pokosu najpóźniej do 30 września,
- wysokość koszenia 5-15 cm,
- koszenie od środka łąki na zewnątrz,
- obowiązkowe pozostawienie 5-10% powierzchni działki nieskoszonej, przy czym każdego roku powinien być to inny fragment,
- przy użytkowaniu pastwiskowym wykaszanie niedojadów dopuszczalnie nie wcześniej niż w sierpniu lub wrześniu,
- przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym maksymalna obsada zwierząt nie więcej niż 0,2 DJP/ha,
- w przypadku użytkowania pastwiskowego w terminie do 20 lipca maksymalna obsada nie więcej niż 0,5 DJP/ha, natomiast po 20 lipca powinna być utrzymana na poziomie od 0,5 do 1 DJP/ha,
- maksymalne obciążenie do 10 DJP/ha,
- sezon pastwiskowy na obszarach poniżej 300 m n.p.m. od 1 maja do 15 października, natomiast na terenach górskich, powyżej 300 m n.p.m. od 20 maja do 1 października,
- całoroczny wypas dopuszczalny tylko w przypadku koników polskich i huculów,
- na obszarach zalewowych rozpoczęcie wypasu może nastąpić nie wcześniej niż 2 tygodnie po ustąpieniu wód,
- zakaz stosowania środków ochrony roślin, z wyjątkiem selektywnego i miejscowego niszczenia szczególnie uciążliwych chwastów z zastosowaniem odpowiedniego sprzętu, np. mazaczy herbicydowych, po uzgodnieniu z doradcą,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych,
- wapnowanie i ograniczone nawożenie azotem (maks. do 60 kg/ha/rok), z wyjątkiem obszarów nawożonych przez namuły rzeczne,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podwyższenie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym rolnika (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz przeorywania, wałowania, stosowania jakichkolwiek podsiewów,
- zakaz włókowania w terminie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz stosowania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych w terminie od 1 kwietnia do pierwszej - go pokosu (a więc do 15 sierpnia).

Pakiet 4 Ochrona cennych siedlisk przyrodniczych

Polska, jako jeden z nielicznych krajów Unii Europejskiej, może się jeszcze poszczycić występowaniem wielu cennych siedlisk roślinnych. Ponieważ wiele z tych siedlisk występuje na obszarach rolniczych i uzależniona jest od działalności człowieka, włączono je do tego pakietu.

Wyznacznikiem do klasyfikacji siedlisk jest Dyrektywa Siedliskowa - jeden z najważniejszych aktów prawnych Unii, którego podstawowym celem jest ochrona różnorodności biologicznej na obszarze państw członkowskich. Cel ten ma być realizowany poprzez ochronę siedlisk zagrożonych i/lub reprezentatywnych dla poszczególnych regionów Europy oraz zachowanie roślin i zwierząt rzadkich i zagrożonych na terenie Unii, poprzez ochronę gatunkową i ochronę siedlisk.

Dla wszystkich wariantów tego pakietu cel jest taki sam - przywracanie walorów lub utrzymanie w odpowiednim stanie cennych siedlisk użytkowanych rolniczo.

Warunkiem realizacji programu rolnośrodowiskowego z którymkolwiek z wariantów jest przygotowanie przez eksperta dokumentacji siedliska.

Koszty transakcyjne, podobnie jak w poprzednim pakiecie, zostaną zwrócone rolnikowi wraz z pierwszą płatnością.

Powierzchnia siedliska i wysokość kosztów transakcyjnych:

Powierzchnia siedliska	Kwota transakcyjna
do 1 ha	500 zł
1,01 5 ha	1000 zł
5,01 ha 20 ha	2000 zł
20,01 ha 50 ha	3000 zł
Powyżej 50 ha	4000 zł

Wariant 4.1 Mechowiska

1450 zł/ha

Mechowiska to zbiorowiska łąk bagiennych, porośnięte niskimi turzycami i mszakami, które występują na torfowiskach zasilanych wodą gruntową. Są to łąki turzycowo-mszyste oraz młaki niskoturzycowe, które według typologii łąkarskiej klasyfikowane są jako bielawy właściwe i bielawy podtopione. Wskaźnikiem dobrego stanu mechowisk jest między innymi bogactwo rzadkich gatunków roślin oraz występowanie charakterystycznych ptaków, w tym wodniczki, która jest najbardziej zagrożonym na wymarcie europejskim gatunkiem ptaka. Wyjątkowo cenne i rzadkie mechowiska zasilane wodami bogatymi w związki wapnia szczególnie często występują w północnej części Polski, natomiast w skali całego kraju uznawane są za umiarkowanie pospolite.

Tradycyjne użytkowanie mechowisk polega na koszeniu raz w roku lub nawet co 2 lata lub rzadziej. Siano, ze względu na niską wartość pokarmową, przeznaczano na ściótkę dla zwierząt.

Zagrożeniem dla tego siedliska są melioracje odwadniające. Osuszanie siedlisk bagiennych i zaniechanie koszenia powoduje, że mechowiska stają się coraz rzadsze. Brak użytkowania rolniczego prowadzi do sukcesji w kierunku szuwarów lub zbiorowisk leśnych, a z kolei intensyfikacja powoduje zubożenie składu gatunkowego.

Wariant 4.1 obejmuje siedliska określane według klasyfikacji Natura 2000 jako:

- torfowiska przejściowe i trzęsawiska (7140) (oprócz zbiorowisk ze związku *Rhynchosporion*);
- górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk (7230);
- torfowiska nakredowe (7210) należące do *Caricion davallianae* siedlisko priorytetowe.

Jednostki fytosocjologiczne: szeroko ujęte związki *Caricion davallianae*, *Caricion nigrae*, część *Caricion lasiocarpae* oraz nawiązujące do nich zbiorowiska, na których udokumentowana zostanie obecność gatunków identyfikujących.

Nakazy i zakazy:

- koszenie nie wcześniej niż 15 lipca i nie później niż do 30 września,
- skoszona biomasa powinna być usunięta z łąki lub złożona w stogi najpóźniej 2 tygodnie po pokosie,
- pozostawienie co roku 50% powierzchni działki nieskoszonej, przy czym co roku powinien być to inny fragment, lub koszenie całości raz na 2 lata,
- wysokość koszenia 10-15 cm,
- koszenie od środka łąki na zewnątrz, w taki sposób, aby nie zniszczyć struktury roślinności i gleby,
- zakaz wypasu oraz jakiegokolwiek nawożenia,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Wariant 4.2 Szuwary wielkoturzycowe

1450 zł/ha

Szuwary wielkoturzycowe, jak sama nazwa wskazuje, porośnięte są wysokimi turzycami. Ich skład gatunkowy nie jest może zbyt bogaty, jednakże siedliska te pełnią ważną rolę dla ptaków wodno-błotnych, ssaków roślinożernych oraz stwarzają dogodne warunki do tarła ryb.

Inną, ważną funkcją szuwarów turzycowych jest retencjonowanie wód zalewowych oraz naturalna filtracja i oczyszczanie wód powierzchniowych.

Szuwary wielkoturzycowe występują na siedliskach bagiennych i mokrych. Najczęściej porastają obszary zasilane żyznymi wodami rzecznyymi, zarówno na glebach mineralnych łąkach rozlewiskowych, jak i na organicznych bielawach zalewnych. Mogą się także wykształcać na płytkich wodach stojących łąkach zastoiskowych lub płynących.

Tradycyjne użytkowanie polega na koszeniu szuwarów raz na kilka lat, z przeznaczeniem na ściótkę, a sporadycznie na siano.

Zagrożeniem dla tych siedlisk jest najczęściej osuszanie.

Wariant 4.2 obejmuje należące do *Magnocaricion* siedliska priorytetowe określane według klasyfikacji Natura 2000 jako:

- torfowiska nakredowe (7210);
- szuwary wielkoturzycowe, które nie zostały przyjęte na listę siedlisk Natura 2000.

Jednostki fytosocjologiczne: związek *Magnocaricion* za wyjątkiem *Phalaridetum arundinaceae*, *Caricetum paniculatae*, *Cicuto-Caricetum pseudocyperi*, *Caricetum ripariae*, *Thelypteridi-Phragmitetum*, *Iridetum pseudacori*.

Nakazy i zakazy:

- koszenie nie wcześniej niż 15 lipca i nie później niż 30 września,
- skoszona biomasa powinna być usunięta z łąki lub złożona w stogi najpóźniej 2 tygodnie po pokosie,
- pozostawienie co roku 20% powierzchni działki nieskoszonej, przy czym co roku powinien być to inny fragment, lub koszenie całości raz na 5 lat,
- wysokość koszenia 10-15 cm,
- koszenie od środka łąki na zewnątrz, w taki sposób, aby nie zniszczyć struktury roślinności i gleby,
- wypas dopuszczany, jednak przy maksymalnej obsadzie 0,2 DJP/ha,
- na terenach zalewowych rozpoczęcie wypasu możliwe dopiero po 2 tygodniach od ustąpienia wód,
- sezon pastwiskowy najpóźniej do 15 października,
- zakaz nawożenia,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Wariant 4.3 Łąki trzęślicowe i selernicowe

1450 zł/ha

Zarówno łąki trzęślicowe, jak i selernicowe dzięki dużej zmienności należą do jednych z najcenniejszych półnaturalnych zbiorowisk roślinnych Polski. Charakteryzują się bardzo dużą różnorodnością gatunkową i znaczną zmiennością regionalną. Stanowią także siedliska chronionych gatunków roślin i motyli, wymienionych w Załączniku II Dyrektywy Siedliskowej.

Łąki trzęślicowe występują przeważnie na siedliskach zasilanych wodami gruntowymi na grądach podmokłych (podłoże gliniaste) lub na nieznacznie odwodnionych torfowiskach (bielawy podtopione, łąki pobagiennie właściwe), natomiast łąki selernicowe, składem gatunkowym i sposobem użytkowania zbliżone do łąk trzęślicowych, występują przede wszystkim na glebach madowych w dolinach dużych rzek.

Podczas gdy łąki trzęślicowe występują na obszarze całego kraju (choć raczej w postaci niewielkich płatów), to łąki selernicowe rozmieszczone są głównie w środkowych i częściowo dolnych odcinkach Odry, Warty, Bugu i Wisły.

Wariant 4.3 obejmuje siedliska określane według klasyfikacji Natura 2000:

- zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (6410);
- łąki selernicowe (6440).

Jednostki fytosocjologiczne: zbiorowiska związków *Molinion caeruleae* (łąki trzęślicowe) i *Cnidion dubii* (łąki selernicowe) oraz nawiązujące do nich zbiorowiska, na których udokumentowana zostanie obecność gatunków identyfikujących.

Tradycyjne użytkowanie obu typów łąk polegało na koszeniu raz na kilka lat, w okresie jesiennym. Siano przeznaczano na ściótkę.

Zagrożeniem dla łąk trzęślicowych i selernicowych jest przede wszystkim intensyfikacja rolnictwa lub zaprzestanie ich użytkowania. Innego rodzaju zagrożeniem, podobnie jak w przypadku wszystkich użytków zielonych, jest pozostawienie skoszonej biomasy oraz melioracje i to zarówno odwadniające, jak i nadmiernie podnoszące poziom wody.

Wariant 4.3 obejmuje siedliska określane według klasyfikacji Natura 2000:

- zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (6410);
- łąki selernicowe (6440).

Jednostki fytosocjologiczne: zbiorowiska związków *Molinion caeruleae* (łąki trzęślicowe) i *Cnidion dubii* (łąki

selernicowe) oraz nawiązujące do nich zbiorowiska, na których udokumentowana zostanie obecność gatunków identyfikujących.

Nakazy i zakazy

- koszenie nie wcześniej niż 15 września i nie później niż 30 października,
- skoszona biomasa powinna być usunięta z łąki lub złożona w stogi najpóźniej 2 tygodnie po pokosie,
- pozostawienie co roku 50% powierzchni działki nieskoszonej, przy czym co roku powinien być to inny fragment, lub koszenie całości raz na 2 lata,
- wysokość koszenia 10-15 cm,
- koszenie od środka łąki na zewnątrz, w taki sposób, aby nie zniszczyć struktury roślinności i gleby,
- zakaz wypasu,
- zakaz nawożenia,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Wariant 4.4 Murawy ciepłolubne

1450 zł/ha

Do tego wariantu włączono dwie grupy zbiorowisk: murawy ciepłolubne, inaczej kserotermiczne oraz bogate murawy napiaskowe, które różnią się składem gatunkowym i rozmieszczeniem w skali kraju. Murawy ciepłolubne to zazwyczaj niewielkie płaty roślinności, dość mocno rozproszone, występujące w miejscach suchych i silnie nasłonecznionych, na różnego typu podłożach od gleb piaszczystych i żwirowych do gleb z dużą zawartością wapnia.

W typologii łąkarskiej określane są jako grądy zubożałe.

Zarówno murawy kserotermiczne jak i napiaskowe należą do jednych z najbogatszych w gatunki roślin zbiorowisk Polski (z których wiele to gatunki rzadkie i zagrożone, wymienione w Załączniku II Dyrektywy Siedliskowej). Dodatkowo murawy ciepłolubne stanowią również siedlisko wielu cennych bezkręgowców, w tym motyla niepyłaka Apollo.

Murawy ciepłolubne występują na terenach wyżynnych, a także na nasłonecznionych stokach dużych dolin rzecznych i otwartych, piaszczystych wyniesieniach na nizinach. Natomiast zaliczone do muraw napiaskowych łąki pienińskie to zespół endemiczny Pienin.

Tradycyjne użytkowanie polega przede wszystkim na ekstensywnym wypasie.

Zagrożeniem dla muraw ciepłolubnych jest zarówno zaprzestanie, jak i nadmierna intensyfikacja rolnictwa.

Ze względu na szybkie zanikanie tych zbiorowisk i związanych z nimi gatunków flory i fauny konieczna jest ich czynna ochrona poprzez ekstensywny wypas lub koszenie.

Wariant 4.4 obejmuje siedliska określane według klasyfikacji Natura 2000:

- ciepłolubne śródłądowe murawy napiaskowe (6120) - jako siedlisko o znaczeniu priorytetowym;
- murawy kserotermiczne (6210), w których za priorytetowe uważa się płaty z istotnymi stanowiskami storczykowatych;
- ciepłolubne łąki pienińskie (6510-4);
- murawy stepowe, w tym murawy ostnicowe.

Jednostki fitosocjologiczne: zbiorowiska klasy *Festuco-Brometea* oraz związku *Koelerion glaucae*, a także zespół *Anthyllidi-Trifolietum montanii* oraz nawiązujące do nich zbiorowiska, na których udokumentowana zostanie obecność gatunków identyfikujących.

Nakazy i zakazy:

- koszenie raz w roku nie wcześniej niż 15 lipca i nie później niż 30 września,
- skoszona biomasa powinna być usunięta z łąki lub złożona w stogi najpóźniej 2 tygodnie po pokosie,
- pozostawienie co roku 15-20% powierzchni działki nieskoszonej, przy czym co roku powinien być to inny fragment,
- wysokość koszenia do 10 cm,
- koszenie od środka łąki na zewnątrz, w taki sposób, aby nie zniszczyć struktury roślinności i gleby,
- przy użytkowaniu pastwiskowym maksymalna obsada 0,4 do 0,6 DJP/ha przy obciążeniu do 5 DJP/ha,
- termin wypasu do 15 października,
- zakaz nawożenia,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,

- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Wariant 4.5 Półnaturalne łąki wilgotne

1450 zł/ha

Półnaturalne łąki wilgotne to siedliska o dość bogatym składzie gatunkowym, zarówno roślin jak i zwierząt. Szczególnie ważne są dla ptaków wodno-błotnych, ponieważ stanowią miejsce rozrodu, odpoczynku oraz żerowania podczas wędrówek.

Ponadto półnaturalne łąki wilgotne pełnią ważną funkcję w ochronie gleb organicznych - chronią je przed mineralizacją w stanie umiarkowanego odwodnienia oraz retencji wody powierzchniowej.

Łąki te występują na terenie całego kraju, w różnego typu siedliskach podmokłych na tarasach zalewowych rzek (łągi rozlewiskowe), podmokliskach (grądy podmokłe), bądź na nieco odwodnionych torfowiskach (łąki pobagienne) i są dość powszechne, szczególnie w dolinach rzek.

Tradycyjne użytkowanie polega zazwyczaj na dwukrotnym koszeniu, nawożeniu oraz użytkowaniu kośno-pastwiskowym.

Zagrożeniem dla półnaturalnych łąk wilgotnych jest nadmierne nawożenie, podsiewanie nasion traw, co prowadzi do zubożenia florystycznego, przesuszenie, nadmierny wypas, pozostawianie nie zebranego siana, a także zaprzestanie użytkowania.

Wariant 4.5 obejmuje podmokłe łąki eutroficzne, które nie zostały wpisane na listę siedlisk Natura 2000. Jednostki fitosocjologiczne: zbiorowiska związku *Calthion* oraz nawiązujące do nich zbiorowiska, na których udokumentowana zostanie obecność gatunków identyfikujących.

Nakazy i zakazy:

- koszenie raz w roku nie wcześniej niż 15 czerwca i nie później niż 30 września,
- skoszona biomasa powinna być usunięta z łąki lub złożona w stogi najpóźniej 2 tygodnie po pokosie,
- pozostawienie co roku 15-20% powierzchni działki nieskoszonej, przy czym co roku powinien być to inny fragment,
- wysokość koszenia 10-15 cm,
- koszenie od środka łąki na zewnątrz, w taki sposób, aby nie zniszczyć struktury roślinności i gleby,
- dopuszczany wypas kontrolowany, wolny lub kwaterowy przy obsadzie do 1 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha,
- na terenach zalewowych wypas nie wcześniej niż 2 tygodnie po ustąpieniu wód,
- wypas najpóźniej do 15 października,
- dopuszczane ograniczone nawożenie azotem do 60 kg/ha/rok,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Wariant 4.6 Półnaturalne łąki świeże

1450 zł/ha

Półnaturalne łąki świeże występują w sąsiedztwie rzek na lekkich glebach madowych oraz na mineralnych wyniesieniach i stokach dolin rzecznych. W typologii łąkarskiej określane są jako grądy właściwe i popławne oraz łągi zgrądowiaste. Siedliska te są najlepsze do wykorzystania rolniczego. Niestety właśnie z tego powodu w większości przypadków użytkowane są zbyt intensywnie, co doprowadziło do ich zubożenia gatunkowego i utraty walorów przyrodniczych.

Łąki świeże charakteryzują się bogactwem gatunkowym i dużymi walorami krajobrazowymi. Należące tego typu siedliska

łąki rajgrasowe i bogate łąki wiechlinowe występują na terenach nizinnych całej Polski, natomiast łąki mietlikowe i konietlicowe w paśmie regla dolnego Karpat Zachodnich, a zwłaszcza Tatr.

Tradycyjne użytkowanie polega na dwukrotnym koszeniu.

Zagrożenie dla półnaturalnych łąk świeżych to zbyt intensywny wypas, ubijanie gleby, niskie koszenie, ale także zaprzestanie użytkowania i, co ciekawe, brak nawożenia, co prowadzi do zubożenia florystycznego.

Wariant 4.6 obejmuje siedliska określone według klasyfikacji Natura 2000:

- część niżowych i górskich świeżych łąk użytkowanych ekstensywnie (6510, bez 6510-4 czyli ciepłolubnych łąk pienińskich);
- górskie łąki konietlicowe użytkowane ekstensywnie (6520).

Jednostki fitosocjologiczne: zbiorowiska związków *Arrhenatherion* (oprócz ubogich postaci *Poo-Festucetum* i suchych łąk pienińskich *Anthyllidi-Trifolietum montanii*) i *Polygono-Trisetion* oraz nawiązujące do nich zbiorowiska, na których udokumentowana zostanie obecność gatunków identyfikujących.

Nakazy i zakazy:

- koszenie raz lub dwa razy w roku, nie wcześniej niż 15 czerwca i nie później niż 30 września,
- po 20 lipca dopuszczany drugi pokos lub wypas, przy czym wypas nie może trwać dłużej niż do 15 października,
- skoszona biomasa powinna być usunięta z łąki lub złożona w stogi najpóźniej 2 tygodnie po pokosie,
- pozostawienie co roku 15-20% powierzchni działki nieskoszonej, przy czym co roku powinien być to inny fragment,
- wysokość koszenia 5-15 cm,
- koszenie od środka łąki na zewnątrz, w taki sposób, aby nie zniszczyć struktury roślinności i gleby,
- wypas przy obsadzie 1 DJP/ha i maksymalnym obciążeniu do 10 DJP/ha,
- na terenach zalewowych rozpoczęcie wypasu nie wcześniej niż 2 tygodnie po ustąpieniu wód,
- dopuszczane ograniczone nawożenia azotem do 60 kg/ha/rok,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Wariant 4.7 Bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe

1450 zł/ha

Murawy bliźniczkowe rozwijają się na glebach umiarkowanie wilgotnych, kwaśnych, dystroficznych, typu rankeru alpejskiego lub subalpejskiego rankeru* bielcowego z warstwą próchnicy, oraz na glebach mineralnych i torfowych. Duże walory przyrodnicze wynikają przede wszystkim z małego zasięgu (np. wschodniokarpacka psiara połoninowa uznawana jest za endemiczny zespół Karpat Wschodnich).

Cenne przyrodniczo murawy bliźniczkowe to takie murawy, które charakteryzują się dużą liczbą gatunków rzadkich, w tym storczyków.

Murawy bliźniczkowe występują na terenie całego kraju, natomiast ich bogate gatunkowo warianty występują głównie na terenach górskich i wyżynnych, rzadziej na stokach dolin rzecznych (siedliska grądów zubożałych), zwłaszcza w północnej Polsce.

Tradycyjne użytkowanie polega na ekstensywnym wypasie.

Zagrożenie to przede wszystkim zaprzestanie użytkowania, co bardzo szybko prowadzi do szybkiego wkroczenia roślinności zaroślowej. Natomiast zbyt duża intensyfikacja powoduje ubożenie gatunkowe i opanowanie muraw głównie przez bliźniczkę psią trawkę.

* Ranker - typ gleby mineralnej, słabo wykształconej

Wariant 4.7 obejmuje siedliska określone według klasyfikacji Natura 2000:

- bogate florystycznie górskie;
- niżowe murawy bliźniczkowe (6230), w których za priorytetowe uważa się tylko płaty bogate florystycznie.

Jednostki fitosocjologiczne: zbiorowiska rzędu *Nardetalia* oraz nawiązujące do nich zbiorowiska, na których udokumentowana zostanie obecność gatunków identyfikujących.

Nakazy i zakazy:

- zakaz koszenia,
- wypas przy obsadzie 0,4 do 0,6 DJP/ha, przy maksymalnym obciążeniu do 5 DJP/ha, ostateczny termin wypasu 15 października,
- na terenach zalewowych rozpoczęcie wypasu nie wcześniej niż 2 tygodnie po ustąpieniu wód,
- zakaz nawożenia,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Wariant 4.8 Słonorośla

1450 zł/ha

Słonorośla to zbiorowiska występujące w zasięgu działania słonych i słonawych wód powierzchniowych lub podziemnych, na których występują charakterystyczne dla siedlisk zasolonych, rzadkie gatunki roślin.

Tego typu siedliska występują głównie na wybrzeżu, rzadziej w rozproszeniu i w dolinach dużych rzek.

Tradycyjne użytkowanie polega na ekstensywnym wypasie.

Zagrożeniem dla słonorośli jest nadmierny wypas, brak użytkowania oraz, niezależnie od działalności rolniczej, wysłodzenie zasilających te siedliska wód, co ma miejsce szczególnie w przypadku słonorośli śródlądowych.

Wariant 4.8 obejmuje siedliska określone według klasyfikacji Natura 2000 jako:

- śródlądowe błotniste solniska z solirodem (1310);
- solniska nadmorskie (1330);
- śródlądowe słone łąki, pastwiska i szuwały (1340) jako siedlisko o znaczeniu priorytetowym.

Jednostki fitosocjologiczne: zbiorowiska klas *Asteretea tripolium* i *Thero-Salicornietea* oraz nawiązujące do nich zbiorowiska, na których udokumentowana zostanie obecność gatunków identyfikujących.

Nakazy i zakazy:

- zakaz koszenia,
- wypas przy obsadzie od 0,5 do 1 DJP/ha,
- w przypadku występowania dużej ilości trzciny powinno się wprowadzić wypas kwaterowy, zaczynając od kwater najbardziej zarośniętych trzciną,
- zakaz nawożenia,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),

- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Wariant 4.9 Użytki przyrodnicze

580 zł/ha

Do tego wariantu zaliczono następujące siedliska przyrodnicze Natura 2000:

- torfowiska wysokie (7110, 7120);
- część torfowisk przejściowych i trzęsawiska (7140);
- obniżenia na podłożu torfowym (7150);
- część torfowisk zasadowych (7230);
- luźne murawy napiaskowe (2330);

oraz

- wrzosowiska;
- szuwary (w tym 7210) i rozlewiska bobrowe.

Użytki przyrodnicze najczęściej zajmują niewielkie powierzchnie w krajobrazie rolniczym, w postaci tzw. enklaw. Odgrywają niezwykle ważną rolę w przyrodzie przyczyniają się do wzrostu różnorodności biologicznej dzięki stwarzaniu odpowiednich warunków dla wielu rzadkich gatunków roślin i zwierząt.

Ponadto torfowiska pełnią dodatkową funkcję zatrzymywania wody, a luźne murawy zapobiegają erozji wietrznej.

Zagrożen dla tego typu siedlisk jest wiele: osuszanie, eksploatacja torfu w przypadku torfowisk lub piasku w przypadku muraw, niszczenie w celu powiększenia powierzchni upraw, zalesianie, składowanie śmieci, itp.

Nakazy i zakazy:

Za użytek przyrodniczy w przypadku tego wariantu, można uznać obszar o powierzchni nie mniejszej niż 0,1 ha.

- zachowanie istniejących użytków przyrodniczych w stanie niepogorszonym, zgodnie z zaleceniami doradcy rolnośrodowiskowego,
- zakaz stosowania nawozów i środków ochrony roślin,
- usuwanie śmieci w obrębie użytków przyrodniczych,
- dokonywanie zabiegów pielęgnacyjnych, zgodnie z zaleceniami doradcy rolnośrodowiskowego,
- prowadzenie działalności rolniczej zgodnie z zaleceniami doradcy,
- zakaz przeorywania, wałowania,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych, pestycydów, podsiewania,
- zakaz budowania nowych systemów melioracyjnych, z wyjątkiem urządzeń mających na celu podniesienie poziomu wód i rozbudowy już istniejących systemów melioracyjnych, będących w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (zakaz ten nie dotyczy bieżącej konserwacji),
- zakaz włókowania w okresie od 1 kwietnia do 1 września,
- zakaz wykonywania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych od dnia 1 kwietnia do pierwszego pokosu.

Pakiet 5 Zachowanie lokalnych odmian roślin uprawnych

Celem tego pakietu jest, jak sama nazwa wskazuje, zachowanie lokalnych odmian roślin uprawnych oraz wsparcie rolników, którzy chcą je chronić. Pakiet ten daje także możliwość wyboru przez rolników najlepszych genotypów, poprzez bezpośredni przepływ zgromadzonych zasobów w bankach genów.

Realizacja tego pakietu jest zgodna z celami Wspólnej Polityki Rolnej, a zwłaszcza z Dyrektywą 1467/94 w sprawie ochrony, opisu, zbierania i wykorzystania zasobów genetycznych w rolnictwie oraz Globalnym Planem Akcji dla Zachowania Zasobów Genowych FAO, który został przyjęty przez Unię Europejską.

W ramach tego pakietu przewidziano 4 warianty:

Wariant 5.1 Produkcja towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych

570 zł/ha

Przewidywany efekt: utrzymanie starych odmian roślin uprawnych, co zwiększy różnorodność gatunkową oraz odmianową w uprawach.

Wymogi:

- minimalna łączna powierzchnia dla upraw rolniczych to 0,3 ha, natomiast dla upraw warzywniczych 0,15 ha,
- przy pierwszym rozmnożeniu zakupienie kwalifikowanego materiału siewnego,
- badanie czystości i tożsamości odmianowej w kolejnych pokoleniach,
- stosowanie odmian i gatunków, które znajdują się w wykazie ministra ds. rolnictwa.

Wariant 5.2 Produkcja nasienna i towarowa lokalnych odmian roślin uprawnych

800 zł/ha

Przewidywany efekt: rozszerzenie dostępności materiału siewnego lokalnych odmian roślin uprawnych oraz ich upowszechnianie. Odmianę miejscową wpisuje się do rejestru, jeżeli ma znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej; dostępny jest opis odmiany potwierdzający jej charakterystyczne właściwości oraz informacje uzyskane w trakcie jej uprawy. Odmiana miejscowa może być wpisana do rejestru na wniosek podmiotu zachowującego tę odmianę np. rolnika. Ustawowy obowiązek kwalifikacji materiału siewnego ciąży na producentach materiału siewnego wytwarzających nasiona gatunków, które podlegają rejestracji. Są to nasiona - cebuli, ogórka, pomidora, fasoli, żyta i pszenicy orkisz. Materiał nasienny pozostałych gatunków nie podlega kwalifikacji - owies szorstki, Inicznik, soczewica, pszenica samopsza i pszenica płaskurka.

Rolnik produkujący materiał siewny miejscowej populacji i ubiegający się o przyznanie pomocy finansowej, będzie poddany tym samym rygorom, jak każdy inny producent materiału siewnego.

Wymogi:

- utrzymanie czystości i tożsamości gatunkowej,
- prowadzenie dokumentacji danych plantacji oraz wykonywanych zabiegów i udostępnianie jej organom kontrolnym Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa,
- posiadanie świadectwa oceny laboratoryjnej w przypadku gatunków rejestrowanych, w przypadku pozostałych gatunków informacji o wynikach badań,
- minimalna łączna wielkość plantacji dla zbioru ręcznego lub przy użyciu snopowiązałki powinna wynosić: dla gatunków jednorocznych 0,1 ha, plantacja nasienna roślin jednorocznych podlegających rejestracji 0,5 ha, dla gatunków dwuletich 0,03 ha.

Wariant 5.3 Produkcja nasienna na zlecenie banku genów

4500 zł/ha

Realizacja tego wariantu ma dotyczyć rozmnażania i utrzymywania miejscowych roślin uprawnych oraz zagrożonych gatunków im towarzyszących w miejscach ich naturalnego występowania, w celu zachowania ich pierwotnych właściwości.

Wymogi:

- umowa z bankiem genów na rozmnażanie roślin,
- przygotowanie planu realizacji tego wariantu,
- minimalna łączna powierzchnia upraw kontraktowanych przez bank genów powinna wynosić 0,02 ha, a maksymalna 0,2 ha

Wariant 5.4 Sady tradycyjne

2100 zł/ha

W przypadku tego wariantu płatność rolnośrodowiskowa będzie określana na podstawie powierzchni bezpośredniej, zajętej przez sad tradycyjny, w którym znajdują się drzewa spełniające kryteria ilościowe i jakościowe. Powierzchnia sadu nie może być mniejsza niż 0,05 ha i nie większa niż 0,40 ha. W przypadku sadów o powierzchni większej niż 0,40 ha, płatność będzie przysługiwała tylko do powierzchni maksymalnej, a więc do 0,40 ha.

Wymogi:

- w sadzie tradycyjnym znajduje się co najmniej 12 drzew w wieku powyżej 20 lat, reprezentujących co najmniej 4 odmiany, o koronach rozpoczynających się na wysokości 120 cm (powierzchnia sadu: szerokość międzyrzędzi x odległość drzew w sadzie x liczba drzew),
- sad odnawiany obejmuje drzewa stare (nie mniej niż 60%) i młode, uzupełniające wypady, powinien zawierać łącznie nie mniej niż 20 drzew reprezentujących co najmniej 10 odmian,
- udział odmian starych nie może być mniejszy niż 60% - za stare uznaje się odmiany uprawiane od ponad 50 lat i znajdujące się w wykazie odmian sadów tradycyjnych, uzupełnianym okresowo na podstawie zgłoszeń zainteresowanych osób lub instytucji,
- odmiany rozmnożone na silnie rosnących podkładach (np. jabłoni na siewkach Antonówki, gruszy na siewkach gruszy kaukaskiej śliwy na siewkach ałyczy, czereśni na siewkach czereśni ptasiej, wiśni na siewkach antypki lub czereśni ptasiej) prowadzone jako wysokopienne drzewa o minimalnej wysokości pnia 120 cm, w rozstawie nie mniejszej niż 4 x 6 m i nie większej niż 10 x 10 m,
- wykonanie podstawowych zabiegów pielęgnacyjnych: cięcie sanitarne drzew i prześwietlające nadmiernie zagęszczone korony, usuwanie odrostów i samosiewów, bielenie pni drzew starszych i zabezpieczanie pni drzew młodych przez ogryzaniem przez zwierzęta, utrzymanie ogólnego porządku w sadzie,
- koszenie i usuwanie biomasy lub prowadzenie wypasu.

Pakiet 6 Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich

Celem tego pakietu jest ochrona szczególnie cennych ras lub odmian lub rodów zwierząt gospodarskich, w przypadku których istnieje zagrożenie wyginięcia ze względu na ich niską liczebność. Ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich w Polsce prowadzona jest na podstawie Ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (art. 21a, Dz. U. 02. 207. 1762 z późniejszymi zmianami).

Lokalne rasy i odmiany są doskonale przystosowane do miejscowych warunków środowiskowych, które często są bardzo trudne. Zwierzęta te mogą być utrzymywane w warunkach ekstensywnej produkcji i pomimo ubogich zasobów paszowych dają produkty o bardzo dobrej jakości. Ponadto, dzięki doskonałemu przystosowaniu, utrzymanie lokalnych ras i odmian pozwala na zagospodarowanie terenów, które w innym przypadku nie byłyby w ogóle użytkowane.

Zwierzęta objęte tym pakietem mają także duże znaczenie ze względu na rolę, jaką pełniły w historii rozwoju regionów, z których się wywodzą i związane są z tradycją oraz kulturą lokalnych społeczności.

Wariant 6.1 Zachowanie lokalnych ras bydła

1150 zł/szt.

Lokalne rasy bydła są doskonale przystosowane do miejscowych, często bardzo trudnych warunków środowiska. Zaslugują one na zachowanie i promocję głównie w systemie produkcji ekstensywnej w gospodarstwach ekologicznych i agroturystycznych, gdzie ich użytkowanie pełni także funkcje pozaprodukcyjne, a zwłaszcza edukacyjne. Lokalne rasy bydła powinny być upowszechniane ze szczególnym uwzględnieniem okolic, gdzie żywe są tradycje ich hodowli i chowu.

Wariant obejmuje rasy, dla których prowadzone są programy hodowlane ochrony zasobów genetycznych:

- rasa polska czerwona,
- rasa biało-żółta,
- rasa polska czerwono-biała,
- rasa polska czarno-biała.

Bydło polskie czerwone i biało-żółte to stare, rodzime polskie rasy, odznaczające się właściwościami cechującymi populacje autochtoniczne, takimi jak doskonałe przystosowanie do trudnych warunków środowiska, niewybredność w doborze pasz, zdolność do ograniczania wydajności umożliwiającą przetrwanie sezonowych niedoborów paszowych, jak też dość szybkie regenerowanie utraconej kondycji.

Bydło polskie czerwono-białe charakteryzuje się wyraźnie dwukierunkową użytkowością, jest dobrze przystosowane do utrzymania w gospodarstwach dysponujących trwałymi użytkami zielonymi; odznacza się dużą odpornością i zdrowotnością, długowiecznością, dobrą płodnością, lekkimi porodami i dobrym odchowem cieląt.

Bydło polskie czarno-białe historycznie użytkowane było w kierunku mleczno-mięsnym; odznacza się ono cechami takimi jak: dobra mleczność, znaczna odporność na choroby i zdrowotność, dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchowu, a także doskonałe przystosowanie do rodzimych warunków środowiska.

Wymogi:

- realizacja programu ochrony zasobów genetycznych bydła danej rasy,
- minimalna liczba samic w stadzie, do których przysługuje płatność - 4 krowy tej samej rasy zakwalifikowanej do udziału w programie ochrony,
- wpis krów do księgi hodowlanej bydła,
- prowadzenie kontroli użytkowości mlecznej i dokumentacji hodowlanej w stadzie.

Wariant 6.2 Zachowanie lokalnych ras koni

1500 zł/szt.

Rodzime rasy koni są doskonale przystosowane do miejscowych, często bardzo trudnych warunków środowiska. Charakteryzują się odpornością na choroby, wysoką płodnością i plennością, dobrymi cechami matecznymi, długowiecznością oraz zdolnością adaptacyjną do skrajnych warunków środowiskowych i paszy o niskiej jakości. Rodzime rasy koni powinny być zachowane i promowane w systemie produkcji ekstensywnej oraz w gospodarstwach ekologicznych i agroturystycznych, gdzie ich użytkowanie pełni także funkcje pozaprodukcyjne, a zwłaszcza edukacyjne.

Wariant obejmuje rasy koni, dla których realizowane są programy ochrony:

- konik polski,
- koń huculski,
- koń małopolski,
- koń śląski,
- koń wielkopolski.

Konik polski to typowy przedstawiciel polskiej rasy koni małych, wywodzący się bezpośrednio od dzikich koni tarpanów.

Konie huculskie należą do jednej z najstarszych ras koni opisanych w Polsce, zostały ukształtowane we wschodnich Karpatach, w surowym klimacie górskim.

Koń małopolski to rasa o genotypie i fenotypie podkreślającym odrębność i specyfikę polskiego angloaraba.

Koń śląski wywodzi się w liniach żeńskich od miejscowych szlachetnych klaczy i od ogierów oldenburskich i wschodnio-fryzyjskich.

Koń wielkopolski powstał w wyniku uszlachetniania krajowego pogłowia końmi wschodnio-pruskimi i trakeriskimi.

Wymogi:

- realizacja programu ochrony zasobów genetycznych bydła danej rasy,
- minimalna liczba samic w stadzie, do których przysługuje płatność - 2 klacze tej samej rasy zakwalifikowanej do udziału w programie ochrony,
- wpis koni do księgi zwierząt hodowlanych danej rasy i prowadzenie dokumentacji hodowlanej stada.

Wariant 6.3 Zachowanie lokalnych ras owiec

330 zł/szt.

Realizacja tego wariantu ma za zadanie zachowanie różnorodności genetycznej rodzimych ras owiec oraz ras wytworzonych na terenie Polski, będących świadectwem polskiej myśli hodowlanej i dobrze zaadaptowanych do lokalnych warunków środowiskowych i systemów utrzymania.

Pakiet obejmuje rasy i odmiany owiec, dla których realizowany jest program ochrony:

- wrzosówka,
- świniarka,
- owca olkuska,
- polska owca górską odmiany barwnej,
- merynos odmiany barwnej,
- polska owca nizinna odmiany uhruskiej,
- owca wielkopolska,

- polska owca nizinna odmiany żelaźnieńskiej,
- korideil,
- owca kamieniecka,
- owca pomorska,
- cakiel podhalański,
- merynos polski w starym typie.

Rodzime, prymitywne rasy owiec (cakiel podhalański, świniarka, wrzosówka) odegrały dużą rolę w kształtowaniu późniejszych szlachetnych regionalnych typów owiec, a merynos starego typu był protoplastą grupy owiec merynosowych charakteryzujących się doskonałą jakością wełną. Lokalne rasy owiec cechuje bardzo dobre przystosowanie do miejscowych warunków środowiska, minimalne wymagania paszowe oraz duża odporność na choroby i niekorzystne warunki bytowania. Cechy te potwierdzają zasadność pracy nad przywróceniem tym owcom należnego im miejsca w ekosystemie poprzez wykorzystanie ich do wypasu na rzecz zachowania walorów środowiska przyrodniczego oraz jako ważnego elementu folkloru wsi. Polskie owce górskie są nieodłącznym elementem gospodarki, tradycji i kultury ludzi gór. Wypas owiec na trwałych użytkach zielonych ma bardzo korzystny wpływ na kształtowanie i pielęgnację krajobrazu szczególnie w ubogich biotopach takich jak obszary górskie, pojezierza i doliny rzeczne. Owce odgrywają także dużą rolę w agroturystyce stanowiąc ważny element krajobrazu oraz dostarczając specyficznych produktów tj.: oscypek (polska owca górska), kozuchy (owca rasy wrzosówka), naturalnie kolorowa wełna (merynos barwny, polska owca górska odmiany barwnej). Użytkowanie owiec w gospodarstwie stanowi dodatkowo atrakcję turystyczną.

Wymogi:

- realizacja programu ochrony zasobów genetycznych bydła danej rasy,
- minimalna liczba samic tej samej rasy w stadzie, do których przysługuje płatność:
 - 5 matek owcy olkuskiej,
 - 10 matek owiec pozostałych ras zakwalifikowanych do udziału w programie ochrony,
- wpis owiec do księgi zwierząt hodowlanych danej rasy i prowadzenie dokumentacji hodowlanej,
- liczba macierek przypadających na jednego tryka nie może przekroczyć 30.

Wariant 6.4 Zachowanie lokalnych ras świń

570 zł/szt.

Do wariantu tego zakwalifikowano rasy świń, dla których realizowane są programy ochrony zasobów genetycznych:

- puławska,
- złotnicka biała,
- złotnicka pstra.

Są to rasy wywodzące się od prymitywnych świń z terenów polskich i Wileńszczyzny. Naturalny rozwój populacji świń ras lokalnych, przy aktualnych uwarunkowaniach rynkowych, byłby niemożliwy z powodu gorszych wskaźników użytkowości tucznej i rzeźnej w stosunku do ras mięsnych oraz ich mieszańców. Świnie ras lokalnych posiadają cechy, które w przyszłości mogą być wykorzystane w hodowli, a obecnie stanowią rezerwę genetyczną; są to przede wszystkim: dobra płodność, plenność i cechy mateczne, bardzo dobra jakość mięsa, specyficzna dla tych ras genetyczna odporność na choroby oraz odmienność genetyczna i fenotypowa od ras utrzymywanych powszechnie.

Wymogi:

- realizacja programu ochrony zasobów genetycznych świń danej rasy,
- minimalna i maksymalna liczba samic tej samej rasy - w stadzie, do których przysługuje płatność:
 - od 10 do 70 loch stada podstawowego świń rasy puławskiej,
 - od 6 do 100 loch stada podstawowego świń rasy złotnickiej białej,
 - od 3 do 100 loch stada podstawowego świń rasy złotnickiej pstrej,
- prowadzenie oceny wartości użytkowej i dokumentacji hodowlanej w stadzie,
- wpis loch do księgi zwierząt hodowlanych danej rasy.

Pakiet 7 Ochrona gleb i wód

Głównym celem tego pakietu jest takie użytkowanie i ochrona gleb i wód, które ogranicza zanieczyszczenia związkami pochodzenia rolniczego.

Podstawowym źródłem zanieczyszczenia wód są składniki pokarmowe (azot, fosfor) dostarczane w nawozach naturalnych i mineralnych, pozostałości chemicznych środków ochrony roślin oraz innych substancji toksycznych (w tym metali ciężkich) oraz organiczne i nieorganiczne cząsteczki gleby. W większości przypadków zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych występują w regionach o dużej koncentracji produkcji zwierzęcej oraz intensywnej produkcji roślinnej, w tym w regionach warzywniczo-sadowniczych, gdzie stosuje się duże dawki nawozów i środków ochrony roślin.

Utrzymywanie roślinności na gruntach ornych w okresach między plonami głównymi, czyli w okresie zimowym, zapobiega zanieczyszczeniu wód i erozji gleb. Sprzyja to także różnorodności biologicznej, gdyż stwarza dogodne warunki wielu gatunkom, a także stanowi dodatkowe źródło paszy dla zwierząt gospodarskich.

Podobnie jak w przypadku pakietu rolnictwo zrównoważone i ekologiczne, tu także obowiązuje degresywność:

do 100 ha 100% płatności

100,01 ha do 200 ha 50% płatności

powyżej 200,01 ha 10% płatności

Wariant 7.1 Wsiewki poplonowe

340 zł/ha

Wsiewki poplonowe to rośliny wsiewane wiosną w rosnącą już oziminę (najczęściej zboże) lub siane razem z roślinami jarymi.

Wymogi:

- wsiewanie roślin przeznaczonych na wsiewki w rosnące rośliny ozime lub razem z siewem roślin jarych,
- sprzęgnięcie słomy z całego pola po zbiorach,
- wznowienie zabiegów agrotechnicznych nie wcześniej niż 1 marca,
- dopuszczalny wypas zwierząt,
- biomasa wsiewki powinna być przyorana, z wyjątkiem upraw w systemie bezorkowym,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych,
- możliwość przemiennego stosowania wsiewek poplonowych na różnych działkach rolnych w ciągu 5 lat trwania zobowiązania.

Wariant 7.2 Międzyplon ozimy

360 zł/ha

Międzyplon ozimy wysiewane są po zbiorze późno dojrzewających zbóż (pszenica, pszenżyto, owies). Ze względu na warunki siedliskowe (gleba, klimat) uprawa międzyplonów ozimych daje największe korzyści w regionach o wcześniej rozpoczynającej się wegetacji. Zapewni to uzyskanie większego plonu biomasy, jak i następującego po nim plonu wtórnego.

Istnieje możliwość uprawy międzyplonów w międzyrzędziach chmielników, jednakże przy założeniu, że na plantacji chmielu o powierzchni 1 ha, powierzchnia zajęta pod międzyplon wynosi nie więcej niż 67%. Wiąże się to również z przyznaniem w takiej proporcji płatności rolnośrodowiskowej na dany hektar.

Wymogi:

- wykonanie siewu roślin poplonowych (ozimych) najpóźniej do końca września,
- dopuszczane stosowanie nawozów pod rośliny poplonowe, ale tylko naturalnych,
- biomasa roślin poplonowych powinna być przyorana, z wyjątkiem upraw gleby w systemie bezorkowym,
- możliwość koszenia lub spasanania biomasy roślin poplonowych wiosną,

- możliwość wznowienia zabiegów agrotechnicznych nie wcześniej niż 1 marca,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych,
- możliwość przemiennego stosowania międzyplonów na różnych działkach rolnych w ciągu 5 lat zobowiązania,
- wymogi dotyczące roślin zastępczych zgodne z aktami prawnymi.

Wariant 7.3 Międzyplon ścierniskowy

380 zł/ha

Siew międzyplonu ścierniskowego następuje zaraz po sprzęcie plonu głównego na początku sierpnia. Rośliny zastosowane w międzyplonie ścierniskowym mogą być jednego lub wielu gatunków (mieszanki). Biomasa międzyplonowa pozostawia na zimę okrywą ochronną w postaci tzw. mulczu. Istnieje możliwość uprawy międzyplonu ścierniskowego w międzyrzędziach chmielnika, przy założeniu, że na plantacji chmielu o powierzchni 1 ha, powierzchnia zajęta pod międzyplon ścierniskowy wynosi nie więcej niż 67%. Wiąże się to z przyznaniem w takiej proporcji płatności rolnośrodowiskowej na dany hektar.

Wymogi:

- wykonanie siewu roślin poplonowych (rośliny jare) najpóźniej do końca września,
- dopuszczane stosowanie nawozów pod rośliny poplonowe, ale tylko naturalnych,
- biomasa roślin poplonowych powinna być przyorana, z wyjątkiem upraw gleb w systemie bezorkowym,
- możliwość prowadzenia wypasu na roślinach poplonowych w okresie jesiennym,
- możliwość wznowienia zabiegów agrotechnicznych nie wcześniej niż 1 marca,
- zakaz stosowania ścieków i osadów ściekowych,
- możliwość przemiennego stosowania międzyplonów na różnych działkach rolnych w ciągu 5 lat zobowiązania,
- wymogi dotyczące roślin następczych zgodne z aktami prawnymi.

Pakiet 8 Strefy buforowe

Celem tego pakietu, podobnie jak poprzedniego, jest odpowiednie użytkowanie, z nastawieniem na ochronę gleb i wód.

Działanie to polega na utrzymaniu stref buforowych i miedz śródpolnych, które tworzą podłużne pasy roślinności, mające na celu ograniczenie zanieczyszczenia wód, zmniejszenie erozji oraz zwiększenie bioróżnorodności.

Wariant 8.1 Utrzymanie 2 metrowych stref buforowych

0,45 zł/mb

Wariant 8.2 Utrzymanie 5 metrowych stref buforowych

1,10 zł/mb

Strefy buforowe to 2 lub 5 metrowe pasy roślinności, występujące wzdłuż cieków i zbiorników wodnych, strumieni, źródeł itp., które mają na celu ograniczenie zanieczyszczenia wód. Szerokość strefy buforowej liczona jest od brzegu dągo zbiornika lub cieku.

Wymogi (dla obu wariantów jednakowe):

- utrzymanie strefy buforowej o szerokości 2 lub 5 metrów,
- wykaszanie raz w roku najpóźniej do 30 września, z zachowaniem istniejących drzew i krzewów,
- usunięcie biomasy najpóźniej 2 tygodnie po skoszeniu,
- zakaz stosowania nawozów i środków ochrony roślin.

Wariant 8.3 Utrzymanie 2 metrowych miedz śródpolnych

0,40 zł/mb

Wariant 8.4 Utrzymanie 5 metrowych miedz śródpolnych

1,00 zł/mb

Miedze śródpolne to 2 lub 5 metrowe pasy roślinności, w tym żywopłoty, występujące w obrębie dużych pól, wzdłuż linii lasu lub na obrzeżach wąwozów i skarp.

Wymogi (dla obu wariantów jednakowe):

- utrzymanie 2 lub 5 metrowej miedzy śródpolnej,

- wykaszanie raz w roku najpóźniej do 30 września, zachowując istniejące drzewa i krzewy,
- zakaz stosowania nawozów i środków ochrony roślin.

Do kalkulacji płatności rolnośrodowiskowych posłużyły wskaźniki charakteryzujące przeciętne wyniki ekonomiczne gospodarstw, przyjęte jako poziom referencyjny. Wskaźniki te zostały wyliczone na podstawie danych z GUS z 2001, 2002 i 2003 r. oraz danych charakterystycznych dla przychodów i kosztów z tego okresu.

Na podstawie tych danych określono:

- utracony dochód, który wynika z ekstensyfikacji produkcji, spowodowanej zmniejszeniem nakładów na środki produkcji (nawozy, środki ochrony roślin), rezygnacji z dosiewania nasion traw oraz ograniczenia zabiegów uprawowych oraz zmniejszenia obsady zwierząt;
- dodatkowe koszty związane z ponoszeniem nakładów na działania agrotechniczne związane z ochroną środowiska;
- dodatkowe koszty związane z określonymi uwarunkowaniami wynikające z opisu pakietu dopłat;
- oszczędności (z tytułu realizacji pakietu w programie rolnośrodowiskowym).

Źródło: załącznik do projektu Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 - 2013 szczegółowy opis pakietów rolnośrodowiskowych

5. NATURA 2000

Natura 2000 to europejska sieć obszarów chronionych, która ma na celu zachowanie siedlisk i gatunków roślin i zwierząt szczególnie cennych dla Wspólnoty.

Natura 2000 składa się z dwóch typów obszarów chronionych:

- specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO), tworzone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej dla ochrony typów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt,
- obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), tworzone na podstawie Dyrektywy Ptasiej, dla ochrony siedlisk ptaków.

Polska, jako członek Unii Europejskiej zobowiązała się do przestrzegania unijnych aktów prawnych, w związku z czym wyznaczyła takie obszary Natura 2000, zwane u nas ostojami ptasimi i siedliskowymi.

Głównym założeniem Natury jest zachowanie właściwego, nie pogorszonego stanu siedlisk przyrodniczych. Oznacza to, że jeżeli tereny objęte Naturą 2000 były użytkowane rolniczo, nie ma podstaw aby teraz zakazać działalności rolnej, a wręcz przeciwnie, należy kontynuować takie działania, które pozwolą na zachowanie istniejących walorów przyrodniczych.

Dla każdego obszaru Natura 2000 będzie opracowany plan ochrony, uwzględniający uwarunkowania ekologiczne, sposób ich powstania oraz charakter obiektów. Niektóre ostoje będą wymagały podjęcia pewnych dodatkowych działań i tam działalność rolnicza może być w pewnym stopniu ograniczona, ale na pewno nie eliminowana.

Ponieważ koszty poniesione na utrzymanie Natury 2000 nie mogą obciążać tylko właścicieli obszarów, w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich zaplanowano dodatkowe działanie dla rolników posiadających gospodarstwa rolne na obszarze Natury **płatności dla obszarów Natura 2000**.

W przypadku tego działania rolnik może realizować:

- w ramach pakietu 3 Ekstensywne trwałe użytki zielone **tylko wariant 3.2 ochrona siedlisk lęgowych ptaków**
- w ramach pakietu 4 wszystkie warianty:
 - wariant 4.1 mechowiska;
 - wariant 4.2 szuwały wielkoturzycowe;
 - wariant 4.3 łąki trzęślicowe i selernicowe;
 - wariant 4.4 murawy ciepłolubne;
 - wariant 4.5 półnaturalne łąki wilgotne;

- wariant 4.6 półnaturalne łąki świeże;
- wariant 4.7 bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe;
- wariant 4.8 słonorośla

Należy pamiętać, iż wariantu 3.2 nie można łączyć z żadnym z wariantów pakietu 4, co oznacza, że jeżeli rolnik posiada grunty, na których występują zarówno siedliska łąkowe ptaków jak i cenne siedliska przyrodnicze, musi podjąć decyzję, który z wariantów będzie realizować.

Rolnik, składając wniosek na działanie „płatności dla obszarów Natura 2000”, zobowiązuje się do:

- realizacji działania przez co najmniej 5 lat,
- przestrzegania minimalnych wymogów na obszarze całego gospodarstwa,
- przestrzegania wymogów wynikających z poszczególnych wariantów,
- posiadania dokumentacji siedliska (warianty pakietu 4) lub ornitologicznej (wariant 3.2), zatwierdzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody i sporządzonej zgodnie z wytycznymi ministra ds. środowiska,
- przestrzegania zaleceń zapisanych w dokumentacji siedliska lub ornitologicznej.

Realizując działanie, rolnik otrzyma płatność rolnośrodowiskową (ale tylko dotyczącą ww. wariantów) zwiększoną o 20%

W celu sprawdzenia, czy dane gospodarstwo położone jest na obszarze Natury 2000 należy zwrócić się do urzędy gminy lub na stronie www.natura2000.mos.gov.pl

Podstawa prawna

Przepisy unijne:

- Dyrektywa rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikich ptaków (Dyrektywa Ptasia);
- Dyrektywa rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (Dyrektywa Siedliskowa);

Przepisy krajowe:

- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000

6. SIEDLISKA PRZYRODNICZE A NATURA 2000

Według Dyrektywy Siedliskowej oraz ustawy o ochronie przyrody - **siedliska przyrodnicze** to obszary lądowe lub wodne, wyodrębnione w oparciu o cechy geograficzne, abiotyczne i biotyczne, zarówno całkowicie naturalne jak i półnaturalne. Podstawowym celem Dyrektywy Siedliskowej jest ochrona bioróżnorodności na obszarze krajów Unii Europejskiej. Dlatego też ochrona siedlisk naturalnych, zagrożonych lub/i reprezentatywnych oraz zachowanie roślin i zwierząt rzadkich i zagrożonych na terenie Wspólnoty realizowana jest przez ochronę gatunkową lub/i ochronę ich siedlisk.

Szczególnie istotne, z punktu widzenia Unii, są siedliska naturalne, które:

- są zagrożone zanikiem w swoim naturalnym zasięgu;
- mają niewielki obszar występowania;
- są typowe dla regionów biogeograficznych Unii Europejskiej, tj. alpejskiego, atlantyckiego, kontynentalnego, makaronezyjskiego i śródziemnomorskiego. Polska prawie w całości leży na obszarze kontynentalnym i tylko w niewielkiej części na obszarze alpejskim.

Przez **siedlisko gatunku** należy rozumieć środowisko określone przez konkretne czynniki abiotyczne i biotyczne, w którym gatunek ten żyje w dowolnym stadium swojego cyklu biologicznego.

Gatunki będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, to gatunki, które w obrębie państw członkowskich są:

- zagrożone, z wyjątkiem gatunków, których naturalny zasięg na terenie danego terytorium jest zasięgiem krańcowym i które są zagrożone lub podatne na zagrożenie w zachodnim regionie palearktycznym;

- podatne na zagrożenie, czyli takie, co do których zachodzi przypuszczenie, iż w najbliższej przyszłości mogą przejść do gatunków zagrożonych, jeżeli czynniki powodujące zagrożenie będą na nie dalej oddziaływać;
- rzadkie, czyli występujące w niewielkich populacjach, które obecnie nie są zagrożone ani też podatne na zagrożenie, ale podlegają ryzyku zagrożenia ze względu na występowanie w obrębie ograniczonych obszarów geograficznych, lub występują na większym obszarze, ale w dużym rozproszeniu;
- endemiczne i wymagające specjalnej uwagi ze względu na szczególny charakter ich siedliska i/lub potencjalne oddziaływanie ich eksploatacji na te siedliska i/lub potencjalne ich oddziaływanie na ich stan ochrony.

Ponieważ każde z siedlisk będzie wymagało indywidualnego podejścia, uwzględniającego wszystkie uwarunkowania, zalecenia ochronne będą sformułowane dla każdego typu siedliska w tzw. planie ochrony.

W planach ochrony zostaną określone istniejące i potencjalne zagrożenia, warunki zachowania lub przywrócenia walorów przyrodniczych, najkorzystniejsze sposoby rozwiązywania konfliktów typu człowiek-przyroda, sposoby realizacji planu oraz system kontroli i monitoringu.

W Polsce siedliska będące przedmiotem zainteresowania Unii Europejskiej zostały już wyznaczone, jednakże ciągle są uzupełniane i dopiero po zaakceptowaniu przez Komisję Europejską będą włączone do Sieci Obszarów Chronionych Natura 2000 jako Specjalne Obszary Ochrony (SOO lub ostoje siedliskowe). Nie oznacza to jednak, iż proces tworzenia Natury na tym etapie zostanie zakończony. W każdej chwili będzie można zgłaszać nowe obszary, pod warunkiem, iż spełnią one kryteria kwalifikujące je jako Specjalne Obszary Ochrony.

Kryteria wyboru obszarów wymienione są w Załączniku III Dyrektywy Siedliskowej:

Etap I ocena na szczeblu krajowym względnego znaczenia obszarów dla każdego z typu siedlisk naturalnych i każdego gatunku z Załącznika II (w tym typów siedlisk i gatunków o znaczeniu pierwszorzędym).

- Kryteria oceny obszaru dla danego typu siedliska przyrodniczego z Załącznika I:
- stopień reprezentatywności typu siedliska przyrodniczego na danym obszarze,
- powierzchnia obszaru pokryta przez siedlisko przyrodnicze danego typu w stosunku do całkowitej powierzchni pokrytej przez ten typ siedliska w obrębie terytorium państwa,
- stopień zachowania struktury i funkcji siedliska przyrodniczego danego typu i możliwości ich odtworzenia,
- globalna ocena wartości obszaru dla zachowania siedliska przyrodniczego danego typu.
- Kryteria oceny obszaru dla danego gatunku z Załącznika II:
- wielkość i zagęszczenie populacji gatunku żyjącej na danym obszarze w stosunku do populacji żyjącej w obrębie terytorium państwa,
- poziom zachowania cech siedliska, które są ważne dla danego gatunku i możliwości ich odtworzenia,
- stopień izolacji populacji żyjącej w obrębie obszaru w stosunku do naturalnego zasięgu gatunku,
- globalna ocena wartości obszaru dla ochrony danego gatunku.

Na podstawie tych kryteriów, państwa członkowskie przygotowują listy krajowe proponowanych obszarów ważnych dla Wspólnoty, zgodnie z ich relatywną wartością dla zachowania każdego z typów dla naturalnych siedlisk z Załącznika I lub każdego gatunku z Załącznika II.

Na tej liście zostaną wskazane obiekty zawierające priorytetowe typy naturalnych siedlisk i priorytetowe gatunki, wyselekcjonowane na podstawie powyższych kryteriów (ust. A i B).

Etap II ocena znaczenia obszarów zamieszczonych na listach krajowych dla Wspólnoty

- Wszystkie proponowane przez państwa członkowskie obszary, które obejmują priorytetowe typy siedlisk i/lub priorytetowe gatunki, będą uważane za obiekty ważne dla Wspólnoty.
- Ocena znaczenia dla Wspólnoty innych obszarów wymienionych na listach państw członkowskich, tj. ich znaczenia dla utrzymania lub przywrócenia pomyślnego stanu ochrony (favourable conservation status) siedliska przyrodniczego wymienionego w załączniku I lub gatunku wymienionego w załączniku II i/lub ich znaczenia dla spójności sieci Natura 2000, będzie się opierać na następujących kryteriach:
- względną wartość obszaru na szczeblu krajowym,
- położenie geograficzne obszaru względem tras wędrówek gatunków wymienionych w załączniku II lub przynależność do ciągłego ekosystemu położonego po obu stronach jednej lub więcej granic wewnętrznych Wspólnoty,

- całkowita powierzchnia obszaru,
- liczba typów siedlisk przyrodniczych z załącznika I lub gatunków z załącznika II występujących na danym obszarze,
- globalna wartość ekologiczna obszaru dla odpowiednich regionów biogeograficznych i dla całego terytorium Wspólnoty, w odniesieniu zarówno do charakterystyki unikatowych cech obszaru jak i ich kombinacji.

RODZAJE SIEDLISK PRZYRODNICZYCH WAŻNYCH DLA WSPÓLNOTY, KTÓRYCH OCHRONA WYMAGA WYZNACZENIA SPECJALNYCH OBSZARÓW OCHRONY - ZAŁĄCZNIK IV

GATUNKI ROŚLIN I ZWIERZĄT BĘDĄCE PRZEDMIOTEM ZAINTERESOWANIA WSPÓLNOTY, KTÓRYCH OCHRONA WYMAGA WYZNACZENIA SPECJALNYCH OBSZARÓW OCHRONY - ZAŁĄCZNIK V

Opis siedlisk będących przedmiotem ochrony, tradycyjny sposób użytkowania, zagrożenia oraz sposoby na zachowanie tych siedlisk w stanie niepogorszonym, znajdują się w rozdziale **4 Program rolnośrodowiskowy na lata 2007-2013**

Podstawa prawna

Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory,

- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

7. OCHRONA PTAKÓW A NATURA 2000

O konieczności ochrony ptaków zdawano sobie sprawę już ponad 100 lat temu, kiedy to powstał pierwszy akt prawny, będący międzynarodową konwencją ukierunkowaną na ochronę przyrody. Była to „Konwencja o Ochronie Ptaków Pożytecznych dla Rolnictwa” podpisana w 1902 r. w Paryżu. Następnie cały XX wiek był okresem zarówno intensywnych badań nad ptakami, ich biologią, liczebnością i rozmieszczeniem, jak i działań na rzecz ich ochrony. W wyniku tego, w 1979 r. została ustanowiona Dyrektywa Rady EWG o ochronie dziko żyjących ptaków (zwana potocznie Dyrektywą Ptasiej) dla wszystkich krajów Unii Europejskiej. Polska, z dniem przystąpienia do Wspólnoty, także zobowiązała się do przestrzegania ww. Dyrektywy i w 2004 r. Minister Środowiska powołał, w drodze rozporządzenia, obszary specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (OSO lub potocznie mówiąc - ostoje ptasie)

Głównym celem Dyrektywy Ptasiej, a tym samym utworzenia ostoi ptasich, jest ochrona i zachowanie wszystkich populacji ptaków naturalnie występujących w stanie dzikim, prawne uregulowanie zasad handlu i pozyskiwania ptaków łownych oraz przeciwdziałanie niedopuszczalnym metodom ich łapania i zabijania.

Do wyznaczania obszarów specjalnej ochrony na danym obszarze służy jedno podstawowe kryterium liczebności ptaków wymienionych w Dyrektywie Ptasiej. Liczebności są odmienne dla poszczególnych gatunków oraz dla różnych okresów ich cyklu życiowego w ciągu całego roku. W związku z tym muszą mieć odniesienie do ogólnej liczebności danego gatunku w kraju, w Europie lub w innej jednostce przestrzennej, co wygląda następująco:

- liczebność ptaków lęgowych odnosi się do ogólnej liczebności danego gatunku w kraju;
- liczebność ptaków zimujących w Polsce odnosi się do ogólnej liczebności ptaków zimujących na określonym fragmencie globu ziemskiego, np. w całym kraju, w Europie Północno-Zachodniej czy na Bałtyku itp.,
- liczebność ptaków wędrujących (przelotnych) odnosi się do liczebności np. ptaków wędrujących określonym szlakiem wędrowkowym, do liczebności populacji zimującej itp.

Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (Ostaje Ptasie) wyznaczane są na podstawie kryteriów:

- **C1** ranga nadawana obszarom, na której występuje **co najmniej 1% lęgowej populacji krajowej gatunków zagrożonych globalnie** w Polsce jest to wodniczka, derkacz, podgorzałka, orlik grubodzioby, bielik i dubelt;
- **C2** - ranga nadawana obszarom, na których występuje **co najmniej 1% populacji ptaków wędrownych lub co najmniej 1% unijnej populacji gatunku zagrożonego w skali Unii**, gatunki wymienione w Załączniku I lub gatunki wędrowne wymienione w artykule 4.2 Dyrektywy Ptasiej;
- **C3** ranga nadawana obszarom, na których występuje **co najmniej 1% populacji ptaków wędrownych niezagrażonych w krajach Unii** (gatunki nie objęte Załącznikiem I Dyrektywy Ptasiej, z artykułu 4.2) lub **co najmniej 1% określonej populacji (np. krajowej lęgowej, krajowej zimującej) przynajmniej jednego gatunku z grupy ptaków wodno-błotnych**. Kryterium to dotyczy przede wszystkim obszarów wodno-błotnych o znaczeniu międzynarodowym (Konwencja RAMSAR kryterium 6) oraz gatunków ptaków nie włączonych przez definicję Konwencji RAMSAR do grupy wodno-błotnych, jednakże związanych alternatywnie z siedliskami podmokłymi i użytkami zielonymi;

- **C4** ranga nadawana obszarom, na których występują gatunki w dużych koncentracjach: **co najmniej 20 000 osobników ptaków wodno-błotnych jednego lub większej liczby gatunków i/lub co najmniej 10 000 par jednego lub wielu gatunków ptaków morskich**. Kryterium to dotyczy wszystkich terenów wodno-błotnych o znaczeniu międzynarodowym, zinwentaryzowanych zgodnie z kryterium 5 Konwencji RAMSAR;
- **C5** ranga nadawana obszarom, na których występują duże koncentracje podczas wędrówek: **regularnie występuje podczas przelotów co najmniej 5000 bocianów białych, co najmniej 3000 żurawi lub co najmniej 3000 ptaków drapieżnych (należących do różnych gatunków)**;
- **C6** ranga nadawana obszarom, na których występują **gatunki zagrożone w skali Unii Europejskiej** (gatunki z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej) **co najmniej 1% krajowej lęgowej populacji gatunku lub 0,1% populacji geograficznej**;
- **C7** obszary wyznaczone na podstawie innych kryteriów ornitologicznych podobnych, lecz nie równych kryteriom C1-C6.

Polska, przy wyznaczaniu obszarów specjalnej ochrony, posłużyła się wszystkimi wyżej wymienionymi kryteriami.

Ostaje Ptasie mają na celu ochronę przestrzeni życiowej ptaków, wraz z zachowaniem określonego typu krajobrazu oraz zachowanie i/lub odtworzenie niektórych elementów tego krajobrazu, a nawet poszczególnych elementów budujących ten krajobraz. Należy zwrócić uwagę, iż określone gatunki ptaków wykorzystują w krajobrazie tylko pewne jego elementy. I tak, ptaki lęgowe wybierają siedliska zaspokajające wymogi gniazdowe i pokarmowe (żerowiskowe), natomiast dla ptaków wędrownych ważne będą wymogi noclegowiskowe oraz żerowiskowe.

Dla każdej ostoi ptasiej, podobnie jak w przypadku ostoi siedliskowych, zostanie przygotowany plan ochrony, uwzględniający wszystkie uwarunkowania, tj. istniejące i potencjalne zagrożenia, najkorzystniejsze sposoby rozwiązywania konfliktów typu człowiek-przyroda, sposoby realizacji planu oraz system kontroli i monitoringu itp.

Występowanie ptaków w krajobrazie rolniczym uwarunkowane jest zachowaniem ekstensywnej gospodarki rolnej, natomiast najlepszym instrumentem do osiągnięcia tego celu może być program rolnośrodowiskowy.

Opis wariantu w ramach programu rolnośrodowiskowego (pakiet 3 wariant 3.2 ochrona cennych siedlisk lęgowych), który zakłada ochronę ptaków wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej oraz innych gatunków cennych, rzadkich lub zmniejszających liczebność znajduje się w rozdziale

4 - Program rolnośrodowiskowy na lata 2007-2013

GATUNKI PTAKÓW WYMIENIONE W ZAŁĄCZNIKU I DYREKTYWY PTASIEJ, KTÓRE SĄ OBJĘTE SZCZEGÓLNYMI ŚRODKAMI OCHRONNYMI, OBEJMUJĄCYMI TAKŻE ICH SIEDLISKA, I KTÓRE MAJĄ NA CELU ZAPEWNIENIE PRZETRWANIA I ROZRODU TYCH GATUNKÓW W ICH OBSZARACH WYSTĘPOWANIA ZAŁĄCZNIK VI

Podstawa prawna

- Dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 roku w sprawie ochrony dzikich ptaków,
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000

8. ROLNICTWO EKOLOGICZNE

Rolnictwo ekologiczne to specyficzny system gospodarowania, który zakłada zrównoważenie produkcji roślinnej ze zwierzęcą, przy zastosowaniu środków naturalnych. Podstawowe cele rolnictwa ekologicznego to:

- zachowanie wysokiego poziomu próchnicy, która warunkuje żyzność gleby,
- utrzymanie równowagi biologicznej w środowisku produkcji rolniczej,
- dążenie do zamknięcia obiegu materii w gospodarstwie poprzez zrównoważenie produkcji roślinnej ze zwierzęcą.

W Polsce szczegółowe wymagania w zakresie rolnictwa ekologicznego reguluje Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o rolnictwie ekologicznym, natomiast unijnym aktem prawnym, obowiązującym także polskich rolników, jest Rozporządzenie Rady 2092/91/EWG z dnia 24 czerwca 1991 roku w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych oraz środków spożywczych.

Podstawowe zasady rolnictwa ekologicznego:

Uprawa roślin:

- nawożenie nawozami organicznymi lub naturalnymi, wytworzonymi we własnym gospodarstwie lub, w przypadku nie posiadania zwierząt, pozyskanymi z innych gospodarstw ekologicznych oraz nawozami i środkami poprawiającymi właściwości gleby, zakwalifikowanymi do stosowania w rolnictwie ekologicznym;
- stosowanie ekologicznego materiału siewnego;

- właściwy płodozmian, uwzględniający wsiewki i poplony, pozwalające na jak najdłuższe przykrycie gleby roślinnością;
- odchwaszczanie mechaniczne, bez chemicznych środków ochrony roślin lub za pomocą środków ochrony, zakwalifikowanych do stosowania w rolnictwie ekologicznym;
- stosowanie preparatów biologicznych i wyciągów roślinnych.

Chów zwierząt:

- właściwe utrzymanie zwierząt – zapewnienie odpowiedniej powierzchni oraz dostępu do wybiegów i pastwisk;
- zachowanie dobrostanu;
- maksymalna obsada zwierząt na 1 ha nie więcej niż 1,5 DJP;
- żywienie oparte na paszach pochodzących z własnego gospodarstwa lub innych, ale wytworzonych metodami ekologicznymi;
- leczenie metodami naturalnymi, stosowanie alopaticznych* weterynaryjnych produktów leczniczych oraz antybiotyków tylko za zgodą jednostki certyfikującej na odpowiedzialność lekarza weterynarii.

Nie wolno stosować:

- pasz przemysłowych,
- GMO organizmów genetycznie modyfikowanych,
- zapraw nasiennych, syntetycznych środków ochrony roślin,
- nawozów sztucznych,
- sztucznych koncentratów,
- promieni jonizujących.

Wolno stosować:

- środki ochrony roślin zakwalifikowane do stosowania w rolnictwie ekologicznym w Polsce (wykaz środków można uzyskać w Instytucie Ochrony Roślin w Poznaniu lub na stronie www.iop.poznan.pl/organizacja),
- nawozy i środki poprawiające właściwości gleby w rolnictwie ekologicznym (wykaz nawozów i środków można uzyskać w Instytucie Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy w Puławach lub na stronie www.iung.pulawy.pl).

Pomimo, iż wiele gospodarstw można uznać za ekologiczne, w celu uzyskania statusu gospodarstwa ekologicznego i certyfikatu zgodności (potwierdzającego, iż gospodarstwo prowadzi produkcję metodami ekologicznymi), należy:

1. Wybrać jednostkę certyfikującą (spośród 7 mających upoważnienie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi).

Każda z jednostek może mieć inne formularze zgłoszeniowe (wnioski o certyfikację), dlatego też należy skontaktować się z wybraną jednostką, poprosić o przesłanie formularzy i po ich wypełnieniu oraz skompletowaniu niezbędnej dokumentacji (np. mapy, wypisy z ewidencji gruntów, umowy dzierżawy itp.), odesłać do jednostki certyfikującej. Wniosek o certyfikację składa się w jednostce każdego roku, nawet po uzyskaniu certyfikatu.

WYKAZ JEDNOSTEK CERTYFIKUJĄCYCH ROLNICTWO EKOLOGICZNE ORAZ ADRES WOJEWÓDZKIEGO INSPEKTORA JAKOŚCI HANDLOWEJ ARTYKUŁÓW ROLNO SPOŻYWCZYCH DLA WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO ZAŁĄCZNIK VII

2. Zgłosić chęć przejścia na produkcję metodami ekologicznymi u Wojewódzkiego Inspektora Jakości Handlowej Artykułów Rolno Spożywczych (WIJHARS).

Formularz zgłoszenia należy wypełnić w dwóch egzemplarzach, przy czym jeden przekazujemy do WIJHARS- u, a drugi do wybranej jednostki certyfikującej.

3. Wnieść stosowną opłatę za kontrolę gospodarstwa (co roku z odpowiednim wyprzedzeniem).

Przejście na produkcję metodami ekologicznymi wiąże się z corocznym poddawaniem się obowiązkowej kontroli, podczas której upoważnieni inspektorzy, po uprzednim powiadomieniu nas o kontroli, sprawdzają czy postępujemy zgodnie z zasadami rolnictwa ekologicznego. Po kontroli zostaje sporządzony protokół w dwóch egzemplarzach, z których jeden otrzymuje rolnik, a drugi zostaje przekazany do jednostki certyfikującej. Jeżeli rolnik wnioskuję o płatność w ramach pakietu rolnictwo ekologiczne programu rolnośrodowiskowego, jednostka certyfikująca, na podstawie protokołu z kontroli, sporządza raport, który zostaje przekazany Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Na podstawie raportu Agencja nalicza płatność (tylko w zakresie rolnictwa ekologicznego).

Uzyskanie certyfikatu zgodności produkcji metodami ekologicznymi wiąże się także z okresem przestawiania. Przejście z produkcji konwencjonalnej na ekologiczną polega na stopniowych zmianach, podczas których stosuje się odpowiednie następstwo roślin, staranną agrotechnikę, racjonalne wykorzystanie nawozów organicznych, wprowadzenie poplonów, a w przypadku produkcji zwierzęcej – stosowanie pasz i dodatków naturalnych.

Długość okresu przestawiania określi nam jednostka certyfikująca po pierwszej kontroli.

Najczęściej jednak wynosi on 2 lata, ale może trwać także 3 lub, w wyjątkowych sytuacjach, zostać skrócony do 1 roku.

Przy ubieganiu się o płatności rolnośrodowiskowe z pakietem rolnictwo ekologiczne, aby otrzymać dopłaty do rolnictwa

ekologicznego, rolnik musi wraz z wnioskiem, złożyć w Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa stosowne zaświadczenia z jednostki certyfikującej. W pierwszym roku jest to zaświadczenie o objęciu gospodarstwa planem kontroli, następnie dotyczy okresu przestawiania, kolejne natomiast, o ile spełnimy wszystkie wymogi – to już certyfikat zgodności.

Ponieważ okres przestawiania wiąże się z poniesieniem wyższych nakładów, stawki dopłat rolnośrodowiskowych także są wyższe. Natomiast po uzyskaniu certyfikatu dopłaty ulegają zmniejszeniu.

Opis poszczególnych wariantów w ramach pakietu rolnictwo ekologiczne wraz ze stawkami płatności znajduje się w punkcie **4 Program rolnośrodowiskowy na lata 2007-2013**

Podstawa prawna

- Rozporządzenie Rady nr 2092/91/EWG z dnia 24 czerwca 1991 roku w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych,
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o rolnictwie ekologicznym.

9. DOBROSTAN ZWIERZĄT

Przez dobrostan zwierząt należy rozumieć ich stan zdrowia, wynikający z dbałości o potrzeby fizyczne biologiczne oraz psychiczne.

Na czynniki dobrostanu składa się tzw. „pięć wolności”:

- zwierzęta powinny być wolne od głodu i pragnienia poprzez zapewnienie świeżej wody i paszy pokrywających zapotrzebowanie w zakresie wzrostu, zdrowotności i żywotności;
- wolne od dyskomfortu poprzez zabezpieczenie wygodnej powierzchni do wypoczynku i możliwości schronienia oraz zapewnienie optymalnych warunków środowiska;
- wolne od bólu, urazów i chorób poprzez zapewnienie prewencji, profilaktyki, szybkiej diagnostyki i odpowiedniego leczenia;
- wolne od strachu i stresu poprzez eliminację czynników stresogennych,
- zdolne do wyrażania normalnego behawioru poprzez zapewnienie odpowiedniej przestrzeni życiowej i składu socjalnego w grupie.

Ogólne zasady przestrzegania dobrostanu:

●Zwierzętom gospodarskim należy zapewnić odpowiednią opiekę, właściwe warunki utrzymania, nieszkodliwe dla ich zdrowia oraz swobodę ruchów, a w szczególności możliwość swobodnego kładzenia się, wstawania i leżenia. Należy także umożliwić kontakt wzrokowy z innymi zwierzętami.

Uwaga: w przypadku trzody – lochy i loszki będące w ostatnim tygodniu przed przewidywanym prosieniem lub proszące się mogą nie mieć kontaktu wzrokowego z innymi zwierzętami.

W pomieszczeniach inwentarskich powinno znajdować się, odpowiednio dostosowane do gatunku utrzymywanych zwierząt, oświetlenie sztuczne bądź zapewniony dostęp do światła dziennego.

Uwaga:

- w przypadku utrzymywania **cieląt** przy sztucznym oświetleniu, czas oświetlania pomieszczeń nie powinien trwać krócej niż między godziną 9 a 17, najlepiej jednak żeby był dostosowany do czasu trwania światła naturalnego;
- w przypadku utrzymywania **kur nieśnych** przy świetle naturalnym, okna należy rozmieścić tak, aby umożliwić równomierny dostęp światła. Podczas utrzymywania niosek przy sztucznym oświetleniu należy tak sterować światłem, aby odpowiadało dobowemu rytmowi (zmerch i ok. 1/3 doby całkowitego zaciemnienia);
- w przypadku utrzymywania trzody chlewnej, pomieszczenie powinno być oświetlane co najmniej 8 godzin dziennie światłem o natężeniu co najmniej 40 lux.

●Zwierzęta gospodarskie powinny być doglądane przynajmniej raz dziennie.

●Pomieszczenia, w którym utrzymywane są zwierzęta oraz ich wyposażenie i sprzęt powinny być wykonane z materiałów nieszkodliwych dla zdrowia zwierząt oraz dających się łatwo czyścić i dezynfekować. Wyposażenie i sprzęt służące do karmienia i pojenia zwierząt należy umieszczać w takich miejscach, aby jak najbardziej ograniczyć możliwość zanieczyszczenia paszy lub wody, a jednocześnie żeby zwierzęta miały do nich łatwy dostęp. Wyposażenie i sprzęt powinny być także odpowiednio często sprawdzane, w celu usunięcia ewentualnych usterek.

●Odchody oraz niedojedzone resztki paszy należy usuwać tak często, żeby uniknąć nieprzyjemnych zapachów oraz zapobiec zanieczyszczeniu paszy lub wody i zabezpieczyć je przed muchami i gryzoniami.

●Podłoga w pomieszczeniach inwentarskich musi być utwardzona, stabilna, równa oraz gładka, ale nie śliska.

* Alopaticzne produkty lecznicze – środki wywołujące w organizmie chorego zwierzęcia objawy przeciwne objawom choroby

● W pomieszczeniach dla zwierząt należy zadbać, aby temperatura, względna wilgotność powietrza, stężenie gazów oraz stopień zapylenia były na odpowiednim poziomie, nieszkodliwym dla zwierząt. Jeżeli w pomieszczeniach znajduje się mechaniczny lub automatyczny system wentylacji, powinien on być połączony z systemem alarmowym, sygnalizującym awarię systemu wentylacji lub z systemem wentylacji awaryjnej.

● Instalacja elektryczna powinna być wykonana zgodnie z przepisami Prawa budowlanego.

● Zwierzęta powinny mieć zapewniony stały dostęp do wody.

● Karmienie zwierząt gospodarskich powinno się odbywać co najmniej dwa razy dziennie (z wyjątkiem trzody chlewnej). Pasze muszą być dostosowane do gatunku zwierzęcia, jego wieku, masy ciała oraz potrzeb fizjologicznych.

Uwaga: w przypadku **cieląt** utrzymywanych grupowo, każde ciele powinno mieć zapewniony dostęp do paszy w tym samym czasie. Pasza dla cieląt powinna zawierać co najmniej 4,5 milimola/litr żelaza, natomiast dla cieląt powyżej 2 tygodni powinna zawierać pasze włókniste. Dawkę paszy włóknistej dla cieląt pomiędzy 8 a 20 tygodniem życia zwiększa się od 50 do 150 g dziennie.

W przypadku **trzody chlewnej** zaleca się karmienie raz dziennie, jednakże w praktyce najczęściej świnie karmi się dwa razy w ciągu dnia lub zwierzęta mają stały dostęp do automatów paszowych.

Świnie utrzymywane grupowo powinny otrzymywać pokarm w tym samym czasie. Lochy i loszki w okresie okołoporodowym do czasu odsadzenia prosiąt powinny otrzymywać wystarczającą ilość paszy wysokoenergetycznej i objętościowej lub wysokowłóknistej.

● Wszystkim zwierzętom chorym, rannym lub w stanie wskazującym na chorobę należy zapewnić odpowiednią opiekę, a w razie konieczności osobne pomieszczenia, pozwalające na izolację.

Podstawowe wymagania dobrostanu i ochrony środowiska w produkcji bydła

1. W pomieszczeniach inwentarskich przeznaczonych dla bydła stężenie gazów nie powinno przekraczać:
 - 3000 ppm w przypadku dwutlenku węgla,
 - 5 ppm w przypadku siarkowodoru,
 - 20 ppm w przypadku koncentracji amoniaku.

Wymiary stanowisk przy uwięziowym systemie utrzymania zwierząt

Kategoria zwierząt	Wymiary stanowiska w cm	
	długość	szerokość
Krowy do 500 kg i jałówki cielne powyżej 7 m-ca ciąży	160-170	110
Krowy powyżej 500 kg, jałówki cielne powyżej 7 m-ca ciąży	165-175	115
Buhaj dorosły	240-250	140-150
Jałówka powyżej 19 miesięcy i do 7 miesiąca ciąży	150-160	100
Jałówka 6-19 m-cy	145-150	85-95
Cielęta powyżej 3 m-cy	130	81
Cielęta 0,5 do 3 m-cy	120	81
Bydło opasowe o masie ciała do 300 kg	130	80
Bydło opasowe o masie 301-450 kg	145	95
Bydło opasowe powyżej 450 kg	150	100

Wymiary boksów legowiskowych w kojcach

Kategoria zwierząt	Wymiary stanowiska w cm	
	długość	szerokość
Krowy do 500 kg, jałówki powyżej 7 m-ca ciąży	21-220	110
Krowy powyżej 500 kg, jałówki powyżej 7 m-ca ciąży	220-230	115-120
Jałówka powyżej 19 miesięcy i do 7 miesiąca ciąży	200-210	100-105
Jałówka 7-19 m-cy	170-190	80-95
Cielęta powyżej 3 m-cy	160	90
Cielęta poniżej 3 m-cy	130	60

Wymiary boksów legowiskowych w kojcach bez wydzielonych legowisk, na ściółce

Kategoria zwierząt	Masa ciała	Powierzchnia kojca w m ² /szt.	Minimalna szerokość
Krowy i jałówki cielne > 7 m-ca ciąży	do 500	4,5	Minimalna szerokość (głębokość) kojca zależy od długości dostępu do żłobu, nie może być jednak mniejsza niż 1,5 długości zwierzęcia
Krowy i jałówki cielne > 7 m-ca ciąży	> 500	5	
Buhaj dorosły	900	9	
Jałówka > 19 m-cy i do 7 miesiąca ciąży	440-500	2,5	
Jałówka 6-19 m-cy	250-400	2	
Cielęta powyżej 3 m-cy	160-200	1,8	
Cielęta 0,5 do 3 m-cy	80-100	1,5	
Bydło opasowe	do 300	1,6	
Bydło opasowe	301-450	2	
Bydło opasowe	> 450	2,5	

W przypadku utrzymywania zwierząt na głębokiej ściółce wymiary kojców powinny być co najmniej o 30% większe.

Cielęta poniżej 2 tygodni życia powinny być utrzymywane indywidualnie na ściółce lub w pojedynczych kojcach o ażurowych ściankach i szerokości co najmniej 80 cm.

Wymiary kojców grupowych, bez wydzielonych stanowisk i w bezściółkowym systemie utrzymania.

Kategoria zwierząt	Masa ciała	Powierzchnia kojca w m ² /szt.	Minimalna szerokość
Jałówki > 19 m-ca i do 7 m-ca ciąży	440-500	2	Minimalna szerokość (głębokość) kojca zależy od długości dostępu do żłobu, nie może być jednak mniejsza niż 1,5 długości zwierzęcia
Jałówki 6-19 m-cy	250-400	1,6	
Cielęta powyżej 2 m-cy	120-200	1,5	
Bydło opasowe	do 300	1,3	
Bydło opasowe	300-450	1,6	
Bydło opasowe	> 450	2	

W systemie kojców grupowych nie należy utrzymywać krów mlecznych, jałówek powyżej 7 m-ca ciąży oraz buhajów.

W systemie otwartym minimalna powierzchnia przypadająca na 1 zwierzę powinna wynosić:

- dla krów 15 m²
- dla buhajów 20 m²
- dla jałówek 10 m²
- dla cieląt 5 m²

Wymagane powierzchnie wybiegów

Wybieg przylegający do budynku inwentarskiego powinien być ogrodzony, odpowiednio wyprofilowany i skanalizowany, aby nie dopuszczać do zanieczyszczeń otaczającego wybieg terenu. Dostęp do wybiegu powinny mieć wszystkie zwierzęta hodowlane.

Kategoria zwierząt	Minimalna powierzchnia w m ² /szt.	Minimalna wysokość przegród w cm
Krowy	4-4,5	120
Jałówki	3-3,5	130
Cielęta	2-2,5	110

Minimalne temperatury w pomieszczeniach dla bydła

Kategoria zwierząt	Temperatura w °C
Krowy	
Utrzymywane pojedynczo na uwięzi	6
Utrzymywane grupowo	4
Cielęta do 3 m-ca życia	8
Cielęta między 3 a 6 m-cem	4
Jałówki powyżej 6 m-ca	4
Bydło opasowe	4
Buhaje	4

Podstawowe wymagania dobrostanu i ochrony środowiska w produkcji trzody chlewnej

1. W gospodarstwach rolnych posiadających co najmniej 6 świń lub 5 loch z prosiętami wyróżnia się dwa systemy:

– w kojcach na ściółce

– w kojcach bez ściółki

utrzymywane grupowo lub pojedynczo.

Zwierzęta można utrzymywać pojedynczo, jeżeli w gospodarstwie znajduje się mniej niż 10 loch lub loszek będących w 4 tygodniu po pokryciu do tygodnia przed przewidywanym terminem prosięcia. Pojedynczo powinno się także utrzymywać świnię ranne, chore, agresywne bądź atakowane przez inne zwierzęta.

W przypadku utrzymywania świń grupowo, w jednym kojcu powinny znajdować się zwierzęta w zbliżonym wieku.

2. Kojec przeznaczony dla loch i loszek będących w tygodniu poprzedzającym prosięcie powinien być zbudowany w sposób zapewniający prosiętom swobodny dostęp do karmiącej lochy oraz mieć taką powierzchnię, która umożliwi poród naturalny lub dostęp do zwierzęcia osobie obsługującej. Powinien być także odpowiednio wcześniej zaopatrzone w materiał do budowy gniazda. Jeżeli locha jest utrzymywana z prosiętami w jednym kojcu, należy wstawić do niego przegrodę zapobiegającą przygniataaniu prosiąt przez lochę oraz wyścielić ściółką taką powierzchnię, która umożliwi jednoczesny odpoczynek prosiąt i lochy. Lochy i loszki przed umieszczeniem w kojcach porodowych należy dokładnie wyczyścić oraz wyleczyć w ewentualnych pasożytów.

3. Prosięta powinny być odsadzone od matki nie wcześniej niż w 29 dniu życia. Jeżeli życie lub zdrowie lochy jest zagrożone, prosięta można odsadzić szybciej, nie wcześniej jednak niż w 22 dniu życia. Odsadzone prosięta umieszcza się w pomieszczeniach czystych i zdezynfekowanych oraz izoluje od kojców, w których znajdują się lochy.

4. Trzodzie chlewnej należy zapewnić stały dostęp do materiałów i przedmiotów absorbujących uwagę, które nie powodują szkodliwego wpływu na zdrowie (siano, słoma, drewno, trociny).

5. Świnie poddaje się następującym zabiegom:

- diagnostycznym, terapeutycznym oraz związanym z identyfikacją;
- związanym z: redukcją kłów u prosiąt i knurów, obcinaniem części ogona, kastracją samców i kolczykowaniem nosa w przypadku utrzymywania świń w systemie otwartym.

Redukcja kłów odbywa się poprzez ścieranie lub obcinanie, z pozostawieniem nienaruszonej, gładkiej powierzchni. U prosiąt nie może to nastąpić później niż w 7 dniu życia.

Kastrację należy wykonać z zastosowaniem technik nie powodujących rozrywania tkanek.

Zabiegi redukcji kłów oraz obcinania ogona wykonuje się ze względów bezpieczeństwa oraz w celu przeciwdziałania okaleczeniu innych świń. Ponadto obcinanie ogona oraz kastracja nie może być wykonana przed 7 dniem życia, a przed przystąpieniem do zabiegów musi być zastosowane długotrwałe znieczulenie.

6. W pomieszczeniach przeznaczonych dla świń hałas nie powinien być stały lub nagle wywoływany, a jego natężenie nie powinno przekraczać 85 dB. Natomiast stężenie gazów nie powinno być większe niż:

- 3000 ppm w przypadku dwutlenku węgla,
- 5 ppm w przypadku siarkowodoru,
- 20 ppm w przypadku koncentracji amoniaku.

Wymiary stanowisk przy systemie utrzymywania zwierząt pojedynczo

Kategoria zwierząt	Powierzchnia kojca w m ² /szt.	Uwagi
Knury	6-10	-
Lochy z prosiętami	3,5	-
Lochy między 28 a 107 dniem ciąży i loszki po pokryciu	-	długość kojca - długość ciała + 0,3 m, szerokość min. 0,6 m ¹⁾
Loszki i knurki hodowlane o masie ciała 30-110 kg	-	2,7
Kojec do krycia	10	-

¹⁾ dla gospodarstw utrzymujących mniej niż 10 sztuk loch

Wymiary stanowisk przy grupowym systemie utrzymania zwierząt

Kategoria zwierząt	Powierzchnia kojca w m ² /szt.	Uwagi
Lochy od 28 do 107 dnia ciąży	2,25 ¹⁾ min. 1,3 m ² to podłoże stałe	długość kojca 2,41 m ²⁾ lub 2,81 m ³⁾
Loszki hodowlane po pokryciu	1,64 min. 0,95 m ² to podłoże stałe	
Loszki i knurki hodowlane o masie 30-110 kg	1,4	-
Warchlaki i tuczniki do 10 kg	0,15	-
Warchlaki i tuczniki 10-20 kg	0,2	-
Warchlaki i tuczniki 20-30 kg	0,3	-
Warchlaki i tuczniki 30-50 kg	0,4	-
Warchlaki i tuczniki 50-85 kg	0,55	-
Warchlaki i tuczniki 85-110 kg	0,65	-
Warchlaki i tuczniki powyżej 110 kg	1	-

¹⁾ dla gospodarstw utrzymujących w jednej grupie mniej niż 5 loch lub loszek należy dodać 10% powierzchni, dla gospodarstw utrzymujących w jednej grupie więcej niż 10 loch lub loszek można odjąć 10% powierzchni

²⁾ dla gospodarstw utrzymujących co najmniej 10 loch, przy czym w jednej grupie jest do 5 sztuk loch lub loszek

³⁾ dla gospodarstw utrzymujących co najmniej 10 loch, przy czym w jednej grupie jest powyżej 5 sztuk loch lub loszek

W gospodarstwach utrzymujących trzodę chlewną w **systemie otwartym** minimalna powierzchnia na 1 sztukę dorosłą powinna wynosić 15 m².

Podstawowe wymagania dobrostanu i ochrony środowiska koni

- Konie w budynkach inwentarskich utrzymuje się na ściółce w:
 - w boksach,
 - na stanowisku na uwięzi,
 - w systemie wolnostanowiskowym bez uwięzi.
- Klaczki i ogiery powyżej 1 roku życia należy utrzymywać osobno.
- W pomieszczeniach dla koni stężenie gazów nie powinno przekraczać:
 - 3000 ppm w przypadku dwutlenku węgla,
 - 5 ppm siarkowodoru,
 - 20 ppm w przypadku koncentracji amoniaku.
- Wilgotność względna nie powinna przekraczać 80%.
- Prędkość przepływu powietrza nie powinna być większa niż 0,3 m/sek.
- Temperatura powietrza powinna wynosić między 5 a 28 °C.

Wymiary stanowisk przy uwięziowym systemie utrzymania

Kategoria zwierząt	Wymiary stanowisk w m/szt.	
	długość	szerokość
Konie dorosłe do 1,47 m w kłębie	2,1	1,6
Konie dorosłe powyżej 1,47 m w kłębie	3,1	1,8
Żrebaki do 0,5 m-ca	utrzymywane z matką	

Dla pozostałych grup wymiary stanowisk nie są uregulowane

Wymiary stanowisk przy chowie wolnostanowiskowym

Kategoria zwierząt	System utrzymania	
	w boksach pojedynczo	bez boksów grupowo
Konie dorosłe do 1,47 m w kłębie	6	-
Konie dorosłe powyżej 1,47 m w kłębie	9	-
Klaczki ze źrebięciem	12	12
Żrebaki powyżej 2 lat	-	10
Żrebaki 1-2 lata	-	10
Żrebaki 0,5-1 rok	-	10
Żrebaki do 0,5 roku	utrzymywane z matką	

W gospodarstwach utrzymujących konie w systemie otwartym powierzchnia przypadająca na 1 konia dorosłego powinna wynosić 1000 m².

Podstawowe wymagania dobrostanu i ochrony środowiska owiec

- Owce w budynkach inwentarskich utrzymuje się pojedynczo lub grupowo.
- Stężenie gazów w budynkach dla owiec nie powinno przekraczać:
 - 3000 ppm w przypadku dwutlenku węgla,
 - 5 ppm w przypadku siarkowodoru,
 - 20 ppm w przypadku koncentracji amoniaku.
- Wilgotność względna nie powinna być wyższa niż 85%.
- Przy utrzymywaniu matek z jagniętami do 3 miesiąca życia temperatura powietrza powinna wynosić co najmniej 6 °C.

Wymiary stanowisk przy pojedynczym systemie utrzymania

Kategoria zwierząt	Powierzchnia stanowiska w m ² /szt.
Tryki powyżej 1,5 roku	3
Owce matki powyżej 1,5 roku	2,5
Matki z jagniętami	2,5 + 0,7 m na każde jagnię
Jagnięta do 3,5 m-ca życia	utrzymywane z matką
Tryczki	2
Skopki	0,8
Jarlice, przystępki	1,5

Wymiary stanowisk przy grupowym systemie utrzymania

Kategoria zwierząt	Powierzchnia stanowiska w m ² /szt.
Tryki powyżej 1,5 roku	2
Owce matki powyżej 1,5 roku	1,5
Matki z jagniętami	1,5 + 0,5 na każde jagnię
Jagnięta do 3,5 m-ca życia	utrzymywane z matką
Tryczki	1,5
Skopki	0,6
Jarlice, przystępki	0,8

Podstawowe wymagania dobrostanu i ochrony środowiska kóz

1. Kozy w budynkach utrzymuje się w systemie na stanowisku na uwięzi lub w kojcu bez uwięzi grupowo lub pojedynczo, z wyjątkiem kozłąt.
2. Na uwięzi utrzymuje się tylko dorosłe samice, oprócz samic w okresie porodu oraz wychowujących kozłąt.
3. Kozom zapewnia się możliwość korzystania z wybiegu.
4. Stężenie gazów w budynkach dla kóz nie powinno przekraczać:
 - 3000 ppm w przypadku dwutlenku węgla,
 - 5 ppm w przypadku siarkowodoru,
 - 20 ppm w przypadku koncentracji amoniaku.
5. Wilgotność względna nie powinna być wyższa niż 80%.
6. Minimalna temperatura 8°C,
7. Prędkość przepływu powietrza nie powinna być większa niż 0,5 m/sek.

Powierzchnia stanowiska dla kozy utrzymywanej **systemem uwięziowym** powinna wynosić 1,35 m na 0,75 m.

Wymiary stanowisk przy utrzymywaniu zwierząt w kojcu bez uwięzi

Kategoria zwierząt	Powierzchnia w m ² /szt.
Kozioł	1,5
Kozioł reproduktor	3
Koza dorosła z kozłętami	1,5 + 0,3 m ² na każde kozłę
Koza dorosła	1,5
kozłęta	1

Powierzchnia wybiegów dla kóz powinna wynosić 4 m²

Powierzchnia wybiegów dla kozłów powinna wynosić 6 m²

Podstawowe wymagania dobrostanu i ochrony środowiska drobiu

1. Kury (za wyjątkiem kur nieśnych) oraz indyki utrzymuje się:
 - bez ściółki w klatkach jedno lub wielopoziomowych,
 - w systemie bez klatek.
2. Klatki powinny być tak skonstruowane, aby uniemożliwić ptakom ucieczkę, zapobiegać powstawaniu urazów oraz umożliwić osobie obsługującej swobodne wyjmowanie i wkładanie ptaków do klatek.
3. Podłogę klatki wykonuje się z materiałów, które zapewniają podtrzymanie wszystkich zwróconych ku przodowi pazurów oraz tak, aby nachylenie podłogi klatki nie było większe niż 8° lub 14%.
4. Klatka musi być wyposażona w:
 - pojemnik na paszę, którego długość ustala się mnożąc 0,1 m razy liczbę ptaków w klatce,
 - co najmniej 2 poidła kubeczkowe lub co najmniej dwa poidła kropelkowe lub pojemnik na wodę, którego długość ustala się mnożąc 0,1 m razy liczbę ptaków.
5. W przypadku utrzymywania kur w systemie bezklatkowym pomieszczenia powinny być wyposażone w:
 - pojemnik na paszę,
 - pojemniki na wodę przy czym w przypadku poidel kropelkowych 1 poidło nie powinno przypadać na więcej niż 4 kury,
 - gniazda,
 - grzędę.

Powierzchnie pojemników na paszę i na wodę oblicza się mnożąc 0,1 m razy liczba zwierząt.

Minimalne powierzchnie przy klatkowym systemie utrzymania kur

Kategoria zwierząt	Powierzchnia w m	Wysokość w m
Kury do 6 tygodnia	0,02	0,35
Kury między 6 a 16 tygodniem	0,035	0,45
Kury powyżej 16 tygodnia	0,045	0,7

Minimalne powierzchnie przy klatkowym systemie utrzymania indyków

Kategoria zwierząt	Powierzchnia w m ²	Wysokość w m
Indyki do 6 tygodnia	0,03	0,35
Indyki między 6 a 15 tygodniem	0,165	0,55
Indyki powyżej 15 tygodnia	0,225	0,85

Maksymalna obsada ptaków przypadająca na 1 m²

Kategoria zwierząt	Liczba ptaków
Kury mięsne	
Do 8 tygodnia	8
Między 8 a 20 tygodniem życia	7
Powyżej 20 tygodnia	5
Brojlery kurze	
Do 3 tygodnia	35
Między 3 a 5 tygodniem	22
Powyżej 5 tygodnia życia	17
Indyki	
Do 8 tygodnia	7
Między 8 a 14 tygodniem życia	4
Między 14 a 29 tygodniem życia	3
Powyżej 29 tygodnia życia	2
Indyki rzeźne	
Do 3 tygodnia	32
Między 3 a 6 tygodniem	12
Między 6 a 16 tygodniem życia	4
Powyżej 16 tygodnia	3

Wyposażenie pomieszczeń w systemie utrzymania drobiu bez klatek powinno być takie samo, jak w systemie klatkowym

6. W gospodarstwach, w których znajduje się co najmniej **350 kur nieśnych**, utrzymuje się je:
 - w zmodyfikowanych klatkach jedno lub wielopoziomowych,
 - bez klatek na jednym lub wielu poziomach.
7. Przy klatkowym systemie utrzymania klatka powinna być wyposażona w:
 - pojemnik na pasze, którego minimalną długość oblicza się mnożąc 0,12 m razy liczba ptaków w klatce,
 - co najmniej 2 poidła kubeczkowe lub co najmniej 2 poidła kropelkowe lub pojemnik na wodę, którego powierzchnię oblicza się mnożąc 0,12 m razy liczba kur w klatce,
 - gniazdo,
 - grzędę, których minimalną długość oblicza się mnożąc 0,15 m razy liczba ptaków w klatce,
 - ściótkę.

Minimalne powierzchnie przy klatkowym utrzymaniu kur nieśnych (dla gospodarstw utrzymujących co najmniej 350 niosek)

Rodzaj powierzchni	Powierzchnia w m ² /szt. lub w m
Powierzchnia klatki	0,2 m ²
Powierzchnia w klatce przypadająca na 1 nioskę	0,075 m ²
Powierzchnia użytkowa bez gniazda, przy czym:	0,06 m ²
Szerokość powierzchni użytkowej bez gniazda	0,3 m
Wysokość powierzchni użytkowej bez gniazda	0,45 m
Wysokość klatki bez powierzchni użytkowej	0,2 m
Długość grzędę na 1 sztukę	0,15 m
gniazdo	1 na szt.
Odległość między rzędami klatek	0,9 m
Odległość między podłogą a pierwszym rzędem klatek	0,35 m

Minimalne powierzchnie przy systemie utrzymania niosek bez klatek

Rodzaj wymogu	Wymóg
Maksymalna obsada na 1 m ²	9 sztuk
Ilość ściółki, przy czym	minimum 1/3 powierzchni podłogi
Powierzchnia ściółki przypadająca na 1 nioskę	0,025 m ²
Długość pojemnika na paszę na 1 sztukę:	
liniowego	0,1 m
kołowego	0,04 m
Długość pojemnika na wodę	
liniowego	0,025 m na 1 szt
kołowego	0,01 m na 1 szt
Lub poidło kropelkowe, kubeczkowe	1 na 10 sztuk
Lub poidło kropelkowe, kubeczkowe podłączone do wodociągu	minimum 2
Gniazda pojedyncze	1 na 7 sztuk
Gniazda grupowe	120 kur na 1 m ² gniazda
Długość grzędę na 1 sztukę	0,15 m
Odległość między grzędami	0,3 m
Odległość między grzędą a ścianą	0,2 m
Maksymalna ilość poziomów	4
Wysokość między poziomami	0,45 m

8. W przypadku dostępu kur do wybiegu, pomieszczenie inwentarskie należy zaopatrzyć w kilka równomiernie rozmieszczonych otworów wybiegowych. Na wybiegu należy kurom zapewnić ochronę przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi oraz zwierzętami drapieżnymi, a także, w razie potrzeby, dostęp do wody.
9. Stężenie gazów w pomieszczeniach dla drobiu nie może przekraczać:
 - 2500 ppm w przypadku dwutlenku węgla,
 - 5 ppm w przypadku siarkowodoru,
 - 20 ppm w przypadku koncentracji amoniaku.

Maksymalna obsada dla gęsi i kaczek na m² w budynku inwentarskim

Kategoria zwierząt	
Gęsi	
Do 3 tygodnia życia	5
Między 3 a 6 tygodniem	3
Między 6 a 28 tygodniem	2
Powyżej 28 tygodnia	1
Kaczki	
Do 4 tygodnia życia	10
Między 4 a 8 tygodniem	7
Powyżej 8 tygodnia	5

Temperatura w pomieszczeniach inwentarskich dla drobiu (kury, indyku, kaczki, gęsi)

Kategoria zwierząt	pomieszczenia z dodatkowym źródłem ciepła		pomieszczenia bez dodatkowego źródła ciepła
	Temp. pod dodatkowym źródłem ciepła °C	Temp. w pomieszczeniu w °C	
Kury nieśne			
1-3 dni	31-33	20-24	32
4-7 dni	30-32	20-22	31
7-14 dni	26-29	20-22	28
14-21 dni	24-26	20-22	25
21-28 dni	20-24	20-22	22
5-8 tygodni	-	18-21	20
8-10 tygodni	-	16-18	17
między 11-20 tygodniem	-	1-18	17
Powyżej 20 tygodni	-	13-16	15
Kury mięsne			
1-3 dni	31-33	20-24	32
4-7 dni	30-32	20-22	31
7-14 dni	26-29	20-22	28
14-21 dni	24-26	20-22	25
21-28 dni	20-24	20-22	22
5-8 tygodni	-	18-21	20
8-10 tygodni	-	16-18	18
między 11-20 tygodniem	-	15-18	15-18

Powyżej 20 tygodni	-	13-16	15
13-16 tygodni			
1 tydzień	30-34	20-24	33
2 tydzień	26-30	18-20	29
3 tydzień	24-26	18-20	25
4 tydzień	20-24	18-20	22
5 tydzień	-	18-20	20
6 tydzień	-	16-20	18
7 tydzień	-	16-20	16
17-20 tygodni			
1 tydzień	35-38	24-26	36
2 tydzień	33-35	22-24	34
3 tydzień	29-32	22-24	31
4 tydzień	26-30	20-22	28
5 tydzień	24-26	18-20	25
6 tydzień	20-24	18-20	22
Między 7 -12 tygodniem	-	16-20	16-20
Powyżej 12 tygodni	-	7-20	10-20
21-24 tygodni			
1 tydzień	28-30	22-24	29
Między 2-3 tygodniem	22-26	20-22	24
Między 3-4 tygodniem	20-23	20-22	20
4 tydzień	18-20	18-20	20
5 tydzień	-	18-20	18
Między 6-8 tygodniem	-	16-18	16-18
Powyżej 8 tygodnia	-	12-16	12-16
25-28 tygodni			
1 tydzień	26-30	22-24	28
2 tydzień	24-26	20-22	25
3 tydzień	22-24	20-22	23
4 tydzień	20-22	18-20	20
5 tydzień	-	18-20	18
Między 6-9 tygodniem	-	16-18	16-18
Powyżej 9 tygodnia	-	5-18	10-18

W niniejszym rozdziale przedstawiono wymogi dla najważniejszych grup zwierząt. Zostały one opracowane na podstawie rozporządzenia w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich. W rozporządzeniu określa się także wymogi dla:

- pozostałych gatunków drobiu, tj. strusi, przepiórek, perlic;
- zwierząt futerkowych;
- jeleni i danieli.

Podstawa prawna

- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 2 września 2003 r. w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt.

Literatura:

- **Dopłaty 2007: wielkie zmiany małymi krokami.** 2006. www.doplaty.pl
- Duer I. Fotyma M. Madej A., **Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej.** Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa. Warszawa 2004.
- Grelewski A. **Tworzenie Sieci Natura 2000. Chronimy przyrodę dla siebie nie dla idei.** www.przyrodapolska.pl
- Kołacz R. Bodak E. **Dobrostan zwierząt i kryteria jego oceny.** www.klubgaj.pl
- Makomaska-Juchiewicz M. Perzanowska J. **Ogólne zalecenia dla ochrony typów siedlisk oraz gatunków zwierząt (poza ptakami) i roślin wymienionych w Załącznikach I i II Dyrektywy Siedliskowej, przewidywane na terenach Specjalnych obszarów Ochrony sieci Natura 2000 w Polsce.** www.natura2000.mos.gov.pl
- Pruska P. (red.). **Przepisy ochrony środowiska, normatywy i wskaźniki funkcjonujące w produkcji rolniczej. Poradnik PROW.** Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Brwinów 2006.
- **Rolnictwo ekologiczne.** www.cobico.pl
- **Szczegółowy opis pakietów rolnośrodowiskowych. Załącznik nr 1 Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007-2013.** Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa 2006.
- Gromadzki M. Gromadzka J Sikora. A. Wieloch M. **Zakres ochrony ptaków i zasady gospodarowania na obszarach proponowanych do objęcia ochroną jako obszary specjalnej ochrony, powoływane w ramach systemu NATURA 2000 w Polsce.** www.natura2000.mos.gov.pl
- **Uzasadnienie dla delimitacji i poziomu wsparcia finansowego dla działania pt. „Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)”.** Załącznik D. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa 2004.
- **Wspieranie działalności na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich.** www.arimr.gov.pl
- **Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt. Przewodnik. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich.** Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich. Warszawa 2005.
- **Wstępna analiza instrumentu cross compliance w kontekście przyszłej implementacji w Polsce. Zespół Sekcji Analiz Ekonomicznych Polityki Rolnej.** Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa. Warszawa 2006.
- **Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza.** Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa. Warszawa 2004.
- **Zwykła Dobra Praktyka Rolnicza. Załącznik K. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006.** Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa 2004

Załącznik I

Ilość nawozów naturalnych i zawartość w nich N, P, K od 1 sztuki zwierzęcia

Grupa i rodzaj zwierząt	Obornik*				Gnojowica*			
	masa ton	azot kg	fosfor kg	potas kg	masa ton	azot kg	fosfor kg	potas kg
Bydło								
cielęta 0-6 m-cy	2,6	20,8	5,2	15,6	-	-	-	-
jałówki, byczki 6-12 m-cy	2,9	15,4	8,1	19,1	7,0	23,1	7,7	29,4
jałówki, byczki 12-24 m-cy	4,8	25,0	15,4	31,2	12,1	42,3	15,7	58,1
krowy ok. 4000 l mleka	12,0	66,0	38,3	64,8	23,2	97,4	39,4	107,0
Trzoda								
maciora z prosiętami	4,0	20,0	24,4	18,8	8,3	25,4	26,6	20,7
warchlaki do 30 kg	0,6	3,6	3,4	2,7	1,2	5,4	3,8	3,1
tuczniaki 30-110 kg	1,2	7,2	6,9	5,4	2,4	10,8	7,5	6,3
owce	1,5	1,1	0,6	1,8	-	-	-	-
konie	2,8	23,8	12,9	33,9	-	-	-	-

* przy całorocznym utrzymaniu zwierząt w budynku

Załącznik II

Współczynniki przeliczeniowe sztuk zwierząt na duże jednostki przeliczeniowe inwentarza (DJP) wg Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 maja 2005 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych uwarunkowań związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięcia do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko

Rodzaj zwierząt	Współczynnik przeliczania sztuk rzeczywistych na DJP
Ogiery	1,2
Klacz, wałachy	1,2
Małe konie: hucyły, koniki polskie, kuce	0,6
Żrebaki powyżej 2 lat	1,0
Żrebaki powyżej 1 roku	0,8
Żrebaki od 1/2 do 1 roku	0,5
Żrebięta do 1/2 roku	0,3
Buhaje	1,4
Krowy	1,0
Jałówki cielne	1,0
Jałówki powyżej 1 roku	0,8
Jałówki od 1/2 do 1 roku	0,3
Cielęta do 1/2 roku	0,15
Kozy	0,15
Jelenie	0,29
Daniele	0,12
Knury	0,4
Maciory	0,35
Warchlaki 2-4-miesięczne	0,07
Prosięta do 2 miesięcy	0,02
Tuczniaki	0,14
Tryki powyżej 1 i 1/2 roku	0,12
Owce powyżej 1 i 1/2 roku	0,1
Jagnięta do 3 i 1/2 miesiąca	0,05
Jarłaki tryczki	0,08
Jarłaki maciory	0,1
Lisy, jenoty	0,025
Norki, tchórze	0,0025
Nutrie	0,007
Szynszyle	0,001
Kury, kaczki	0,004
Gęsi	0,008
Indyki	0,024
Strusie	0,2
Perlice	0,003
Przepiórki	0,0003
Gołębie	0,002
Psy	0,05
Króliki	0,007
Inne zwierzęta o łącznej masie 500 kg, z wyłączeniem ryb	1"

ZAŁĄCZNIK III**ONW zachodniopomorskie****ONW nizinne strefa I**

Nazwa gminy	Kod statystyczny
gm. w. Białogard	3201022
gm. w. Tychowo	3201042
gm. w. Bierzwnik	3202012
w. Choszczno	3202025
w. Drawno	3202035
w. Recz	3202065
w. Czaplnek	3203015
w. Drawsko Pomorskie	3203025
w. Kalisz Pomorski	3203035
gm. w. Ostrowice	3203042
gm. w. Wierzchowo	3203052
w. Złocieniec	3203065
w. Goleniów	3204025
w. Maszewo	3204035
w. Nowogard	3204045
gm. w. Osina	3204052
gm. w. Przybiernów	3204062
gm. w. Stepnica	3204072
w. Gryfice	3205025
gm. w. Karnice	3205032
w. Płoty	3205045
w. Trzebiatów	3205085
w. Golczewo	3207025
w. Kamień Pomorski	3207035
gm. w. Świerzno	3207052
w. Wolin	3207065
gm. w. Kołobrzeg	3208042
gm. w. Rymań	3208052
gm. w. Siemysł	3208062
w. Bobolice	3209035
gm. w. Manowo	3209042
w. Polanów	3209065
w. Sianów	3209075
gm. w. Świeszyno	3209082
w. Dębno	3210035
gm. w. Nowogródek Pomorski	3210052
w. Police	3211045
gm. w. Darłowo	3213032

gm. w. Malechowo	3213042
gm. w. Postomino	3213052
gm. w. Sławno	3213062
w. Chociwel	3214025
w. Dobrzany	3214035
w. Ińsko	3214055
gm. w. Kobylanka	3214062
gm. w. Marianowo	3214082
gm. w. Stara Dąbrowa	3214092
w. Barwice	3215025
w. Borne Sulinowo	3215045
gm. w. Grzmiąca	3215052
gm. w. Szczecinek	3215062
gm. w. Brzeźno	3216022
w. Połczyn-Zdrój	3216035
gm. w. Rąbino	3216042
gm. w. Sławoborze	3216052
gm. w. Świdwin	3216062
w. Człopa	3217025
w. Mirosławiec	3217035
w. Tuczno	3217045
gm. w. Wałcz	3217052
w. Dobra	3218015
w. Łobez	3218025
gm. w. Radowo Małe	3218032
w. Resko	3218045
w. Węgorzyno	3218055

ONW nizinne strefa II

w. Międzyzdroje	3207045
w. Nowe Warpno	3211035
w. Biały Bór	3215035

OBREBY EWIDENCYJNE ZALICZONE DO ONW STREFA NIZINNA I

Nazwa gminy	Obwód ewidencyjny	Kod statystyczny
Gryfino	Bartkowo	3206045
Gryfino	Krzypnica	3206045
Gryfino	Mielenko	3206045
Gryfino	Steklino	3206045
Gryfino	Żabnica	3206045
Mieszkowice	Gozdowice	3206055
Mieszkowice	Kłósów	3206055
Mieszkowice	Stare Łysogórki	3206055
Widuchowa	Rynica	3206092
Widuchowa	Widuchowa 1	3206092

Widuchowa	Widuchowa 2	3206092
Będzino	Smolne	3209012
Barlinek	Łubianka	3210015
Barlinek	Okunie	3210015
Barlinek	Płonno	3210015
Myślibórz	Chłopowo	3210045
OBREBY EWIDENCYJNE ZALICZONE DO ONW STREFA NIZINNA II		
Gryfino	Daleszewo Międzyodrze	3206045
Gryfino	Krajnik	3206045
Gryfino	Nowe Czarnowo	3206045
Gryfino	Pniewo	3206045
Gryfino	Żórawki	3206045
Mieszkowice	Siegniew	3206055
Mieszkowice	Stary Bleszyn	3206055
Widuchowa	Ognica	3206092
Widuchowa	Widuchowa- Międzyodrze	3206092
Barlinek	Krzyńka	3210015
Barlinek	Moczydło	3210015
Boleszkowice	Chlewice	3210022
Boleszkowice	Kaleńsko	3210022
Boleszkowice	Namyślin	3210022
Boleszkowice	Reczyce	3210022
Myślibórz	Pszczelnik	3210045

ZAŁĄCZNIK IV

Dyrektorywa Siedliskowa Załącznik I

Rodzaje siedlisk przyrodniczych ważnych dla Wspólnoty, których ochrona wymaga wyznaczenia Specjalnych Obszarów Ochrony

Symbol (*) oznacza typy siedlisk o pierwszorzędym znaczeniu (typy siedlisk priorytetowych)

Nazewnictwo zgodne z polskim tłumaczeniem Traktatu Akcesyjnego w sprawie przystąpienia Cypru, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Malty, Polski, Słowacji, Słowenii i Węgier do Unii Europejskiej.

I SIEDLISKA NADBRZEŻNE I HALOFITYCZNE

11. Otwarte morze i obszary pływowe

- 1110 Piaszczyste wybrzeża, które są nieco przykryte wodą morską przez cały czas
- 1120 Łąki podwodne utworzone przez * *Posidonia (Posidonium oceanicae)*
- 1130 Estuaria
- 1140 Muliste i piaszczyste płycizny przybrzeżne nieprzykryte wodą morską w czasie odpływu
- 1150 * Laguny przybrzeżne
- 1160 Wielkie, płytkie ujścia rzek i zatok
- 1170 Rafy
- 1180 Morskie „kolumny” wytworzone przez wyciekające gazy

12. Morskie wybrzeża klifowe oraz żwirowe lub piaszczyste plaże

- 1210 Jednoroczna roślinność przy linii przyboju
- 1220 Wieloletnia roślinność wybrzeży skalistych
- 1230 Porośnięte roślinnością klify wybrzeży atlantyckich i bałtyckich
- 1240 Porośnięte roślinnością klify wybrzeży śródziemnomorskich (z endemicznymi gatunkami *Limonium spp.*)
- 1250 Porośnięte roślinnością klify wybrzeży makaronezyjskich (roślinność endemiczna dla tych wybrzeży).

13. Atlantyczne i kontynentalne słone błota (marsze) i słone łąki

- 1310 *Salicornia* i inne rośliny jednoroczne kolonizujące muły i piaski
- 1320 Szuwary ze *Spartina (Spartinion maritima)*
- 1330 Atlantyczne słone łąki (*Glauco-Puccinellietalia maritima*)
- 1340 * Kontynentalne słone łąki

14. Śródziemnomorskie i atlantyckie (południowe) słone mokradła, przybrzeżne (marsze) i słone łąki

- 1410 Śródziemnomorskie słone łąki (*Juncetalia maritimi*)

1420 Śródziemnomorskie i atlantyckie (południowe) halofilne zarośla (*Sarcocornetea fruticosi*)

1430 Iberyjskie halo-nitrofilne zarośla (*Pegano-Salsoletea*)

15. Słone i gipsowe stepy kontynentalne

- 1510 * Śródziemnomorskie stepy słone (*Limonietalia*)
- 1520 * Iberyjskie stepy gipsowe (*Gypsophiletalia*)
- 1530 * Pannońskie słone stepy i słone mokradła przybrzeżne (marsze)

16. Archipelag Bałtycko Borealny, obszary przybrzeżne i pagórkowate

- 1610 Bałtyckie wyspy oz z roślinnością piaszczystych, kamiennych i żwirowych plaż oraz roślinnością strefy sublitoralnej
- 1620 Borealne bałtyckie wysepki i małe wyspy
- 1630 * Borealne bałtyckie łąki przybrzeżne
- 1640 Borealne bałtyckie piaszczyste plaże z roślinnością wieloletnią
- 1650 Borealne bałtyckie wąskie przesmyki

II WYDMY PRZYBRZEŻNE PIASZCZyste I WYDMY KONTYNENTALNE

21. Wydmy piaszczyste na wybrzeżach Atlantyku, Morza Północnego i Bałtyku

- 2110 Inicjalne wydmy wędrujące
- 2120 Wydmy wędrujące wzdłuż linii plaż z *Ammophila arenaria* („wydmy białe”)
- 2130 * Ustabilizowane wydmy z roślinnością zielną („wydmy szare”)
- 2140 * Ustabilizowane, bezwapniowe wydmy z *Empetrum nigrum*
- 2150 * Ustabilizowane, bezwapniowe wydmy atlantyckie (*Calluno-Ulicetea*)
- 2160 Wydmy z *Hippophaë rhamnoides*
- 2170 Wydmy z *Salix arenaria*
- 2180 Porośnięte lasem wydmy wybrzeża atlantyckiego, kontynentalnego i borealnego
- 2190 Wilgotne obniżenia wydm
- 21A0 Piaszczyste niziny nadbrzeżne (machairs) (* w Irlandii)

22. Wydmy piaszczyste na plażach śródziemnomorskich

- 2210 Ustabilizowane wydmy piaszczyste *Crucianellion maritima*
- 2220 Wydmy z *Euphorbia terracina*
- 2230 Wydmy murawy *Malcolmietalia*
- 2240 Wydmy murawy *Brachypodietalia*
- 2250 * Zarośla jałowcowe na wydmach (*Juniperus spp.*)
- 2260 Cisto-Lavenduletalia wydmy zarośla twarolistne
- 2270 * Wydmy porośnięte *Pinus pinea* i/lub *Pinus pinaster*

23. Wydmy kontynentalne, stare i bezwapniowe

- 2310 Suche, piaszczyste wrzosowiska z *Calluna* i *Genista*
- 2320 Suche, piaszczyste wrzosowiska z *Calluna* i *Empetrum nigrum*
- 2330 Otwarte murawy wydm kontynentalnych z *Corynephorus* i *Agrostis*
- 2340 * Pannońskie wydmy kontynentalne

III SIEDLISKA SŁODKOWODNE

31. Wody stojące

- 3110 Wody oligotroficzne, zawierające bardzo niewiele składników mineralnych na piaszczystych równinach (*Littorelletalia uniflorae*)
- 3120 Wody oligotroficzne, zawierające bardzo niewiele składników mineralnych Isoetes spp, na zachodnio-śródziemnomorskich piaszczystych równinach
- 3130 Oligotroficzne do mezotroficznych wody stojące z roślinnością *Littorelletea uniflorae* oraz/lub *Isoëto-Nanojuncetea*
- 3140 Twarde oligo-mezotroficzne wody z roślinnością bentosową formacji tzw. "łąki" ramienicowe (*Chara spp.*)
- 3150 Naturalne jeziora eutroficzne z roślinnością typu *Magnopotamion* lub *Hydrocharition*
- 3160 Naturalne jeziora i stawy dystroficzne
- 3170 * Okresowe stawy obszaru śródziemnomorskiego
- 3180 * Jeziora zimowe (Irlandia) Turloughs
- 3190 Jeziora z gipsem kresowym
- 31A0 * Transylwańskie murawy lotosu przy ciepłych źródłach

32. Wody bieżące odcinki cieków wodnych z naturalną lub półnaturalną dynamiką (małe, średnie lub główne koryta), w których jakość wody nie wykazuje znaczącego pogorszenia

- 3210 Fennoskandyjskie naturalne rzeki
- 3220 Rzeki alpejskie i roślinność zielna wzdłuż ich brzegów
- 3230 Rzeki alpejskie i ich roślinność krzewiasta z *Myricaria germanica*

3240 Rzeki alpejskie i ich roślinność krzewiasta z *Salix elaeagnos*
 3250 Stałe płynące rzeki obszaru śródziemnomorskiego z *Glaucium flavum*
 3260 Pływające zbiorowiska wodnych jaskrów w rzekach równinnych i podgórszych z roślinnością *Ranunculon fluitantis* oraz *Callitricho Batrachion*
 3270 Rzeki podgórskie z roślinnością *Chenopodion rubri* spp. oraz *Bidention* spp.
 3280 Stałe płynące rzeki obszaru śródziemnomorskiego z *Paspalo-Agrostidion* i wiszące zastony *Salix* oraz *Populus alba*
 3290 Okresowo płynące rzeki obszaru śródziemnomorskiego z *Paspalo-Agrostidion*
IV WRZOSOWISKA I ZAROŚLA STREFY UMIARKOWANEJ
 4010 Południowoatlantyckie podmokłe wrzosowiska z *Erica tetralix*
 4020 * Południowoatlantyckie podmokłe wrzosowiska z *Erica ciliaris* oraz *Erica tetralix*
 4030 Europejskie suche wrzosowiska
 4040 * Suche atlantyckie wrzosowiska plaż z *Erica vagans*
 4050 * Endemiczne suche wrzosowiska makaronezyjskie
 4060 Wrzosowiska alpejskie i subalpejskie
 4070 * Zarośla z *Pinus mugo* oraz *Rhododendron hirsutum* (*Mugo-Rhododendretum hirsuti*)
 4080 Subarktyczne zarośla wierzbowe z *Salix* spp.
 4090 Endemiczne górskie, śródziemnomorskie wrzosowiska z kolcolistem
 40A0 * Subkontynentalne zarośla pannońskie
V ZAROŚLA TWARDOLISTNE TYPU MAKIA
51. Zarośla subśródziemnomorskie i strefy umiarkowanej
 5110 Stałe formacje z *Buxus sempervirens* na wapiennych zboczach skalnych (*Berberidion* spp.)
 5120 Górskie formacje z *Cytisus purgans*
 5130 Formacje z *Juniperus communis* na wapiennych wrzosowiskach i obszarach trawiastych
 5140 * Formacje *Cistus palhinhae* na nadmorskich podmokłych wrzosowiskach
52. Śródziemnomorska makia z drzewami
 5210 Makia z *Juniperus* spp.
 5220 * Makia z *Zyziphus*
 5230 * Makia z *Laurus nobilis*
53. Śródziemnomorskie i półstepowe zarośla (garig)
 5310 Zarośla wawrzynolistne z *Laurus nobilis*
 5320 Niskie formacje wilczomleców w pobliżu klifów
 5330 Śródziemnomorskie i półstepowe zarośla
54. Frygany
 5410 Frygana zachodnio-śródziemnomorska (*Astragalo-Plantaginetum subulatae*)
 5420 Frygana z *Sarcopoterium spinosum*
 5430 Endemiczne formacje frygany *Euphorbio-Verbascion*
VI NATURALNE I PÓLNATURALNE MURAWY
61. Naturalne murawy
 6110 * Murawy Alysso-Sedion albi na skrasowiałych skałach wapiennych
 6120 * Suche, piaszczyste, wapniste murawy
 6130 Murawy trzcinnikowe z *Violetalia calaminariae*
 6140 Pirenejskie murawy z *Festuca eskia* na podłożu krzemianowym
 6150 Alpejskie i borealne łąki krzemianowe
 6160 Iberyjskie górskie murawy z *Festuca indigesta* na podłożu krzemianowym
 6170 Alpejskie i subalpejskie murawy na podłożu wapiennym
 6180 Makaronezyjskie murawy górskie
 6190 Murawy pannońskie (*Stipo-Festucetalia pallentis*)
62. Półnaturalne odmiany suchych muraw i zarośli
 6210 Na podłożach wapiennych (*Festuco-Brometalia*) (* ważne stanowiska storczyków)
 6220 * Pseudostepy z trawami i roślinami jednorocznymi *Thero-Brachypodietea*
 6230 * Murawy z *Nardus*, bogate w gatunki, na podłożu krzemionkowym w strefach górskich (i podgórszych w Europie kontynentalnej)
 6240 * Sub-pannońskie murawy stepowe
 6250 * Pannońskie murawy stepowe na podłożu lessowym
 6260 * Pannońskie stopy piaszczyste
 6270 * Fennoskandyjskie nizinne bogate gatunkowo murawy suche do mezoicznych
 6280 * Nordyckie alvar i prekambryjskie wapienne płaskie skały

62A0 Wschodnie subśródziemnomorskie suche murawy (*Scorzoneratalia villosae*)
 62B0 * Cypryjskie murawy serpentynitofilne
63. Twardolistne spasane lasy (dehesas)
 6310 Twardolistne spasane lasy z *Quercus* spp.
64. Półnaturalne podmokłe łąki ziołoroślone
 6410 Łąki z *Molinia* na kredzie, torfie i glinie (*Molinion caeruleae*)
 6420 Śródziemnomorskie ziołorośla i łąki trzęślicowe *Molinio-Holoschoenion*
 6430 Ziołorośla eutroficzne płaskowyżów, górskie i alpejskie
 6440 Łąki zalewowe dolin rzek *Cnidion dubii*
 6450 Północne borealne łąki zalewowe
 6460 Murawy torfowe z *Trodoos*
65. Mezofilne murawy
 6510 Nizinne łąki kośne (*Alopecurus pratensis*, *Sanguisorba officinalis*)
 6520 Górskie łąki kośne
 6530 * Fennoskandyjskie leśne łąki
VII TORFOWISKA WYSOKIE, NISKIE I TRZĘSAWISKA
71. Kwaśne trzęsawiska z torfowcem
 7110 * Czynne, żywe torfowiska wysokie
 7120 Zdegradowane torfowiska wysokie (zdolne jeszcze do naturalnej regeneracji)
 7130 Torfowiska wierzchowinowe (* jeżeli czynne)
 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska
 7150 Obniżenia dolinkowe torfowisk *Rhynchosporion*
 7160 Fennoskandyjskie bogate w składniki mineralne źródła i źródlika
72. Torfowiska niskie na podłożach wapiennych
 7210 * Torfowiska niskie na podłożach wapiennych z *Cladium mariscus* oraz gatunkami *Caricion davallianae*
 7220 * Petryfikujące źródła tufowe z formacją (*Cratoneurion*)
 7230 Alkaliczne torfowiska niskie
 7240 * Pionierskie formacje alpejskie *Caricion bicoloris-atrofuscae*
73. Torfowiska borealne
 7310 * Torfowiska Aapa
 7320 * Torfowiska Palsa
VIII SIEDLISKA NASKALNE I JASKINIE
81. Piargi
 8110 Krzemianowe piargi poziomu górskiego do poziomu śniegu (*Androsacetalia alpinae* oraz *Galeopsietalia ladani*)
 8120 Piargi na podłożu wapiennym i eutric poziomu górskiego do alpejskiego (*Thlaspietea rotundifolii*)
 8130 Zachodniośródziemnomorskie i termofilne piargi
 8140 Wchodnioeuropejskie piargi
 8150 Środkowoeuropejskie wyżynne piargi na podłożu krzemianowym
 8160 * Środkowoeuropejskie piargi na podłożu wapiennym poziomu wzgórz i poziomu górskiego
82. Roślinność szczelin na skalnych zboczach
 8210 Roślinność szczelin na skalnych zboczach o podłożu wapiennym
 8220 Roślinność szczelin na skalnych zboczach o podłożu krzemianowym
 8230 Pionierska roślinność na powierzchniach skalnych o podłożu krzemianowym (*Sedo-Scleranthion* lub *Sedo albi Veronicion dillenii*)
 8240 * Bruki wapniowe
83. Inne siedliska skalne
 8310 Jaskinie nie udostępnione do zwiedzania
 8320 Pola lawy i naturalne odkrywki
 8330 Zalane lub częściowo zalane jaskinie morskie
 8340 Stałe lodowce
IX LASY
Naturalna i półnaturalna roślinność leśna składająca się z rodzimych gatunków tworzących las wysokopienny z typowym podszytem i spełniająca następujące kryteria: rzadkie lub pozostałości po lasach, i/lub obejmujące gatunki będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty.
90. Lasy Europy Borealnej
 9010 * Zachodnia tajga
 9020 * Fennoskandyjskie hemiborealne naturalne stare szerokoliste lasy liściaste (*Quercus*, *Tilia*, *Acer*, *Fraxinus* lub *Ulmus*) bogate w epifity

- 9030 * Naturalne lasy pierwotnych etapów wybrzeża pagórkowatego
 9040 Nordyckie subalpejskie/subarktyczne lasy z *Betula pubescens ssp. czerepanovii*
 9050 Fennoskandyjskie lasy z bogato występującymi ziołami z *Picea abies*
 9060 Lasy iglaste na, lub związane z glacją/fluwialnymi ozami
 9070 Fennoskandyjskie zalesione pastwiska
 9080 * Fennoskandyjskie liściaste lasy bagienne
- 91. Lasy strefy umiarkowanej Europy**
 9110 Las bukowy *Luzulo-Fagetum*
 9120 Atlantyckie acydofilne lasy bukowe z *Ilex* i czasami również z *Taxus* w podszycie (*Quercion robori-petraeae* lub *Ilici-Fagenion*)
 9130 Las bukowy *Asperulo-Fagetum*
 9140 Środkowoeuropejskie lasy bukowe z *Acer* oraz *Rumex arifolius*
 9150 Środkowoeuropejskie lasy bukowe na podłożu wapiennym z *Cephalanthero-Fagion*
 9160 Subatlantyckie i środkowoeuropejskie lasy dębowe lub grądowe z *Carpinion betuli*
 9170 Lasy grądowe *Galio-Carpinetum*
 9180 * Lasy *Tilio-Acerion* na stromych zboczach, piargach i urwiskach
 9190 Stare acydofilne lasy dębowe z *Quercus robur* na piaszczystych równinach
 91A0 Stare lasy dębowe z *Ilex* oraz *Blechnum* na Wyspach Brytyjskich
 91B0 Termofilne lasy z *Fraxinus angustifolia*
 91C0 * Las kaledoński
 91D0 * Las bagienny
 91E0 * Lasy aluwialne z *Alnus glutinosa* oraz *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)
 91F0 Nadbrzeżne lasy mieszane (łęgi) z *Quercus robur*, *Ulmus laevis* oraz *Ulmus minor*, *Fraxinus excelsior* lub *Fraxinus angustifolia*, nad dużymi rzekami (*Ulmion minoris*)
 91G0 * Pannońskie lasy z *Quercus petraea* oraz *Carpinus betulus*
 91H0 * Pannońskie lasy z *Quercus pubescens*
 91I0 * Euro-syberyjskie lasy stepowe z *Quercus spp.*
 91J0 * Lasy *Taxus baccata* na Wyspach Brytyjskich
 91K0 Lasy iliryjskie z *Fagus sylvatica* (*Aremonio-Fagion*)
 91L0 Ilyryjskie lasy grądowe (*Erythronio-carpinion*)
 91M0 Pannońsko-Bałkańskie lasy dębowe
 91N0 * Pannońskie zarośla na piaszczystych wydmach śródładowych (*Junipero-Populetum albae*)
 91P0 Jodłowy bór mieszany (*Abietetum polonicum*)
 91Q0 Zachodniokarpacki sosnowy bór z *Pinus sylvestris*
 91R0 Dynaryjskie dolomickie lasy sosny zwyczajnej (*Genisto januensis-Pinetum*)
 91T0 Centralnoeuropejskie lasy sosny zwyczajnej z porostami
 91U0 Lasy sosnowe stepów sarmackich
 91V0 Lasy bukowe Dacji (*Symphyto-Fagion*)
- 92. Śródziemnomorskie lasy liściaste**
 9210 * Apenińskie lasy bukowe z *Taxus* oraz *Ilex*
 9220 * Apenińskie lasy bukowe z *Abies alba* oraz lasy bukowe z *Abies nebrodensis*
 9230 Galicyjsko-portugalskie lasy dębowe z *Quercus robur* oraz *Quercus pyrenaica*
 9240 Lasy z *Quercus faginea* oraz *Quercus canariensis* (Półwysep Iberyjski)
 9250 Lasy z *Quercus trojana*
 9260 Lasy z *Castanea sativa*
 9270 Greckie lasy bukowe z *Abies borisii-regis*
 9280 Lasy z *Quercus frainetto*
 9290 Lasy *Cupressus* (*Acero-Cupression*)
 92A0 Lasy galeriowe z *Salix alba* oraz *Populus alba*
 92B0 Formacje nadrzeczne nad okresowymi ciekami wodnymi obszaru śródziemnomorskiego z *Rhododendron ponticum*, *Salix* i innymi
 92C0 Lasy z *Platanus orientalis* oraz *Liquidambar orientalis* (*Platanion orientalis*)
 92D0 Ciepłe, śródziemnomorskie lasy nadrzeczne (*Nerio-Tamaricetea* oraz *Securinegion tinctoriae*)
- 93. Śródziemnomorskie lasy twardolistne**
 9310 Egejskie lasy z *Quercus brachyphylla*
 9320 Lasy z *Olea* oraz *Ceratonia*
 9330 Lasy z *Quercus suber*
 9340 Lasy z *Quercus ilex* oraz *Quercus rotundifolia*
 9350 Lasy z *Quercus macrolepis*

- 9360 * Makaronezyjskie laski wawrzynolistne (*Laurus, Ocotea*)
 9370 * Gaje palmowe z *Phoenix*
 9380 Lasy z *Ilex aquifolium*
 9390 * Zarośla i niska roślinność leśna z *Quercus alnifolia*
 93A0 Laski z *Quercus infectoria* (*Anagyro foetidae-Quercetum infectoriae*)
- 94. Umiarkowane górskie lasy iglaste**
 9410 Acydofilne lasy *Picea* poziomów górskich do alpejskich (*Vaccinio-Piceetea*)
 9420 Lasy alpejskie z *Larix decidua* oraz/lub *Pinus cembra*
 9430 Subalpejskie oraz górskie lasy z *Pinus uncinata* (* na podłożach gipsowych i wapieniowych)
- 95. Śródziemnomorskie i makaronezyjskie iglaste lasy górskie**
 9510 * Południowoapenińskie lasy z *Abies alba*
 9520 Lasy z *Abies pinsapo*
 9530 * (Sub-) Śródziemnomorskie lasy sosnowe z endemiczną sosną czarną
 9540 Śródziemnomorskie lasy sosnowe z endemiczną sosną Mesogejską
 9550 Kanaryjskie endemiczne lasy sosnowe
 9560 * Endemiczne lasy śródziemnomorskie z *Juniperus spp.*
 9570 * Lasy z *Tetraclinis articulata*
 9580 * Śródziemnomorskie lasy z *Taxus baccata*
 9590 * Lasy z *Cedrus brevifolia* i (*Cedrosetum brevifoliae*)

ZAŁĄCZNIK V

Dyrektwa Siedliskowa Załącznik II

Gatunki roślin i zwierząt będące przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, których ochrona wymaga wyznaczenia Specjalnych Obszarów Ochrony (bez ptaków)

Załącznik II jest kontynuacją załącznika I dotyczącego ustanowienia spójnej sieci specjalnych obszarów ochrony.

Gatunki wyliczone w niniejszym załączniku wykazane są poprzez:

- nazwę gatunku lub podgatunku lub przez grupę gatunków należących do wyższego taksonu lub do wskazanej części tego taksonu.

Skrót "ssp" po nazwie rodziny lub rodzaju oznacza wszystkie gatunki należące do tej rodziny lub rodzaju.

Gwiazdka (*) przed nazwą gatunku oznacza, że jest to gatunek o pierwszorzędym znaczeniu.

ROŚLINY

Lp.	nazwa polska	nazwa łacińska
1	aldrowanda pęcherzykowata	<i>Aldrovanda vesiculosa</i>
2	bezlíst okrywkowy	<i>Buxbaumia viridis</i>
3	dziewięcśił popłocholistny	<i>Carlina onopordifolia</i>
4	dzwonecznik wonny	<i>Adenophora lilifolia</i>
5	* dzwonek karkonoski	<i>Campanula bohemica</i>
6	* dzwonek piłkowany	<i>Campanula serrata</i>
7	elisma wodna	<i>Luronium natans</i>
8	* gnidosz sudecki	<i>Pedicularis sudetica</i>
9	* goryczuszka czeska	<i>Gentianella bohemica</i>
10	* goździk lśniący	<i>Dianthus nitidus</i> (wymarły)
11	jezierza giętka	<i>Najas flexilis</i> (wymarły)

12	języczka syberyjska	<i>Ligularia sibirica</i>
13	kaldesia dziewięciornikowata	<i>Caldesia parnassifolia</i>
14	leniec bezpodkwiatkowy	<i>Thesium ebracteatum</i>
15	lipiennik Loesela	<i>Liparis loeselii</i>
16	Inica wonna	<i>Linaria odora (Linearia loeselii)</i>
17	marsylia czterolistna	<i>Marsilea quadrifolia</i>
18	mieczyk błotny	<i>Gladiolus paluster</i>
19	obuwik pospolity	<i>Cypripedium calceolus</i>
20	parzęchlin długoszczecinowy	<i>Meesia longiseta</i>
21	Plagiomnium drummondii	<i>Plagiomnium drummondii</i>
22	podejrzon pojedynczy	<i>Botrychium simplex</i>
23	ponikło kraińskie	<i>Eleocharis carniolica</i>
24	przytulia krakowska	<i>Galium cracoviense</i>
25	*przytulia sudecka	<i>Galium sudeticum</i>
26	*pszonak pieniężny	<i>Erysimum pieninicum</i>
27	różanecznik żółty	<i>Rhododendron luteum</i>
28	rzepik szczeciniasty	<i>Agrimonia pilosa</i>
29	sasanka otwarta	<i>Pulsatilla patens</i>
30	*sasanka słowacka	<i>Pulsatilla slavica</i>
31	selery błotne	<i>Apium repens</i>
32	*sierpik różnolistny	<i>Serratula lycopifolia</i>
33	sierpowiec błyszczący	<i>Drepanocladus vernicosus</i>
34	skalnica torfowiskowa	<i>Saxifraga hirculus</i>
35	starodub łąkowy	<i>Angelica palustris</i>
36	szurpek Rogera	<i>Orthotrichum rogeri</i>
37	tocja karpacka	<i>Tozzia carpathica</i>
38	tojad morawski	<i>Aconitum firmum ssp. moravicum</i>
39	*warzucha polska	<i>Cochlearia polonica</i>
40	*warzucha tatrzańska	<i>Cochlearia tatrae</i>
41	widłoząb zielony	<i>Dicranum viride</i>
42	włosocień cienisty	<i>Trichomanes speciosum</i>
43	zanokcica serpentynowa	<i>Asplenium adulterinum</i>
44	żaglik włoskowaty	<i>Dichelyma capillaceum</i>
45	żmijowiec czerwony	<i>Echium russicum</i>

BEZKRĘGOWCE

Lp.	nazwa polska	nazwa łacińska
1	barczatka kataks	<i>Eriogaster catax</i>
2	biegacz urozmaicony	<i>Carabus variolosus</i>
3	biegacz Zawadzkiego	<i>Carabus zawadzskii</i>
4	bogatek wspaniały	<i>Buprestis splendens</i>
5	czerwończyk fioletek	<i>Lycaena helle</i>

6	czerwończyk nieparek	<i>Lycaena dispar</i>
7	jelonek rogacz	<i>Lucanus cervus</i>
8	kozioróg dębosz	<i>Cerambyx cerdo</i>
9	*krasopani Hera	<i>Callimorpha quadripunctaria</i>
10	Kreślunek	<i>Graphoderus bilineatus</i>
11	łątka turzycowa	<i>Coenagrion ornatum</i>
12	modraszek eroides	<i>Polyommatus eroides</i>
13	modraszek nausitous	<i>Maculinea nausithous</i>
14	modraszek telejus	<i>Maculinea teleius</i>
15	*nadobnica alpejska	<i>Rosalia alpina</i>
16	*pachnica dębowa	<i>Osmoderma eremita</i>
17	*Phryganophilus ruficollis	<i>Phryganophilus ruficollis</i>
18	pilnicznik fiołkowy	<i>Limoniscus violaceus</i>
19	plywak szerokobrzegi	<i>Dytiscus latissimus</i>
20	poczwarówka Geyera	<i>Vertigo geyeri</i>
21	poczwarówka jajowata	<i>Vertigo moulinsiana</i>
22	poczwarówka zmienna	<i>Vertigo genesii</i>
23	poczwarówka zwężona	<i>Vertigo angustior</i>
24	Pogrzybnica	<i>Oxyporus mannerheimii</i>
25	ponurek Schneidera	<i>Boros schneideri</i>
26	przeplatka aurinia	<i>Euphydryas aurinia</i>
27	przeplatka maturalna	<i>Hypodryas maturalna</i>
28	rozmiarz kolneński	<i>Pytho kolwensis</i>
29	*sichrawa karpacka	<i>Pseudogautina excellens</i>
30	skójka gruboskorupowa	<i>Unio crassus</i>
31	skójka perłorodna	<i>Margaritifera margaritifera</i>
32	Stephanopachys linearis	<i>Stephanopachys linearis</i>
33	Stephanopachys substriatus	<i>Stephanopachys substriatus</i>
34	strzępotek edypus	<i>Coenonympha oedippus</i>
35	szlaczkoń szafraniec	<i>Colias myrmidone</i>
36	Średzinka	<i>Mesosa myops</i>
37	trzepla zielona	<i>Ophiogomphus cecilia</i>
38	*Xylomoia strix	<i>Xylomoia strix</i>
39	zagłębek bruzdkowany	<i>Rhysodes sulcatus</i>
40	załotka większa	<i>Leucorrhinia pectoralis</i>
41	zatoczek łamliwy	<i>Anisus vorticulus</i>
42	zgniotek cynobrowy	<i>Cucujus cinnaberinus</i>

RYBY

Lp.	nazwa polska	nazwa łacińska
1	aloza	<i>Alosa alosa</i>
2	boleń	<i>Aspius aspius</i>

3	ciosa	<i>Pelecus cultratus</i>
4	głowacica	<i>Hucho hucho</i>
5	głowacz białopłetwy	<i>Cottus gobio</i>
6	*jesiotr zachodni	<i>Acipenser sturio</i>
7	kiełb białopłetwy	<i>Gobio albipinnatus</i>
8	kiełb Kesslera	<i>Gobio kessleri</i>
9	koza	<i>Cobitis taenia</i>
10	koza złotawa	<i>Sabanejewia aurata</i>
11	łosoś atlantycki	<i>Salmo salar</i>
12	minóg morski	<i>Petromyzon marinus</i>
13	minóg rzeczny	<i>Lampetra fluviatilis</i>
14	minóg strumieniowy	<i>Lampetra planeri</i>
15	minóg ukraiński	<i>Eudontomyzon mariae</i>
16	parposz	<i>Alosa fallax</i>
17	piskorz	<i>Misgurnus fossilis</i>
18	różanka	<i>Rhodeus sericeus amarus</i>
19	*strzebla błotna	<i>Phoxinus phoxinus</i>

PŁAZY I GADY

Lp.	nazwa polska	nazwa łacińska
1	kumak górski	<i>Bombina variegata</i>
2	kumak nizinny	<i>Bombina bombina</i>
3	traszka grzebieniasta	<i>Triturus cristatus</i>
4	traszka karpacka	<i>Triturus montandoni</i>
5	żółw błotny	<i>Emys orbicularis</i>

SSAKI

Lp.	nazwa polska	nazwa łacińska
1	bóbr europejski	<i>Castor fiber</i>
2	damianka tatrzańska	<i>Microtus tatricus</i>
3	foka pospolita	<i>Phoca vitulina</i>
4	foka szara	<i>Halichoerus grypus</i>
5	*kozica podgat. tatrzański	<i>Rupicapra rupicapra tatrica</i>
6	mopek	<i>Barbastella barbastellus</i>
7	morświn	<i>Phocoena phocoena</i>
8	nerpa	<i>Phoca hispida bottnica</i>
9	*niedźwiedź brunatny	<i>Ursus arctos</i>
10	nocek Bechsteina	<i>Myotis bechsteini</i>
11	nocek duży	<i>Myotis myotis</i>
12	nocek łydkowłosy	<i>Myotis dasycneme</i>
13	nocek orzęsiony	<i>Myotis emarginatus</i>
14	*norka europejska	<i>Mustela lutreola</i>

15	podkowiec duży	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>
16	podkowiec mały	<i>Rhinolophus hipposideros</i>
17	ryś	<i>Lynx lynx</i>
18	smużka stepowa	<i>Sicista subtilis</i>
19	*suseł perełkowany	<i>Spermophilus suslicus</i>
20	*świstak podgat. tatrzański	<i>Marmota marmota latirostris</i>
21	tchórz stepowy	<i>Mustela eversmannii</i>
22	*wilk	<i>Canis lupus</i>
23	wydra	<i>Lutra lutra</i>
24	*żubr	<i>Bison bonasus</i>

ZAŁĄCZNIK VI

Dyrektywa Ptasia - Załącznik I

Gatunki ptaków wymienione w załączniku I Dyrektywy Ptasiej, objęte szczególnymi środkami ochronnymi, obejmującymi także ich siedliska, i które mają na celu zapewnienie przetrwania i rozrodu tych gatunków w ich obszarach występowania

Lp.	Nazwa polska	Nazwa łacińska
1	nur rdzawoszyi	<i>Gavia stellata</i>
2	nur czarnoszyi	<i>Gavia arctica</i>
3	nur lodowiec	<i>Gavia immer</i>
4	perkoz rogaty	<i>Podiceps auritus</i>
5	petrel maderski	<i>Pterodroma madeira</i>
6	petrel zielonoprzyłdkowy	<i>Pterodroma feae</i>
7	burzyk bulwersa	<i>Bulweria bulwerii</i>
8	burzyk żółtodzioby	<i>Calonectris diomedea</i>
9	burzyk balearski	<i>Puffinus puffinus mauretanicus</i>
10	burzyk mały	<i>Puffinus assimilis</i>
11	nawałnik białobrewy	<i>Pelagodroma marina</i>
12	nawałnik burzowy	<i>Hydrobates pelagicus</i>
13	nawałnik Leacha	<i>Oceanodroma leucorhoa</i>
14	nawałnik castro	<i>Oceanodroma castro</i>
15	kormoran czubaty (podgatunek rdziemnomorski)	<i>Phalacrocorax aristoteles</i>
16	kormoran mały	<i>Phalacrocorax pygmeus</i>
17	pelikan baba	<i>Pelecanus onocrotalus</i>
18	pelikan kędzierzawy	<i>Pelecanus crispus</i>

19	bąk	<i>Botaurus stellaris</i>
20	bączek	<i>Ixobrychus minutus</i>
21	ślepowron	<i>Nycticorax nycticorax</i>
22	czapla modronosa	<i>Ardeola ralloides</i>
23	czapla nadobna	<i>Egretta garzetta</i>
24	czapla biała	<i>Egretta alba</i>
25	czapla purpurowa	<i>Ardea purpurea</i>
26	bocian czarny	<i>Ciconia nigra</i>
27	bocian biały	<i>Ciconia ciconia</i>
28	ibis kasztanowaty	<i>Plegadis falcinellus</i>
29	warzęcha	<i>Platalea leucorodia</i>
30	czerwonak	<i>Phoenicopterus ruber</i>
31	łąbiedź czarnodzioby	<i>Cygnus bewickii (Cygnus colombianus bewickii)</i>
32	łąbiedź krzykliwy	<i>Cygnus cygnus</i>
33	gęś białoczelna (podgatunek grenlandzki)	<i>Anser albifrons flavirostris</i>
34	gęś mała	<i>Anser erythropus</i>
35	bernikla białolica	<i>Branta leucopsis</i>
36	bernikla rdzawoszyja	<i>Branta ruficollis</i>
37	kazarka	<i>Tadorna ferruginea</i>
38	kaczka jarzębata	<i>Marmaronetta angustirostris</i>
39	podgorzałka	<i>Aythya nyroca</i>
40	sterniczka	<i>Oxyura leucocephala</i>
41	trzmiełojad	<i>Pernis apivorus</i>
42	kaniuk	<i>Elanus caeruleus</i>
43	kania czarna	<i>Milvus migrans</i>
44	kania ruda	<i>Milvus milvus</i>
45	bielik	<i>Haliaeetus albicilla</i>
46	orłosęp brodaty	<i>Gypaetus barbatus</i>
47	ścierwnik	<i>Neophron percnopterus</i>
48	sęp płowy	<i>Gyps fulvus</i>
49	sęp kasztanowaty	<i>Aegypius monachus</i>
50	gadożer	<i>Circaetus gallicus</i>
51	błotniak stawowy	<i>Circus aeroginosus</i>
52	błotniak zbożowy	<i>Circus cyaneus</i>
53	błotniak stepowy	<i>Circus macrourus</i>
54	błotniak łąkowy	<i>Circus pygargus</i>
55	jastrząb (podgatunek korsykańsko-sardyński)	<i>Accipiter gentilis arrigonii</i>
56	krogulec (podgatunek kanaryjsko-maderski)	<i>Accipiter nisus granti</i>
57	krogulec krótkonogi	<i>Accipiter brevipes</i>
58	kurhannik	<i>Buteo rufinus</i>
59	orlik krzykliwy	<i>Aquila pomarina</i>
60	orlik grubodzioby	<i>Aquila clanga</i>
61	orzeł cesarski	<i>Aquila heliaca</i>

62	orzeł iberyjski	<i>Aquila adalberti</i>
63	orzeł przedni	<i>Aquila chrysaetus</i>
64	orzełek włośchaty	<i>Hieraaetus pennatus</i>
65	orzełek południowy	<i>Hieraaetus fasciatus</i>
66	rybołów	<i>Pandion haliaetus</i>
67	pustułeczka	<i>Falco naumanni</i>
68	drzemlik	<i>Falco columbarius</i>
69	sokół skalny	<i>Falco eleonora</i>
70	raróg górski	<i>Falco biarmicus</i>
71	sokół wędrowny	<i>Falco peregrinus</i>
72	białozór	<i>Falco rusticolus</i>
73	jarząbek	<i>Bonasa bonasia</i>
74	pardwa góraska (podgatunek pirenejski)	<i>Lagopus mutus pyrenaicus</i>
75	pardwa góraska (podgatunek alpejski)	<i>Lagopus mutus helveticus</i>
76	cietrzew (podgatunek kontynentalny)	<i>Tetrao tetrix tetrix</i>
77	głuszec	<i>Tetrao urogallus</i>
78	kuropatwa skalna (podgatunek alpejski)	<i>Alectoris graeca saxatilis</i>
79	kuropatwa skalna (podgatunek sycylijski)	<i>Alectoris graeca whitaken</i>
80	kuropatwa berberyjska	<i>Alectoris barbara</i>
81	kuropatwa (podgatunek włoski)	<i>Perdix perdix italica</i>
82	kuropatwa (podgatunek iberyjski)	<i>Perdix perdix hispaniensis</i>
83	kropiatka	<i>Porzana porzana</i>
84	zielonka	<i>Porzana parva</i>
85	karliczka	<i>Porzana pusilla</i>
86	derkacz	<i>Crex crex</i>
87	modrzyk	<i>Porphyrio porphyrio</i>
88	łyśka czubata	<i>Fulica cristata</i>
89	przepiórnik	<i>Turnix sylvatica</i>
90	żuraw	<i>Grus grus</i>
91	strepet	<i>Tetrax tetrax</i>
92	hubara	<i>Chlamydotis undulata</i>
93	drop	<i>Otis tarda</i>
94	szczudłak	<i>Himantopus himantopus</i>
95	szablodziób	<i>Recurvirostra avosetta</i>
96	kulon	<i>Burhinus oedicnemus</i>
97	rączak	<i>Cursorius cursor</i>
98	żwirowiec łąkowy	<i>Glareola pratincola</i>
99	mornel	<i>Charadrius morinellus</i>
100	siewka złota	<i>Pluvialis apricaria</i>
101	skrzydłoszponka brunatnoskrzydła	<i>Hoplopterus spinosus</i>
102	batalion	<i>Philomachus pugnaxdesmarestii</i>
103	dubelt	<i>Gallinago media</i>
104	szlamnik	<i>Limosa lapponica</i>

105	kulik cienkodzioby	<i>Numenius tenuirostris</i>
106	łączak	<i>Tringa glareola</i>
107	terekia	<i>Xenus cincerus</i>
108	płatkonóg szyłodzioby	<i>Phalaropus lobatus</i>
109	mewa czarnogłowa	<i>Larus melanocephalus</i>
110	mewa cienkodzioba	<i>Larus genei</i>
111	mewa śródziemnomorska	<i>Larus audouinii</i>
112	rybitwa krótkodzioba	<i>Gelochelidon nilotica</i>
113	rybitwa wielkodzioba	<i>Sterna caspia</i>
114	rybitwa czubata	<i>Sterna sandvicensis</i>
115	rybitwa różowa	<i>Sterna dougallii</i>
116	rybitwa zwyczajna	<i>Sterna hirundo</i>
117	rybitwa popielata	<i>Sterna paradisaea</i>
118	rybitwa białoczelną	<i>Sterna albifrons</i>
119	rybitwa białowąsa	<i>Chlidonias hybridus</i>
120	rybitwa czarna	<i>Chlidonias niger</i>
121	nurzyk podbiały	<i>Uria aalge</i>
122	stepówka ciemnobrzuca	<i>Pterocles orientalis</i>
123	stepówka białobrzuca	<i>Pterocles alchata</i>
124	grzywacz (podgatunek azorski)	<i>Columba palumbus azorica</i>
125	gołąb maderski	<i>Columba trocaz</i>
126	gołąb kanaryjski	<i>Columba bollii</i>
127	gołąb laurowy	<i>Columba junoniae</i>
128	puchacz	<i>Bubo bubo</i>
129	sowa śnieżna	<i>Nyctea scandiaca</i>
130	sowa jarzębata	<i>Surnia ulula</i>
131	sóweczka	<i>Glaucidium passerinum</i>
132	puszczyk mszarny	<i>Strix nebulosa</i>
133	puszczyk uralski	<i>Strix uralensis</i>
134	sowa błotna	<i>Asio flammeus</i>
135	włochatka	<i>Aegolius funereus</i>
136	lelek	<i>Caprimulgus europaeus</i>
137	jerzyk	<i>Apus caffer</i>
138	zimirdek	<i>Alcedo atthis</i>
139	kraska	<i>Coracias garrulus</i>
140	dzięcioł zielonosiwy	<i>Picus canus</i>
141	dzięcioł czarny	<i>Dryocopus martius</i>
142	dzięcioł duży (podgatunek z Wysp Kanaryjskich)	<i>Dendrocopus major canariensis</i>
143	dzięcioł duży (podgatunek z Wysp Kanaryjskich)	<i>Dendrocopus major thanneri</i>
144	dzięcioł białoszyi	<i>Dendrocopus syriacus</i>
145	dzięcioł średni	<i>Dendrocopus medius</i>
146	dzięcioł białogrzbiety	<i>Dendrocopus leucotus</i>
147	dzięcioł trójpalczasty	<i>Picoides tridactylus</i>

148	skowronek sierpodzioby	<i>Cherosophilus duponti</i>
149	kalandra szara	<i>Melanocorypha calandra</i>
150	skowronek krótkopalcowy	<i>Calandrella brachydactyla</i>
151	dzierlatka iberyjska	<i>Galerida theklae</i>
152	lerka	<i>Lullula arborea</i>
153	świergotek polny	<i>Anthus campestris</i>
154	strzyżyk (podgatunek z wyspy Fair)	<i>Troglodytes troglodytes fridanensis</i>
155	podróżniczek	<i>Luscinia svecica</i>
156	pokląskwa kanaryjska	<i>Saxicola dacotiae</i>
157	białozżytką żałobną	<i>Oenanthe leucura</i>
158	tamaryszka	<i>Acrocephalus melanopogon</i>
159	wodniczka	<i>Acrocephalus paludicola</i>
160	zaganiacz oliwkowy	<i>Hippolais olivetorum</i>
161	pokrzewka czarniawa	<i>Sylvia sarda</i>
162	pokrzewka kasztanowata	<i>Sylvia undata</i>
163	pokrzewka Rupella	<i>Sylvia ruepelli</i>
164	pokrzewka jarzębata	<i>Sylvia nisoria</i>
165	muchołówka mała	<i>Ficedula parva</i>
166	Muchołówka półobrożna	<i>Ficedula semitorquata</i>
167	muchołówka białoszyja	<i>Ficedula albicollis</i>
168	kowalik czarnomorski	<i>Sitta krueperi</i>
169	kowalik czarnogłowy	<i>Sitta whiteheadi</i>
170	gąsiorek	<i>Lanius collurio</i>
171	dzierzba czarnoczelną	<i>Lanius minor</i>
172	wrończyk	<i>Pyrrhocorax pyrrhocorax</i>
173	zięba (podgatunek z Hierro)	<i>Fringilla coelebs ombriosa</i>
174	zięba kanaryjska	<i>Fringilla teydea</i>
175	krzyżodziób świerkowy	<i>Loxia scotica</i>
176	gil pustynny	<i>Bucanetes githagineus</i>
177	gil azorski	<i>Pyrrhula murina</i>
178	trznadel popielaty	<i>Emberiza cineracea</i>
179	otolan	<i>Emberiza hortulana</i>
180	trznadel modrogłowy	<i>Emberiza caesia</i>

ZAŁĄCZNIK VII

Wykaz jednostek certyfikujących w rolnictwie ekologicznym

BIOCERT MAŁOPOLSKA

Sp. z o.o.

Ul. Lubicz 25A
31-503 Kraków
Tel. 012 430 36 06
www.biocert.pl

Przeprowadzanie kontroli oraz wydawanie i cofanie certyfikatów zgodności w zakresie: produkcji rolnej i pozyskiwania dziko rosnących roślin lub ich części, przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego, wprowadzenia do obrotu produktów rolnictwa ekologicznego.

EKOGWARANCJA PTR

Sp. z o.o.

Ul. Irysowa 12/2
20-834 Lublin
Tel. 081 742 68 64,
081 742 83 15
www.ekogwarancja.pl

Przeprowadzanie kontroli oraz wydawanie i cofanie certyfikatów zgodności w zakresie: produkcji rolnej i pozyskiwania dziko rosnących roślin lub ich części, przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego, wprowadzenia do obrotu produktów rolnictwa ekologicznego.

PNG Sp. z o.o. Jednostka Certyfikująca Produkcji Ekologicznej

Zajączków
26-065 Pieszkoszków
Tel. 041 306 00 00
www.png.ecofarm.pl

Przeprowadzanie kontroli oraz wydawanie i cofanie certyfikatów zgodności w zakresie: produkcji rolnej i pozyskiwania dziko rosnących roślin lub ich części, przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego, wprowadzenia do obrotu produktów rolnictwa ekologicznego.

COBICO Sp. z o.o.

Ul. Lekarska 1
31-203 Kraków
Tel. 012 630 90 90
www.cobico.pl

Przeprowadzanie kontroli oraz wydawanie i cofanie certyfikatów zgodności w zakresie: produkcji rolnej i pozyskiwania dziko rosnących roślin lub ich części, przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego, wprowadzenia do obrotu produktów rolnictwa ekologicznego.

BIOEKSPERT Sp. z o.o.

Ul. Boya-Żeleńskiego 6 lok. 34
00-621 Warszawa
022 825 10 78,
022 825 18 12
www.bioekspert.waw.pl

Przeprowadzanie kontroli oraz wydawanie i cofanie certyfikatów zgodności w zakresie: produkcji rolnej i pozyskiwania dziko rosnących roślin lub ich części, przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego, wprowadzenia do obrotu produktów rolnictwa ekologicznego.

Polskie Centrum Badań i Certyfikacji S.A. Biuro ds. Badań i Certyfikacji Oddział w Pile

Ul. Śniadeckich 5
64-920 Piła
067 213 82 00,
067 213 87 00
www.pcbbc.gov.pl

Przeprowadzanie kontroli oraz wydawanie i cofanie certyfikatów zgodności w zakresie: produkcji rolnej i pozyskiwania dziko rosnących roślin lub ich części, przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego, wprowadzenia do obrotu produktów rolnictwa ekologicznego.

AGRO BIO TEST Sp. z o.o.

Ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
022 847 87 39
www.agrobiotest.pl

Przeprowadzanie kontroli oraz wydawanie i cofanie certyfikatów zgodności w zakresie: produkcji rolnej i pozyskiwania dziko rosnących roślin lub ich części, przetwórstwa produktów rolnictwa ekologicznego, wprowadzenia do obrotu produktów rolnictwa ekologicznego.

ZAŁĄCZNIK VIII

Doradcy rolnośrodowiskowi z województwa zachodniopomorskiego, uprawnieni do sporządzania dokumentacji niezbędnej przy ubieganiu się o płatność rolnośrodowiskową

Imię i nazwisko	Powiat/obszar działania	Telefon
Ankutowicz Danuta	koordynator	091 561 37 00 do 02 wew. 64
Balewski Lech	białogardzki	094 312 04 10
Kwinta Anna	białogardzki, koszaliński, kołobrzeski, sławieński	091 484 40 72
Mazurkiewicz Jan	białogardzki	094 312 04 10
Bednarz Andrzej	choszczeński	095 765 27 93
Stolarski Robert	choszczeński, goleniowski, łobeski, stargardzki	091 484 40 72
Wiśniowski Wojciech	choszczeński	095 765 27 93
Gliszczyńska Lucyna	drawski, szczecinecki, świdwiński, wałecki	091 484 40 72
Kucharski Wojciech	drawski	094 363 22 64
Skotnicki Mirosław	drawski	094 363 22 64
Berezowski Jacek	goleniowski	091 392 71 75
Balcerzak Krystyna	gryfiński, myśliborski, pyrzycki	091 4844072
Karwan Urszula	gryfiński	091 416 80 62
Szynklewski Marek	gryfiński	091 416 80 62
Talar Jerzy	kamieński	091 382 34 98
Wojakowski Jacek	kamieński, policki	091 4844072
Gruchot Stefania	kołobrzeski	094 352 40 30; 094 354 74 08
Nowaczyk Olga	kołobrzeski	094 352 40 30; 094 354 74 08
Pecolt Wiesława	koszaliński	094 341 87 42
Romanowicz Beata	koszaliński, sławieński	091 4844072
Ścigała Wiesław	koszaliński, sławieński	094 342 79 29
Jońca Krzysztof	łobeski, gryficki	091 397 09 21; 091 395 17 98
Baczuń Karol	myśliborski	095 747 23 20
Szypowska Zofia	myśliborski	095 747 23 20
Rogalewska Sławomira	policki	091 484 51 55
Gruszczyński Piotr	pyrzycki	091 570 48 75
Bigosińska Sylwia	slawieński	
Dudzińska-Krawczyk Izabella	slawieński	094 341 87 42
Belka Witold	stargardzki, goleniowski	091 573 46 03
Gajewski Zdzisław	stargardzki, pyrzycki	091 573 46 03
Janiszewska Beata	stargardzki	091 561 37 02 wew. 66
Denisowski Aleksander	szczecinecki	094 341 87 35
Fedorowicz Jan	szczecinecki	094 374 00 54
Czyżowicz Anna	świdwiński	094 365 61 97; 094 365 35 57
Lech Helena	świdwiński	094 365 35 57; 094 365 61 97
Hermanowicz Piotr	wałecki	067 258 97 30
Różańska-Wasiak Agnieszka	wałecki	067 258 97 30
Cebula Lidia	zachodniopomorskie	091 484 40 72; 091 433 55 47
Grzona Roman	zachodniopomorskie	
Jurzyk Sylwia	zachodniopomorskie	
Kozłowska Aneta	zachodniopomorskie	600 25 60 25
Łabisz Mariusz	zachodniopomorskie	091 416 39 58
Majka Mirosław	zachodniopomorskie	661 781 361
Osiński Romuald	zachodniopomorskie	094 346 05 14; 606 615 051
Susło Joanna	zachodniopomorskie	091 418 63 73
Pupkowski Leszek	cały kraj, głównie Polska północna	0508 155 180, 094 36 55 852

ZAŁĄCZNIK IX

Przydatne adresy

Nazwa Instytucji	Adres	Telefon i strona internetowa
Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	Zachodniopomorski Oddział Regionalny Ul. Szafera 10; 71-245 Szczecin	Tel. 091 469 84 00 www.arimr.gov.pl
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Ul. Wspólna; 30 00-930 Warszawa	Tel. 022 623 10 00 www.minrol.gov.pl
Departament Płatności Bezpośrednich		Tel. 022 623 12 33
Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich		Tel. 022 623 18 42
Departament Programowania i Analiz		Tel. 022 623 18 44
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie	Ul. Pszczelińska 99 06-840 Brwinów	Tel. 022 729 66 34-38 www.cdr.gov.pl
Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach	73-134 Barzkowice	Tel. 091 561 37 00-02 www.zodr.pl
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Radomiu (Krajowe Centrum Rolnictwa Ekologicznego)	Ul. Chorzowska 16/8 26-600 Radom	Tel. 048 365 69 00 www.cdr.gov.pl/radom
Zachodniopomorska Izba Rolnicza	Ul. Smolańska 4 70-026 Szczecin	Tel. 091 484 40 72 www.zir.pl
Agencja Rynku Rolnego	Ul. Nowy Świat 6/12 00-400 Warszawa	Tel. 0-22 661 72 72 www.arr.gov.pl
Agencja Rynku Rolnego OT Szczecin	Ul. Niedziałkowskiego 21 71-410 Szczecin	Tel. 091 464 82 00
Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowy Instytut Badawczy	Ul. Czartoryskich 8 24-100 Puławy	Tel. 081 886 34 21-27 www.inug.pulawy.pl
Instytut Ochrony Roślin	Ul. Miczurina 20 60-318 Poznań	Tel. 061 864 90 00 www.iior.poznan.pl
Krajowa Stacja Chemiczno-Rolnicza	ul. Stanisława Żółkiewskiego 17 05-075 Warszawa-Wesoła	Tel. 022 773 42 55, 773 52 42 www.schr.bip.nor.pl
Okręgowa Stacja Chemiczno- Rolnicza	ul. Wojska Polskiego 117 70-483 Szczecin	Tel. 91 422 48 68
Instytut Melioracji i Użytków Zielonych	Falenty Al. Hrabaska 305-090 Raszyn	Tel. 022 628 37 63 _www.imuz.edu.pl
Zachodniopomorski Ośrodek Badawczy Instytutu Melioracji i Użytków Zielonych	Ul. Czesława 9 71-504 Szczecin	Tel. 091 422 27 15
Główny Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych	Ul. Wspólna 30 00-930 Warszawa	Tel. 022 623 29 00 www.ijhars.gov.pl
Wojewódzki Inspektor Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych	Wały Chrobrego 4 70-502 Szczecin	Tel. 091 434 56 66, 430 32 72

Ministerstwo Środowiska	Ul. Wawelska 52/54 00-922 Warszawa	Tel. 022 579 29 00 www.mos.gov.pl
Główny Inspektor Ochrony Środowiska	Ul. Wawelska 52/52 00-922 Warszawa	Tel. 022 579 29 00 ww.gios.gov.pl
Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska	Wały Chrobrego 4 70-502 Szczecin	Tel. 091 485 95 00 www.wios.szczecin.pl